

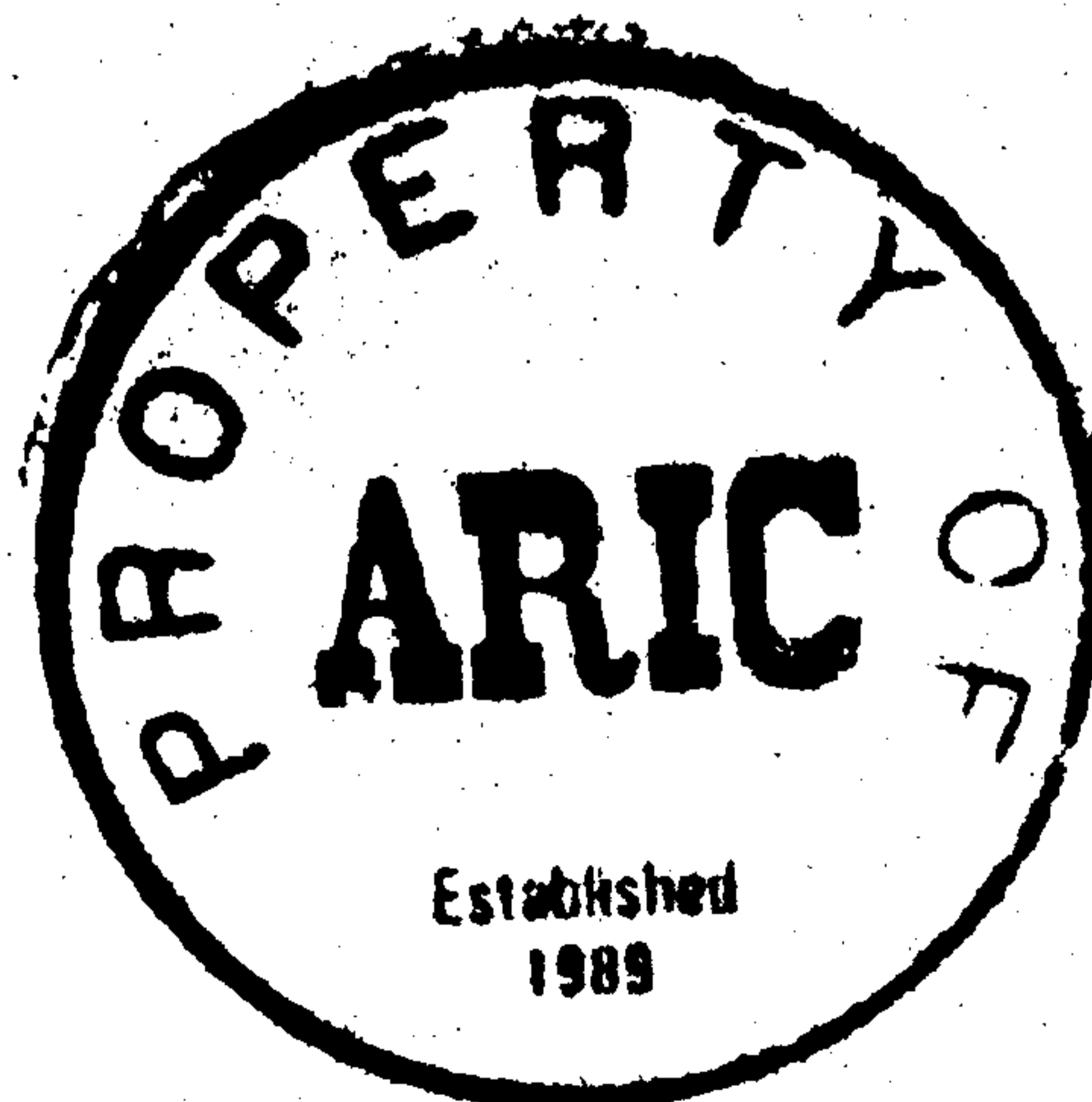
Ketabton.com

د غزني شاپهار

او د باختر د بودايي هنر سرچينه

ليکوال : ارواښاد استاد احمد علي کهزاد
ژباړن : محمد داود وفا

د استاد کهزاد له ژوندليک، کتابښود، لمنو، نښلونو
او وويپانگې سره

۱۳۷۸

+۹۲-۹۱-۲۵۶۴۵۱۳

د غزنی شابه‌آر او د باختر	:	نوم
د بودایی هنر سرچینه	:	
استاد احمد علي کهزاد	:	لیکوال
محمد داود وفا	:	ژباړن
عبدالغفور لېوال	:	د چاپ زیار
دانش خیرندویہ ټولنه	:	خپرنډوی
۵۰۰ ټوکه	:	چاپ شمېر
ورې ۱۳۷۸ ل - اګست ۱۹۹۹	:	نېټه
وحید الله وردګ	:	کمپوزر
دانش کتابتون قصه خوانی پېښور	:	چاپځی
فون ۲۵۶۴۵۱۳	:	

۲۵۶۴۵۱۳

د خپرندوی یادښت

افغانستان د کولتورونو او تهذيبو د نړۍ والې څلور لارې په توگه پېژندل شوي، چې په ټوله نړۍ کې له تاريخي ارزښتونو برخمن هېواد گڼل کېږي. په ځانگړې توگه د دغه هېواد لرغوني هنرونه د نړۍ په تاريخ کې ساري نه لري.

خپرندويي فرهنگي ټولني بنايي د خپل هېواد د لرغونيو هنرونو د تاريخ په اړه ليکل شوي ليکنې او کتابونه خپاره کړي او خپل تاريخ د نړۍ پر مخ وځلوي.

دانش خپرندويه ټولنه پر همدغه پار د هېواد نامتو تاريخپوه او لرغونپوه ارواښاد استاد احمد علي کهزاد د دوو ليکليو کوچنيو کتابونو: د غزني شابهارد لرغوني مزدک (معبد) او په کوندوز کې تر سر شوي لرغونپلټنې - چې زموږ د هېواد پر لرغوني هنر و تاريخ رڼا اچوي - د ښاغلي محمد داود وفا په قلم پښتو ژباړه ده له ژوندليک او کتابښود سره يوځای خپروي.

هيله ده، د هېواد د لرغوني تاريخ و هنر مينه وال يې له لوستنې خوندي واخلي او تاريخپوهان ترې په خپلو څېړنو کې گټه پورته کړي.

په درناوي

دانش خپرندويه ټولنه

ورې ۱۳۷۸ هـ ل پېښور

لیکړه

- گڼه ..... مخگڼه
۱. د استاد محمد پروېش شاهین سریزه ..... الف
۲. د ژباړن خبرې ..... و
- لومړۍ برخه:**
۳. د استاد کهزاد سریزه ..... ی
۴. شابهار یا شاوېهاره په غزني کې د بودايي واکمنۍ مزدک ۱
۵. د شابهار په دښته کې د غزنوي لښکرو د رسم گذشت ډگر ۱۵
۶. "نغاره خانه" او شابهار ډگر ۲۱
- دویمه برخه:**
۷. د باختر بودايي هنر (د پښتو ټولني سریزه) ۲۴
۸. کوندوز: جغرافيايي او تاريخي لنډيز ۲۵
۹. د باختر بودايي هنر او د گريک و بودیک هنر سرچينه ۲۸
۱۰. د انځورنو ليکلر او څېړنه ۳۸
- درېيمه برخه:**
۱۱. ارواښاد استاد احمد علي کهزاد د افغاني فرهنگ ځلنده ستوری ۴۰
۱۲. د استاد احمد علي کهزاد خپاره شوي کتابونه او ليکنې ۴۹
- الف: کتابونه ..... //
- ب: ژباړې ۶۷
۱۳. په بهرنیو ژبو د استاد کهزاد خپاره شوي کتابونه ۷۱
۱۴. د استاد کهزاد ناخپاره شوي کتابونه ۷۴
۱۵. په خپرونو کې د استاد کهزاد ليکنې ۷۷
۱۶. اخځونه او پایليکونه ۸۱
۱۷. وپيانگه ۸۲
۱۸. د کتاب انگرېزي پېژندنه ۱

سريزه

داد پښتو ژبې او ادب لويه نېکمرغي ده، چې له قهرمان خوشال-
خان خټک نه وروسته ورته خو داسې پوهان په لاس ورغلي، چې که د
خوشال بابا تر پوره رسېدلي نه دي؛ نو د خپلې پوهې، زيار او کړاو له امله
بې پښتو ژبې، پښتو فرهنگ او پښتو ادبياتو ته دومره څه وربښلي، چې نن
پرې پښتانه وياړي. د خوشال بابا اونني پر ترمنځ چې کومه خلا را منځته
شوې وه، هغه زموږ دغه پوهانو په داسې کوتلي ډول ډکه کړې چې پښتو
ادب پرې دسيالی په ځای کې خپله شمله هسکولی شي.
زموږ د ژبې او ادب دا پوهان د گوتوپه شمار دي، خو درې تنه په
کې سرلاري دي:

ارواښاد علامه پوهاند عبدالله حبيبي، ارواښاد استاد احمدعلي-
کهزاد او ارواښاد دوست محمد خان کامل.

ارواښاد ډاکټر احمدعلي کهزاد، سره له دې چې په خټه پښتون نه
و، خو افغان و او د افغانستان په خاوره کې پیدا شوی، لوی شوی او پال
شوی او د خپلې پوهې او رښتينولۍ په زيار يې د لويې پښتونخوا د تاريخي
نسب او حقايقو د رابرسېره کولو لپاره په داسې بې پرې توگه څېړنې کړې
دي، چې نن پرې تمامه لږه اوږه پښتونخوا وياړي. ځکه نو پښتانه هر هغه
څوک خپل گني چې په ريښتيني توگه يې تاريخي پلټنې بشپړې کړې وي.
استاد کهزاد زموږ د هېواد لوی مورخ، ژبپوه، لرغونپوه، نژاد پوه
او لوی دانشور و، ده زموږ د هېواد زور او ننی تاريخ داسې سره نښلولی
چې د خپلې ريښتيني څېړنې او زيار په ترڅ کې يې نن کار ټولو کورنيو او

بیرنبر خبرونکي نه یو سندی او باوري کار کړې دی

د کوان هېواد افغانستان او ان د دې ټولې سیمې په تاریخ پوهانو کې یو کمې دا دی. چې زیات شمېر یې د خپلو عینکو او سترکیو تر کتنې لاندې پلټنې تر سره کوي. چې په ترڅ کې یې تعصب، ضدیت، جهل، انا، بې حایه بې ثبوته خبرې د ریښتینولې پرځای ټینکې نيسي او بیا که تر سره هم وي، له خپلو خبرو نه اوږي. هرڅو که د نویو پلټنو په ترڅ کې ریښتیني نتیجه هم تر لاسه شي

تر کومه حایه چې ما د ارواښاد استاد کهزاد آثار او افکار لوستي، نه یوازې دا چې د ده په لیکنو کې د پورته خبرو څوک نه شته بلکې خبرې یې دوږه پخې، مستندي او مدللې دي. چې زما په اند ورسره د مخالفت رابرسېره کېدنې هډو سوال نه پیدا کېږي که د ده آثار په خپرلې بڼه ولوستل شي. د افغانستان اود سیمې د ریښتیني تاریخ دشمنان اومخالفین به په خپله د ده د نظرونو منښته وکړي.

استاد کهزاد خپلې ټولې خبرې په دري ژبه بشپړې کړي او خبرې کړې دي او یوه ډېره لږه برخه یې په پښتو ژباړل شوې. اوس دا ضرورت رامنځته دی، چې د ده ټولې لیکنې په پښتو وژباړل شي او گټه یې ټولو پښتو ته ورسېږي.

اوس چې نړۍ ساینټیفیکه شوې او د پرمختګ په حال کې ده، پښتانه باید نور لاس تر زني کېني او د دوی د قوم ژبې او توکم په اړه ورکړل شوي نظرونه او لیکل شوي پېښې خپلې ژبې ته راواړوي او خپل خلك پرې خبر کړي. په پښتو کې د ژباړې برخه ډېره لږه ده په تېره بیا د بهرنیو ژبو. د افغانستان په تاریخ او فرهنگ- چې نننۍ پښتونخوا هم ورسره گډه ده- په بهرنۍ نړۍ کې په ټولیز ډول په هرو دریو برخو کې لس لیکنې کېږي، چې یا د کتاب یاد رسالې او یا هم د یوې کوچنۍ لیکنې په بڼه وي، په دغو لیکنو کې ډېرې داسې هم وي، چې زموږ له اصیل تاریخ او فرهنگ سره سر نه خوري او څېړونکي او لیکونکي په ناسمو لارو سر شوي وي. خو په پښتونخوا او پښتو کې داسې څوک شته چې د هغوی دې نظرونو ته خواب ووايي؟ دا د پښتو بدبختي ده!!

نورې نړۍ والې ژبې خوږېږد. په ايران کې هر د وړج به لسکونو
ټوکه داسې کتابونه خپرېږي، چې پښتو ژباړه يې پر زموږه فرض او فرض وي.
دري ژبه زموږ د پښتو خور ده او ويونکي يې له زموږ سره گډ فرهنگي او
کولتوري اړيکي لري. له دې امله له دري ژبې نه پښتو کونه زموږ د
ادبياتوپه پرمختگ کې يو اهم ضرورت دی.

ستاسې په لاس کې کتاب د ارواښاد استاد کهزاد په دري ژبه د
دوو داسې ليکليو کتابونو ژباړه ده، چې پښتو کول يې پښتني فرهنگ ته
سراسر گټه ده.

دا کتاب په اصل کې دري کتابونه دي. يو يې د غزني په شاپيار
کې تر سره شوې تاريخي پلټنې، دويم يې په کونډوز کې تر سره شوې
لرغونپلټنې او درېم يې د دغه دوو کتابونو د ليکوال ژوند ليک او آثار
درېږني.

لومړنی کتاب د استاد کهزاد ليکنه ده او په متن کې به يې تاسې
ولولئ، چې د افغانستان په يوه تاريخي سيمه کې د دغه ځای د پخوانيو
استوگنو فرهنگ، ژبه او دود و دستور څه ډول وو. هلته د خلکو گروهيزو
اړيکو څه ډول درلود؟ دا تاريخي پلټنې د استاد کهزاد د خپلو سترگو ليدلي
حال دی، چې په خوږه او ادبي ژبه ليکل شوې او ښاغلي ژباړن پښتو کړی
دی.

دويم کتاب له فرانسوي ژبې نه استاد کهزاد ژباړلی او دا هغه
گزارش دی چې ښاغلی پروفيسر موسيوهاکن په کونډوز کې لرغون پلټنې
کړي او د دغه پلټنو په ترڅ کې په لاس ورغلي حقايق او پېښې يې په کې
ليکلي، په دغه کتاب کې تاريخي پېښو ته يوازې اشارې شوي دي چې
اوردو څېړنو ته اړتيا لري.

دا دواړه کتابونه گزارشي بڼه لري، خو اخباري گزارشونه نه دي،
بلکې تاريخي او لرغوني گزارشونه، د دې کتاب درېيمه برخه په خپله ځانله
يو کتاب دی چې ښاغلی ژباړن د ارواښاد کهزاد په اندو ژوند او ليکليو
کتابونو ښکلي کړي ده.

دا کتاب د محمد داود وفا خپله ليکنه ده چې لومړی د استاد

کهزاد اویبایی د ده آثار په کې را پېژندلې دي چې یوه کتوره خبره ده
 د استاد کهزاد د ژوند او آثارو په اړه ما دوه درې ځایه لیکنې
 لوستي، یو څو هغه ټولې په درې ژبه وي او پښتو کې یې هم لیکل ضرورت
 و او بل دا چې دا راته تر نورو لږه بشپړه بنکاره شوه او دا ځکه چې
 بناغلی بنحقی حسین نایل، چې لیکنه یې تر نورو لږه بشپړه بنکاري،
 د استاد کهزاد آثار را پېژندلې له هغو پرته د استاد کهزاد په لیکنو کې نور
 ډېر داسې څه نوندل شول چې هلته یې هدو یادښت راغلی نه دی، لکه
 په انګلیسي ژبه داستاد کهزاد لیکلی کتاب (د کابل تاریخي لارښود) چې
 (۷۰۰) مخونه لري او یا په ننگرهار (پخواني اتحاد مشرقي) کې د تاریخي
 خبرو په اړه داستاد کهزاد په پښتو ژبه پرله پسې خپرې شوې مقالې، همدا
 ډول ډېر داسې کتابونه چې بناغلی نایل یې هسې یو یادښت کړی، ده مور
 ته پوره را پېژندلې دي.

همدارنگه د بناغلی نایل په کتاب کې د استاد کهزاد له آثارو سره
 د تعصب په قلم چال چلند تر سره شوی، چې له ورا څرګندېږي او دا خو
 حتمي خبره ده چې د یوه متعصب په لاس لیکل شوې سوانح به سمې وي
 او که د یوه بې تعصبه په قلم دا اندازه تاسې په خپله ولکوی.
 د استاد کهزاد د سوانحو د لیکلو بله ګټه دا ده چې دلرې
 پښتونخوا استوګن خو نه انګرېزان شول او نه پښتانه، نه یې انګرېزي داسې
 یاده کړه چې بهرنيانو ته پرې خپل فرهنگ وځلوي اونه یې خپله پښتو په
 اصیله بڼه پرېښوده. له همدې امله یې دخپلې پښتو ژبې خور (درې ژبه) نه
 زده او هدو پروایي نه ورځي، تیارې ته ناست دي. که چا ورته پښتو ولیکل
 وبه یې لولي، ګڼې غوږ پرې نه ګروي. نو دا دوی ته هم یوه ګټه شوه، چې
 د خپل لرغوني فرهنگ له یوې څنډې نه خبر شي.
 د بناغلی وفا: ۱. ټول کتاب (ژباړه) لیکنه) په نسبتاً سوچه او کره
 پښتو لیکل شوې، سره له دې چې زه په خپله دومره کره لیکونکی نه یم،
 خو کیدای شي دایوازې زماستونزه وي، زه په خپله تر ډېره د دې کار پلوي.

يم، پرېږده چې نور هرڅه خپل ولرو. که څوک بيا هم په دې اړه له ستونزو سره مخ وي، وپېانگې ته مراجعه کولی شي.

د بناغلي وفا دا کتور کار په ډېرو ستاينو ارزې، خو که زه دا کار وکړم، گرانو لوستونکيو ته به څه پاتې نه شي، پرېږده چې تاسې هم په کې يو څه وواياست.

زه په خپله د بناغلي وفا استعداد ته خوشاله يم او په گانده (آينده) کې ترې د خپلو ملي وياړونو د لاخلونې په تمه يم، خدای دې نور پښتانه ځوانان هم پر داسې لار ورسره کړي.

په درناوي

محمد پروېش شاهين

نورستان، سنکلور، سوات

دسارچ دويمه ۱۹۹۹

د ژباړن خبرې

ارواښاد استاد احمدعلي کهزاد دافغانستان نامتو تاریخ لیکونکی اولیکوال دی. دی یوازې دافغانستان دلرغوني تاریخ نه، بلکې دافغانستان داوسمهالي (معاصر) تاریخ لیکونکی اواستاد هم وده په ډېره خوږه ادبي ژبه په بې پرې توګه دافغانستان پرونی اوننی (لرغونی-معاصر) تاریخ سره نښلولی او د دغه لرغوني تاریخي خاورې د تاریخ اوفرهنک په څلونه کې یې نه سترې کیدونکې هڅې کړې دي. د ارواښاد کهزاد مورنۍ ژبه دري وه، خو ورسره یې په خپله بله ملي ژبه (پښتو) هم لیکنې کړې اوخپرې کړې. خو استاد یو سر و او په یوه سر د دومره ډېرو لیکنو کول او بیا د هغو ژباړل څه اسانه خبره نه ده. له همدې امله ده همدومره کړې چې په دري ژبه- چې ده ته اسانه وه- یې د افغانستان د تاریخ تیاره او تبت ګوتونه رڼا کړې او د خپلو لیکنو ژباړه اوخپرونه یې نورو ته پراېښې ده.

دافغانستان په تاریخپوهانو کې دوه تنه ارواښاد علامه پوهاند عبدالحي- حبيبي او ارواښاد استاد احمدعلي کهزاد هغه پوهان دي، چې په بې پرې توګه اود تعصب له زاويې پرته یې دخپل لرغوني مدنیت په څلونه کې ځانونه تر مرګه ښه سترې کړې او د خپل هېواد دفرهنک په تاریخ کې یې داسې کتابونه او نښې پراېښې، چې تر هغې افغانستان ژوندی وی، د دوی نومونه به ورسره ژوندي وي. اوس نو داد ځوانو لیکوالو او څېړونکیو دنده ده، چې د خپلې ویاړلې خاورې اومدنیت په اړه دا ډول لیکنې اوخپرونې راواخلي وې لولي، وې ژباړي او خپرې یې کړي.

ارواښاد استاد کهزاد لکه د ارواښاد پوهاند حبيبي په څېر پر موږ دا حق لري، چې لیکنې یې وژباړو او په یوځل نه په څوڅو ځل یې خپرې کړو، که موږ دا کار ونه کړو د خپلې خاورې او فرهنک حق به معنه وي تر سره کړی.

ستاسو په لاس کې کتاب د ارواښاد استاد کهزاد د دوو کوچنیو کتابونو ژباړه ده، چې په همدغه پار ژباړل شوې او ده د خپلو پلټنو، ګروپونو او د سترګو

لیدلي حال په توګه، د افغانستان د لرغوني تاريخ يوه ځانګه په کې څېړلې ده.
لومړی کتاب په غزني کې پر ۱۳۳۸ ل کال د یوه موندل شوي بودايي
مزدک (معد) په اړه چې "شاهار" یا "شاهپاره" نومېږي سوړ ته څرګندونې کوي.
دغزني د دغه مزدک د سپرنو او څېړنو په اړه د یادشوي کال په دویمې کې
د افغانستان دوخت لرغونپوهنې څانګې د ایټالې له یوه رابلل شوي لرغونپوه پلاوي
سره یو پرېکړه لیک لاسلیک کړی و، چې د همدې پر بنسټ هغوی کار پیل کړ او
استاد کهزاد له دغه پلاوي سره د افغاني استازي په توګه ملګری و.

پخوا د دغه مزدک په اړه څوک په څه نه پوهېدل اود "شاهار" نوم یوازې
د یوې دښتې په توګه یادېده، خو چې استاد کهزاد له ایټالوي لرغونپوه پلاوي سره
اوږه پر اوږه پرله پسې (۶) کاله څېړنه وکړه، نو څرګنده یې کړه چې دلته د
کوشاني لړۍ د نامتو پاچا "هوویشکا" چې د "کنېشکا" په ځای ناستو کې تر ټولو
پیاوړی واکمن و. په لاس یو جوړ شوی مزدک چې د دویمې زېږدې پېړۍ له پای
د اتمې زېږدې پېړۍ تر پایه د لمانځې یو لوی منځي و، تر خاورو لاندې دی.
د څېړنې په ترڅ کې په دغه مزدک کې ډول ډول ډبرلیکونه، د کارونې
لوبني، د راهبانو د استوګنې خونې، ډېرې اوسپنې تر لاسه شوې، چې د افغانستان
د بودايي ګروهي د یو بل منځي په زیاتون د افغانستان د لرغوني تاريخ يوه ورکه
پاڼه وموندل شوه.

د هېښندې وړ خو دا ده، چې همدا بودايي لوی منځي د غزنوي
پېر د لوی واکمن "سلطان محمود غزنوي" پلازمېنه هم وه، خو تر ده له مخه د
دویمې لېږدې (هجري) پېړۍ پر اوومه لسيزه د يحيي د زوی فضل په امر- چې د
عباسي واکمن هارون الرشید له خوا د افغانستان سیمه ایز واکمن ټاکل شوی و- د
جبرائیل د زوی ابراهیم په لاس وېجاړ کړای شوی و.

غزنوي لوی واکمن محمود پر همدغه شاهپار غونډی، چې سیمه ایز خلک
یې نغاره او سردار غونډی هم بولي، خپله پلازمېنه جوړه کړې وه او هغه مهال چې
به هند ته له لښکر سره ووت، دلته به یې خپل لوی سلطنتي تجیر ودراره او په لیکو
(صفونو) کې به یې د سپرو پیلانو او پليو لښکرو ننداره کوله. وروسته به د تک د
چمتوالي نغاره ډنګېده او بیا به دا نغاره په غزني ښار کې د ټولو خلکو د خبرونې
لپاره هم وهل کېده او په دې توګه به ده له شاهپار غونډی خپل تک پیل کړ.
غزنوي محمود دهند د تک په لاره او همهلته په هند کې ډېرې بوت
خاني (بودايي منځي) وېجاړې کړې، خو دا پته ورته نه وه چې دی چې په خپله

پلازمېنه کې پر کوم پلاز ناست دی، د همدې تر پښو لاندې روغ حور بودايي مزدک
بنخ دی دغه مزدک ته د ده د واکمنۍ تر پایه پام شوی نه دی او روغ ترې پاتې
شوی دی.

د استاد کهزاد په دغه کوچني کتابکوتي کې دا او ددې په شاوخوا کې
نورې خبرې شوې دي او د څېړنې په ترڅ کې يې څرگنده کړې ده، چې د پېړيو
په پورېو کې په دغه سيمه کې د خلکو اند ژوند څه ډول وو؟
په دې اړه به لږ په غځېدلې بڼه تاسو د دغه کتاب په منځپانگه کې
څرگندونې ولولئ!

پر دې سربېره به تاسې ته دا هم څرگنده شي چې استاد په څومره
څېړلې بڼه د افغانستان لرغوني تاريخ څېړي.

دويم کتاب په باختر کې د بودايي هنر بېلا بېلې خواوې څېړي، چې دا
کتاب هم له کونډوز نه د تر لاسه شويو تاريخي نښو په اړه مور ته څرگندونې کوي.
دا کتاب لومړی ځل ښاغلي موسيوهاکن په فرانسوي ليکلی —
اواستاد کهزاد پر ۱۳۱۶ ال کال په کابل کې په دري ژباړلی اوله فرانسوي
آرمنځپانگې سره يې يوځای خپور کړی، چې دلته ورسره فرانسوي متن نه دی
يوځای شوی.

پر دغه دواړو کتابونو استاد کهزاد سرپرزي کښلې چې ورسره په دويم کتاب
کې د پښتو ټولني سرپزه هم مله ده. په پښتو ژباړه کې دا دواړه په خپل خپل
ځای کې راوړل شوي دي.

د دې لپاره چې د استاد کهزاد د شخصيت او کړي کار ياد مو تاند
ساتلی وي، د کتاب په پای کې د استاد کهزاد لنډه پېژندگلوي او هم د ده د
څرگندو چاپ او ناچاپو کتابونو لنډه يادونه او د ده څو عکسونه مو ورسره يوځای
کړل.

هيله ده د اړتيا په مهال ترې گټه واخيستل شي
په پای کې ښايي د پښتو ژبې د خوږژبې او اورژبې شاعر او تاند ليکوال
زړه ته راتېر عبدالغفور لېوال د مينې هم درناوی وشي چې د ده په هڅو دا کتاب
د خپراوي جوگه شو.

په درناوي

محمد داود وفا

۱۳۷۷ د مرغومي / ۲۶ مه

کامه - ننګرهار

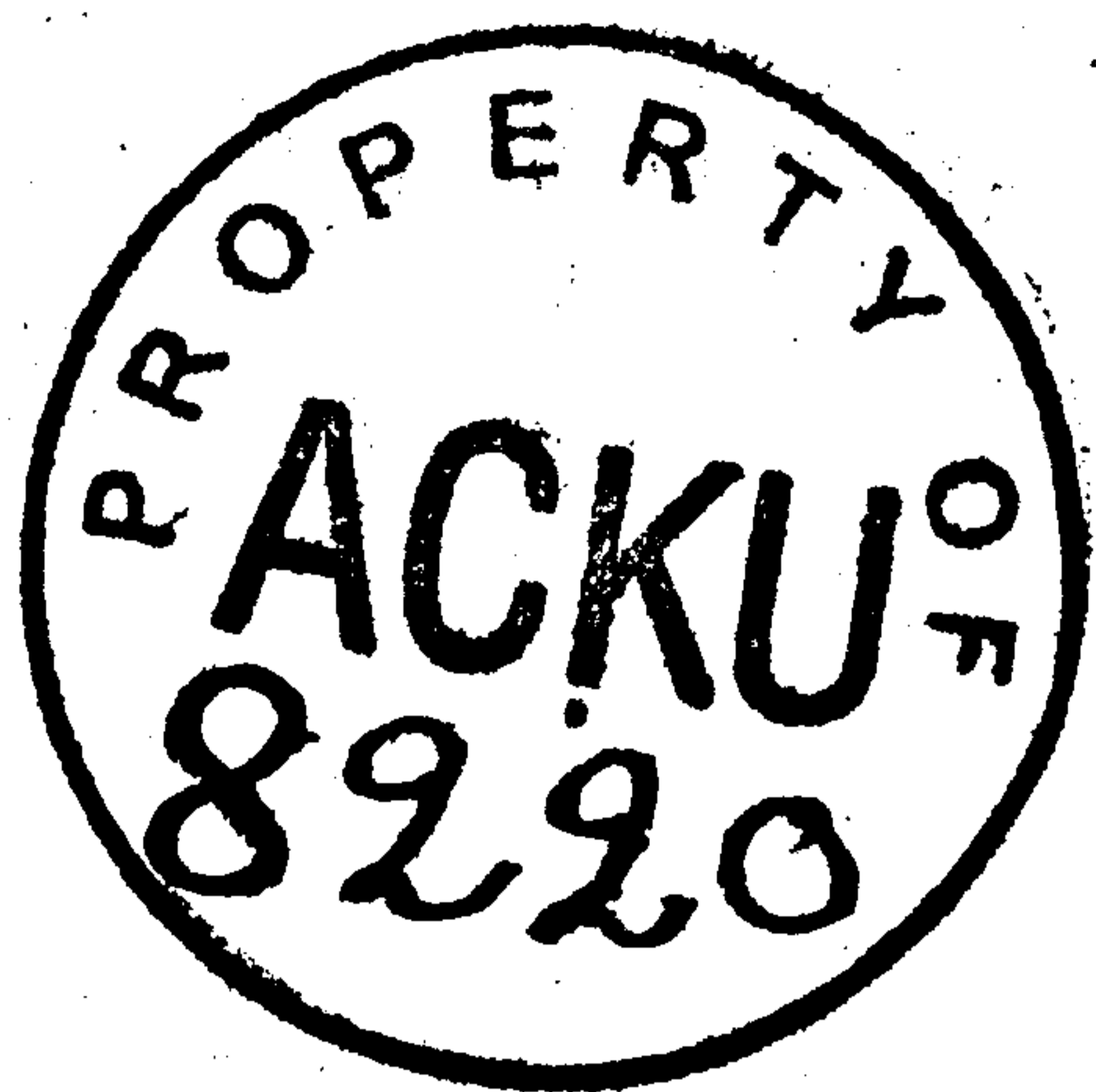
(ح)

سريزه

"شاويهاره" په لرغوني پېر کې د بودايي واکمنۍ دمزدک او "شابهار" د غزنوي لښکرو د رسم گذشت د ډگر په توګه سرسري شهرت درلود. د ايتالوي لرغونپوه پلاوي دپلتنو په وياړه چې په "سردارپته" کې يې تر سره کړې وې دغزني د دغه مزدک، آرځای اولرغونيو فوکلوري نومونو په باب ما د تاريخي او ادبي لاسوندونو او ولسي رواياتو په باور يوه اوږده ليکنه وليکله. چې د ۱۳۳۷ ل کال د تلې مياشتې پر لومړيو د اصلاح ورځپاڼې په شپږو ګڼو کې خپره شوه. د لوستونکيو دهرکلي له امله د کتاب چاپولو مؤسسې ديوه کتابګوتي په څېر د دغه ليکنې د بيا خپرونې تکل وکړ. دوه نورې وړې ليکنې چې پر ۱۳۳۷-۱۳۳۸ ل کلونو د ژوندون په مجله کې - په کابل راډيو کې تر اورولو وروسته - خپرې شوې وې. مې هم ورسره يوځای کړې او دا رساله ترې جوړه شوه.

سره له دې چې د لرغونپېژندنې پلټنې پای ته نه دي رسېدلي او کېدای شي چې په راتلونکيو کلونو کې هم روانې وي، بيا هم هبله من يم چې په دغه څو مخونو کې د بودايي گروهې د يوه ښکلي پرمين مزدک په اړه - چې دغزني داوسني ښار په شاوخوا کنډوالو کې دی - لوستونکيو ته نوې څرګندونې روښانه شي.

احمد علي کوهزاد
د تلې ۲۵ مه ۱۳۴۶ لمريز
گذرګاه ، کابل

"شاهار"

یا

"شاهاره" په غزني کې د بودايي

واکمنۍ مزدک

لکه چې په راډيو کې مو اورېدلي او په ورځپاڼو کې مو لوستي له دوو اوونيو راهيسې ايتالوي لرغونپوه پلاوي غزني ته تللي او د کيندنو په زيار ايستنه يې پيل کړی. د دې لپاره چې مينه وال د دغه زيار له آرډموخي (اصلي هدف)، د کيندلو له ځای او څېړنو نه خبر شي په لاندې خو مخونو کې څرگندونې کېږي:

پر ۱۳۳۶ لمريز کال درسمي دندې له مخې دايتاليې دختيخ پېژندنې ټولنې او د ايتاليې لرغونپوه پلاوي له مشر پروفيسر توجې سره د غزني بناړته د سپرل کېدونکيو ځايونو دټاکنې لپاره لارم.

تر ډېرو گرځېدو او پلټنې وروسته، چې د زاړه بناړ کنډرې مو وکتې، دوه ځايونه د ډېرې پاملرنې وړ وو. يو د درېيم مسعود د څلي په شاوخواکې د سلطان ابراهيم د زيارت خو او شاه او بل د غزني د بالا حصار سهيل ختيز لوري، چې که د روضې له کلي يې وگڼو، نو د سلطان محمود غزنوي د زيارت سهيل لويديځ لورته درې کيلومتره لرې د پراخې دښتې په منځ کې و.

دا دوه ځايونه له دې امله وټاکل شول، چې يو ځای دغزنويانو پرېپر او بل تر اسلام وړاندې پېر پورې اړه درلوده او زموږ خوښه دا وه، چې

د دغه دواړو پېرونو نښې تر لاسه کړو.

پر ۱۳۳۷ ل کال یو ځل بیاله پروفیسر توجی سرد غزنی ته لارم او ښه مې په یاد دی، چې د سلطان ابراهیم د زیارت ختیز لوري ته د سلو مترو په شاوخوا کې مو د سپرنو ځای وټاکه. چې ایتالیوي پلاوي دوه پوهانو (شراتو) او (بماچي) پرې کار پیل کړ.

سرد له دې چې په دغه ځای کې لا کار پای ته نه دی رسېدلی او کېدای شي، چې څو کاله به نور هم روان وي، دیوې لویې ودانۍ پایڅوړ را څرگند شو، چې ایتالیويانو دا ودانۍ د درېیم مسعود مانۍ وبلله. زه په دې گروهه یم چې په دغه ځای کې موږ له یو ښوونځي (مدرسي) سرد مخ شو. په هر د توگه د دغه سپرنو او ډبرلیکونو بشپړه څېړنه اوږدې لیکنې او پنډو کتابونو لیکلو ته اړتیا لري. چې یادښتونه یې ایتالیويانو وخت پروخت لیکلي او د کار پایله به د یوه کتاب په ترڅ کې راوباسي، له دغه ځایه د غزنی د اسلامي موزیم نښې رامنځته شوي دي. دا موزیم په روضه کلي کې هماغه د سلطان عبدالرزاق د موزیم پایڅوړ دی، چې له بیا جوړونې وروسته پر موزیم اوښتی او موندل شوې نښې په کې د نندارې لپاره ایښوول شوي دي.

د دغه لیکنې بنسټیزه موخه دا ده، چې دویمه نومره سپرنې وڅېړو د دغه سپرنو ځای هغه دی، چې د ولسي خلکو په وینا په "سردار تپه"، "تغاره تپه" او "بوت خونه" یادېږي. دغه سپرنو تر اسلام وړاندې د غزنی تاریخ راڅرگند کړو.

د دغه غونډۍ کیندنې چې د ولسي خلکو له خوا فوکلوري نومونې به یې له آرو تاریخي نومونو سره وروسته وڅېړو، د ۱۳۳۸ ل کال په دوبي کې د ایتالیې له نامتو لرغونپوه (ادامستیانو) له لوري پیل شوې (نوموړې د سپرونو په دواړو ځایونو کې یو ډول کار کړی) چې پرله پسې څلور کاله روانې وې. وروسته دوه کاله ودرېدې او دادی سر کال بیا دا سپرنې پیل شوې.

پر ۱۳۳۸ ل کال کیندل شوي ځایونه ما دوه ځله وکتل: لومړی ځل د وږې میاشتې پر ۲۸-۲۹ مه او دویم ځل د تلې میاشتې پر ۲۴ مه او ۲۵ مه.

د خپرنې او پلتنې په پایله کې مې د غزني د ويچارو کنډرو هوایي عکسونه او دهغو چاپیریال داسې وموندل چې:

د غزني دغه ويچارې کنډرې یوازې د غزنوي پر دوه سوه کلن پېراره نه مومي، تر تاریخ وړاندې پېرونو ان تر د بربریانو یا گورگانیانو د وروستیو واکمنیو چې یوناني، کوشاني، کوشانو ساساني، یفتلي، زاولي، د بودايي گروهې نښې، جيني، شیوايي، زوني (یا المرمانخنه) د منځنیو اسلامي پېریو پایخوړ، صفاري، غزنوي، غوري، تیموري، گورگاني، او ارغوني په کې را اټاله دی، د ټولو پېرونو نښې دلته لیدل کیدای شي.

پر ۱۳۳۸ ل کال چې مې پرسر دار غونډې د سپرنو لړۍ کتله، پر شمال لویديزې خوا مې په دښته کې د غزني د عسکري قطعاتو پوځي تمرینونه لیدل. د غزنوي پېر د پوځي تمرینونو او رسم گذشت د ډگر "شابهارا" ځای ټاکنې ته خیر شوم. په دې کې مې ناڅاپه د خپلې ځانگړې کتابچې په پاڼو کې د امیر فرخي پر هغه بوللې سترگې ولگیدې، چې ځینې جغرافیایي نښې په کې ښوول شوي، د دغه بوللې دا بیتونه مې همغلته- ایتالویانوته واورول: ۱

ژباړه:

له ماسره په شه بهار کې یوه غرمه داسې سپوږمۍ مل وه چې خوارلسمې سپوږمۍ ورسره حسد درلود، وې ویل چې دومره لویه او پراخه دښته د څه لپاره ده!

ورته مې وویل چې دا دیوه داسې پاچا د راټولیدلو ځای دی، چې بې شماره لښکرې لري. وې ویل چې د دې خپلواک پاچا نوم څه دی؟ ورته مې وویل "یمین دولت محمود دین پناه"

بامن به شه بهار بهم بود چاشتگاه
ماه من آنکه رشک بروزد دو هفته ماه
گفت این فراخ بهنادشت گشاده چیست؟
گفتم که عرصه گاه شه بی عدد سپاه
گفتا چه خوانم این شه آزاده را به نام
گفتم یمین دولت محمود دین پناه

۱۹ کاله مخکې همداسې له یو بلې پېښې سره مخ شوم، چې هغه د ۱۳۲۷ ل کال د وري پر ۲۶ مه اوتر دې یوه اوونۍ وروسته د هېرمند او د بست کلا د کنډرو په خوا کې د غزنویانو د لښکر گاه د موندنې پر مهال رامنځته شوه.

پر یاد شوي مهال د هیرمند د کږو لارو په کنډرو کې د "لښکري- بازار" په نامه یو ځای د کندهار د هغه مهال د نایب الحکومه بناغلی محمد یونس خان له خوا ماته راوپېژندل شو، چې له بناغلی موسیو شلوم- برژه او خلیل الله خان خلیلي سره یو ځای مو دغه ځایونه وکتل. خو په بېرته راستنېدو کې د استاد ابوالفضل بیهقي یادښتونه، په ځانگړي توگه د امیر فرخي د بوللې دیوې برخې یادښت راپه زړه شو چې وایي: ۱ ژباړه:

"په دې فکر کې وم، چې د بست د ښار له اړخه د هېرمند د اوبو غږ مې ناڅاپه غوږ ته راغی. د پاچا علیشانه څېره د ستر دېوال له سره راښکاره شوه او دپاچا مانۍ دلکان له دښتې څخه راڅرگنده شوه"

پوره باوری شوم، چې د هیرمند تر څنگ چې د لښکري بازار په نامه ما کوم ځای ولید دا د غزنویانو مشهوره لښکرگاه ده. سملاسي مې په انیس ورځپاڼه او آریانا مجله کې یوه اوږده لیکنه خپره کړه.

استاد خلیلي بیا د امیر عنصری یوه بله بولله را واستوله، چې زما خبرې یې لا باورې کړي. د دغه بوللې دوه بیته دا دي: ۲

-۱

اندرین اندیشه بودم کز کنار شهر بست
بانگ اب هیرمند آمد بگوشم ناگهان
منظر عالی شه بنمود از بالای دژ
کاخ سلطان پدیدار آمد از دشت لکان

-۲

بفرقصر تو شد خوب همچو عقد به در
هوای بست ولب هیرمند ودشت لکان

ژباړه:

«ستا د ماني د شان او شوکت د لوړتيا لپاره په دروازه وتړل شوه
د بست هوا او د هيرمند د سيند غاړه او د لکان د بنسټه کسه نعمان
ستا بنسټلی انگر ليدلی وای، نو د ډېرو لویو انګړونو دروازي به يې پرايښي
وای.»

په دې ډول د غزنويانو د واکمنۍ مشهورې ماني د بست د کنډرو
تر څنګ په لښکر گاه کې وموندل شوې. دفرانسې لرغونپوه پلاوی غړيو
دا الواک (نظر) باوري کړ او ويې مانه چې تفصيل يې په لښکر گاه کتاب
کې راغلی دی.

(دا کتاب د افغانستان د تاريخ ټولني له خوا پر ۱۳۳۲ ل کال

خپور شوی دی)

البته په لښکر گاه کې لومړی مالرليد وړاندې کړ او بهرنيو
لرغونپلايو ومانه او په غزني کې لومړی پر سردار غونډی کار پيل شو او
وروسته د "شابهار د بنسټې" په ټاکنه کې د پوځي رسم گذشت د ډگر په
موندنه بريالی شو، چې څېړنه به يې راشي دا "شابهار" له آره په بنسټيزه
توگه بودايي مزدک و.

په دې اړه ما "د شابهار په د بنسټه کې د غزنويانو د پوځي لښکرو
د رسم گذشت ډگر" په نامه پر ۱۳۳۸ ل کال په ژوندون مجله کې يو ليکنه
خپره کړه. او همدارنگه مې يو شمير نورې ليکنې پر همدغه کال کابل
راډيو ته واستولې، چې اوس د "افغانستان د تاريخ په رڼاکې" کتاب په ډول
تر چاپ لاندې دي، په هغو کې هم په دې اړه څېړنه شوې ده.

موږ ټولو "شابهار" د غزنوی لښکرو د رسم گذشت د ډگر په توگه
اوريدلی. د استاد ابوالفضل بيهقي او د غزنوی دربار دنورو شاعرانو امير
فرخی او امير عنصري له يادښتونو هم دا څرگنديږي، چې "شابهار د بنسټه"
د غزني ښار تر څنګ وه او دا پراخه او غځېدلې د بنسټه د غزنويانو په دو سو

→
اگر بیدیدی نعمان سراي فرخ تو
ره شدید و خورنق نکوفتی نعمان

کلن پپر کې د پوځي تمرینونو پر ډگره سربېره د خوښی، اخترونو، او مذهبي ورځو، د اخترونو د لمانځه د سډې د جشن د لمانځنې شپو، ډگر هم و. په ادبي نړۍ کې دا ډول خبرې ټولو اوریدلي، خو په څرگنده توګه دا نه وه معلومه چې "شابهار دښته" (دغزنوی لښکرو د پوځي تمرینونو منځی) چېرته وه؟

لکه چې پر ۱۳۳۸ کال چې مې ویلی او دا دی د دویم ځل لپاره یې هم وایم: شابهار یوه پراخه او غځېدلې دښته ده، چې د غزني د بالاحصار سهیل ختیز او دروضې کلي سهیل رانغاړي، ختیزې برخې ته یې کوچنی غونډی او تر شایې اسمانځک غرونه را چاپېر دي د کوچي قبیلو لاره ده سردار یا نغاره غونډی، چې ولسي خلك یې بت خونه بولي، نژدې د دغه دښتې په منځ کې پرته ده.

سردار غونډی د دزې کیلومتری په برید د سلطان محمود د زیارت سهیل لویدیځ ته د دښتې پر سر پرته ده. دا داسې غونډی ده چې له بېلابېلو ګډوډو تیرو چې "شیت" ډبرې هم په کې دي، جوړه ده: پرمخ یې کلکه خټه اواره ده، چې د مزدک او ستوپو له وړانیو رامنځته شوې ده.

ځایي خلك وایي چې دا غونډی له هغه مهاله په سردار غونډی ونومول شوه، چې اعليحضرت امیر حبیب الله خان غزني ته راغلي و او پر دغه غونډی یې یوه خیمه او شاهي تجیر ودرولی و.

دا چې "نغاره" غونډی ولې ورته وایي، لامل یې دادی چې دځایي خلکو په وینا سلطان محمود غزنوي او دغزني نورو واکمنو به چې هر سهار

۱ "سده" له "صد" ويي جوړ شوی، چې "ه" یې اوستربل دی، سلکن پپر (دورې) ته وایي، پېری هم بلل کېږي، سلو ورځو ته هم وایي، همدارنګه د هغه جشن نوم هم دی، چې لرغونیو اریایانو به د وري میاشتي پر لسمه جوړاوه، چې پر لومړۍ شپه به په کې اور پورته کېده او د اور ترڅنګ به د خوښۍ اتڼونه جوړ وو، څرنګه چې "۵۰" شپې او "۵۰" ورځې و، ځکه یې نو "سده" باله داسې هم وایي چې له ژمي د "۱۰۰" ورځو تر تېرېدو وروسته دا جشن جوړېده، ځکه "سده" بلل کېږي.

ژباړن

د خپلو لښکر و تمرينات دلته کتل، نو لويه شاهي خېمه (تجیر) به دننه ودرول کېده او هر وخت به چې غزنوي لښکرو له خپلو پیلانو سره هندوستان یاداوه او هلته به د غزا په نیت روانېدل، لومړنی نغاړه به همدلته وهل کېده. او تر دې وروسته به بیا غزنوی بریالي لښکر تک ته چمتو و، بیا به کاله پر کاله نغاړه وهل کېده او په دې ډول به غزنوي لښکر د هندوستان تر مرکز رسېده.

د ولسي خلکو په اند د دغه غونډی درېیم نوم بوتخانه (بوت خونه) دی، چې د لاسته راغلیو پایلو اوزیار په اړه دانوم ډېر غوره دی. دا نوم دا څرگندوي، چې د ولسي خلکو ذهنونه تل ریښتني وي.

(مانا دا چې دلته په ریښتيني توگه بوتان موجود وو.) (ژباړن)

د دغه بوت خونې څلورم نوم، چې د دغه ځای آر (اصل) نوم دی، په اټکلی ډول تر اسلام وړاندې د کوشاني واکمن "شاویهار" له خوا د دغه غونډی له بنسټ سره یو ځای ایښوول شوی و.

د دغه ويي (کلمې) لومړنی توری "شاه" دی چې د دویمې زیږدې پېړۍ له دویمې نیمايي راهیسې د بغلان د کنېشکا له ډبرلیکه تر نن ورځې په ټاکلې او ټینگه مانا زموږ په ټولو ژبو کې منل شوی. او دویم توری "ویهار" یا "ویهاره" د بودايي ادب په سانسکرېټ او پراگرېټ لهجو کې د (بودايي مزدک) په مانا کارول شوی، چې د دري ژبې په ادبیاتو کې د (بهار) په ډول راغلی دی.

د زرو کلو په ترڅ کې په افغانستان کې د بودايي گروهې د سراسري دود او د چيني گڅښتو ویانو په غونډو څېړنو دغلته په سلگونو څه، چې په زرگونو بودايي مزدکونه په بېلابېلو سیمو لکه هده، نجراو، کابل، باگرام، غزني، غوربند، بامیان، سمنگان، بلخ، کندوز، بغلان، فرخار او نورو کې ودان وو. چې په ځینو عربي او فارسي اخځونو کې دغه یا دښتونو هم اغېز ښندلی، لکه د بلخ د (نوبهار) چې په ناسمه بڼه اورتون (اتشکده) گڼل کېده په داسې حال کې چې دا نامتو بودايي مزدک و.

د سانسکرېټ او پراگرېټ په ادبیاتو کې د دغه مزدک ارنوم (نو-اویهاره) یا (نو اویهارا) و چې داهم یو گډ (ترکیبي) نوم دی، چې له (نوا) یانې (نوي) او (ویهاره) یانې (ویهار) نه جوړ شوی، چې د نوی مزدک مانا

د بودايي ادب په اخځونو کې له اړنگ پرته يو بل ويي هم لرو چې "سنگهارمه" دی او په (دير بودايي) (بودايي مزدك) ژباړل شوی. سنگهار چې په ټوليز ډول مزدك او "دير بودايي" د راهبانو د استوگنو له خونو او ستوپو په يا ستوپو سره يوځای مزدك بلل کېده. له اړنگ پرته چې واکمنو د مزدكونو او ستوپو په ودانېو کې لويه برخه لرله.

چيني گرځندويانو په ډېرو ځايونو لکه: کوندوز، بلخ، باميان، باگرام، هېډه او غزني کې شاهي بودايي مزدکونه يا "شاههار" ياد کړي دي او د عربي متنونو او اسلامي اخځونو په لاسوند په لومړيو سپورميزو (هجري) کلونو کې "شاههار" د ځانگړې نومونې په توگه پرځای پاتې وو. (۱۹) کاله له مخه مې د "باگرام" کتاب په ۸۶ مخ کې (دا کتاب د تاريخ ټولني د خپرونو په ۱۶۱۳ مه نومره خپور شوی دی) د چيني گرځندوی هیوان خانگ په وينا ليکلي چې:

د پلازمېنې "کاپيسا" يانې باگرام په شمال لويديځ کې يو مزدك و، چې د يوه لرغوني واکمن ودانې وه او هغه ته يې "شاه مزدك" ويلې. همدارنگه شل کاله مخکې دافغانستان د پخواني تاريخ د دويم ټوک په ۵۴۳-۵۵۴ مخونو کې (دا کتاب پر ۱۳۲۵ ال کال د افغانستان د تاريخ ټولني له خوا خپور شوی دی) د يوې اوږدې څېړنې په ترڅ کې يادونه شوې، چې پر ۱۷۶ سپورميز (۳-۷۹۲ ز) کال د شاههار په نامه يو بودايي مزدك د ابراهيم د جبريل زوی په لاس د يحيى د زوی فضل په امر، چې د عباسي واکمن هارون الرشيد له خوا د خراسان والي ټاکل شوی و وران شوی و.

دا وران شوی شاههار بېل شاههار دی، چې بايد د باگرام يا کاپيسي شاههار وگڼل شي، نه دا د غزني شاههار، چې د هغې ځای د گلبهار د غرونو په بېخ د غوربند درې په خواوشاه او يا که په غوڅه توگه ووايو د چاريکار تر څنگ په توپ دره کې و.

د دغه شاههار ځای بنوونه په دې وروستی ځای کې غوره ده. د دغه مزدك ستوپې په ټول افغانستان کې تر اوسه يوازینۍ هغه دي، چې تر

ټولو لوړې دي، مانا دا چې د چاريکار تر څنگ د توپ درې د وران شوي
مزدك له ستوپو نورې لوړې په ټول افغانستان کې نه شته.
سربېره پر دې د دغه مزدك په شا وخوا کې كوشاني سيكې هم
ډېرې موندل كېږي. لكه چې د باگرام په كتاب كې څېړل شوی دا مزدك په
باگرام كې د چيني گرځندوی هیوان څانگه د اوریدلې كيسې پر بنسټ په
ډېر اټكل د (كنېشكا) كوشاني واكمن وداني وه او د شابهارد نومونې لامل
په دغه ځای كې تاريخي سمون راښيي.

د غزني "شابهارد" د غزني لوی او نامتو بودايي مزدك دی، لكه
چې وڅېړل شول د ايتالوي ختيځ پوه پروفيسرتوچي تر لارښوونې لاندې د
ايتالې دغه لرغونپوه پلاوی له ۱۳۳۸ كال راهيسې د سردار غونډۍ په
كنډرو كې زيار باسي او كيندنې كوي، دوه كاله دا كار ونه شو او دادی
دا دوه اوونۍ كېږي، چې اوس بيا د لرغون پېژندنې چارې پيل شويدي.
د سردار غونډۍ پر سر بودايي مزدك "شابهارد" په درېو پورېو كې
د سړي پاملرنه را اړوي:

د تېرو دغه غونډۍ له سهيل نه شمال ته يا كه په خيړلي توگه يې
ووايو له سهيل ختيځ نه شمال لويديځ ته غځېدلې ده.
لكه چې پورته مو نغوته ورته وكړه له درې گونو پورېو، لومړۍ او
دويمه هغه يې د بودايي راهبانو د پرو او حجرو نېولې او درېيمه پورې چې
دغونډۍ لوړه برخه ده، "شاويهاره" مزدك پرې ودان شوی. د لومړنيو دوو
كلنو د پلټنو په پايله كې د مزدك د پوالو اوپراخ غولۍ دلويې منځنۍ
ستوپې له څو نورو وروستويو او پايڅور سره يو ځای وموندل شوې، چې
ټولې ځای پرځای شته.

بنسټيزه (اساسي) پورې له لويديځ لوري نه د منځنۍ ستوپې
پرلوري او له هغه ځايه بيانورو ستوپو ته غځيدلې وه. منځنۍ ستوپې او
په ختيزلوړې كې نورې وړې ستوپې په يوه ډول دسړي پاملرنه ځانته راړوي.
د ودانۍ د جوړښت ډول د لويو كوشانيانو د پېر ځانپېژنې كلاسيك
ډول سړي ته ورته بيا ټولې، د پوالو په دننه مخونې كې د تېرو لويې ټوټې
د نازكو نړيو تېرو د ټوموپه منځ كې نيول شوی. دا ډول هم كلکې شوي او
هم ښكلا لري.

ستني چې د دېوال په پرتله لاکلکې دي، ټولې له نړيو توپل شويو
تېرو نه جوړې شوي اويایې د ديوالو پر مخ د پلستر او ان د سرې رنگونې
نښې هم ښکاري. دا رنگونه ډېر ژوره ده، چې په ځينو ځايونو کې يې اغېز
له پلستر نه هم تېر شوی او د دېوالونو په تېرو کې هم ځای پر ځای
ښکاري.

د مزدک په بهرنيو اړخونو کې "تنديسونه" يانې بودايي لوی بتان،
چې له ۱۰-۱۲ مترو پورې يې لوړ والی لاره، لگېدلي وو، کېدای شي لږ
ترلږه له دغو پڙيو (مجسمو) نه يې يوه پر شمال ختيز خوا د خاورې پر مخ
پاتې وه، چې د سپرنو تر پایه په سملاسي توگه په اخېر پوښل شوې وه.
شابهار مزدک پر يوې لوي غونډۍ له لوړو ستوپو او پرتمينو
بودايي پڙيو سره د بهار دښتې په منځ کې ځانگړی برم وپوړم لاره.
پرتمينه گومبزه، ستوپه او د پڙيو پر مخونو طلايي رنگ يې د
غزني ښار له ليروليرو ځايو هم ښکارېده.

پر لومړي او دويم ځل سپرنو له ختو جوړې وړې پڙۍ او د ونو پر
پوټکيو ليکل شوې ټوټې تر لاسه شوې، څومره چې زه خبر يم د وروستيو
څو ورځو د هڅو په ترڅ کې څو نورې ليکل شوې ټوټې هم تر لاسه شوي،
دا ليکنې په براهمي ليکدود دي، چې پر درېيمې او څلورمې زيږدې پېړۍ
اړه مومي او په منځني آسيا کې له خپلو سيالو ليکنو سره بېلابېل
نېژدېتوب لري.

لکه چې لوړ ياد شول، د مزدک په ختيزه خوا کې څو کوچنۍ
ستوپې ودانې شوې وې، چې تر اوسه يې د ويجار تيا نښې ښې نه ښکاري،
داستوپې څلور وارو خواو ته پورې لري، دا پورې پريوې بودايي "اسټورې"
اړه لري چې په لنډه توگه دلته ليکل کېږي:

په بودايي اسټورو (لرغونيو کيسو) کې داسې راغلي و چې:
هغه مهال چې بودا د خپلې مور د کتنې لپاره له "جوهاوا" نه تېرېده
د ښارس تر څنگ په (سالکاشا) کې رانښکته شو. د غزني بودايي راهبانو
دا بودايي اسټورې داسې گڼلې وې، چې بودا لکه چې په کيسه کې راغلي
د خپلې مور تر ليدو وروسته د غزني له "جوهاوا" نه په شابهار مزدک کې کوز
شوی و.

د ستوپو د پورېو څټېرې دارابنوود، چې بوداله تحيلي اسطورو سره سم د ستوپې د يادې شوې پورې له لورونه د مزدك غولي ته راکوز شوی و.

خو د دغه خيالي کيسې منل هسې يو خيال دی، آره موخه يې دا وه چې راهبان خلکو ته د دغه مزدك د لا سپېڅلتيا په بنوولو سره ډېرې پيسې تر لاسه کړي.

لکه چې پورته ياده شوه د سلگونو او زرگونو مزدکونو په منځ کې ويهاره او سنگهارمه، چې د افغانستان په نيمه ختيزو بېلابېلو سيمو کې (د بلخ و کندهار پرليکه) موجود وو. له دغه ډلې ځينې يې "دشاويهاره" يا "شاويهار" په نامه يادېدل. ځينې يې د "بهارها" او "شابههارها" په نامه د هند د موری واکمن "آشوکا" نښې (يادگارونه) وو. او هم ځينې يې د کوشاني واکمنو کنېشکا او هوويشکا او نورو په امر جوړ شوي وو.

د بگرام شمال لويديځ ته "شابههار" مو- لکه چې چيني گرځندوی هيوان خانگ پر ۶۳۲ زيږدي کال په بگرام کې د بودايي کيسو په ترڅ کې اوريدلی- د کوشاني واکمن "کنېشکا" وگانه.

د غزني شابههار هم ارو مرو د کوشاني پېر ودانيز يادگار دی، چې د زيږدې پېر پر لومړيو دوه نيمو پېړيو ودان و.

د غزني د شابههار مزدك د جوړوونکې واکمن د پېژندنې په اړه تر اوسه کوم باوري لاسوند نه لرو، خو څرنګه چې د وردگو دخوات په لوی مزدك کې د (هوويشکا) په نامه يو ډبرليک لرو، اټکلوم او په ډېر غوره اټکل دا ويلای شم، چې د غزني شابههار به هم د کوشاني پېر د همدغه لوی واکمن په لاس جوړ شوی وي. لوی واکمن مې ځکه ورته وويلې چې هوويشکا د کنېشکا د خای ناستو په منځ کې تر ټولو ډېر پېژندوی دی او د ودانولو ډېر مينه وال و. ده د هند د ډيلي سهيل خواته په ماتورا کې هم د يو لوی مزدك بنسټ ايښی و. څرنګه چې د وردگو خوات له غزني نه دومره ډير لرې نه دی ډېر اټکل همداسې کېږي چې د غزني شابههار به د همدغه په امر او غوښتنه جوړ شوی وي. او له همدې امله د "شاويهار" يانې "شاهي بوتخونه" يا شابههار په نامه پېژندل شوی دی.

په دې څو وروستيو ورځو کې مې د فرانسوي لرغونپوه پلاوي د مشر بناغلي "موسیو برنارد" له خولې هم واورېدل چې په دې وروستيو کې د فرانسې د ځمکپوهنې يو تن پوهاند د غزني سهيل لويديځ ته ۱۵۰ کيلو- متره ليرې د ناور په دښته کې په هېښنده ډول (۴۲۰۰) متره يوه لوړه تيرپه موندلې چې په منځپانگه کې يې په کوشاني ليکدوديانې يوناني خروشتی، دوه درې ځايه ليکنې شوي دي.

دا ځمکپوه (آندره بودتير) نوميرې، چې له درې کالو راهيسې په افغانستان کې پر خېر نه بوخت دی. نو موږی د دغه لويې تيرپې له موندلو وروسته ما (کهزاد) ته راغی او د دغه ډبرليک عکسونه يې را ونيول. د دغه عکس يوه کاپي وروسته په پاریس کې نامتو لرغونپوه او ژبپوه د "کولژ-دوفرانس" استاد پروفيسر "بن و نيست" ته واستول شوه، چې تر خېرني لاندې ده.

زما ډېر اټکل دا دی، چې دا ډبرليک هم په "هوويشکا" اړه لري دا اټکل زما دا خبره لباوری کوي، چې شاهي بودايي مزدک هم د همدغه لوی کوشاني پاچا- چې د دويمې زېږدې پېړۍ په پای کې ژوندی واکمن و- نښه ده.

د دغه شابهار ويجارتيا لکه د کاپيسا د شابهار په خېر هم چې مخکې وويل شول د ليرېدي (هجري) څلورمې پېړۍ د پنځمې لسيزې په واکمن هارون الرشيد او د يحيى پر زوی فضل او د جبريل پر زوی ابراهيم، اړه لري. په دې توگه ويلای شو، چې د غزني شابهار د دويمې زېږدې پېړۍ له وروستيو د اتمې زېږدې پېړۍ تر پایه لږ تر لږه اووه پېړۍ په بشپړ ډول جوړ او پېژندوی و.

هيون خانگک د غزني سيمه د (ستو، کو، چه) يا (تسو، کو، ته) په نامه ياده کړې او جوړښت يې د يوه ايالت په توگه (۷۰۰۰) لي اټکل کړی، چې هر چيني لي نژدې نيم کيلو متر کېږي چې په دې ډول د غزني ولايت سيمه (۳۵۰۰) مربع کيلومتره اټکلېږي.

چيني گرځندوی په دغه ولايت کې چې دلته يې بايد "زاوول" وبولو، دوه ښاره يادوی، يو د (هوسينا) او بل د (هوسالا) په نامه. دا دواړه پلازمېنې گني چې د هر يو لوی والی (۳۰) لي اټکلوي. نوموړي سگهار مونه

يا بودايي مزدکونه خو سوډ اټکلوي او د بودايي راهبانو شمېر د "۱۰۰۰" په شاوخوا کې نيسي. طبعاً دومره شمېر مزدکونه او دومره راهبان د غزني يا زابل ولايت په ټولو شاوخوا سيمه کې ويشل شوي وو. د ده په گروهه د ابوت لمانځونکي د خلاصون د لويې لارې "مهايانه" ملاتړي وو.

نوموړې چيني گرځندوی څرگندوي، چې د دغه سيمې واکمن اوږده لړۍ لري چې ټولويې واکمني کړې او د دغه ځای اوسنی واکمن ډېر ديندار دی، چې له مذهبي چارو سره ډېره مينه لري. په دغه سيمه کې د آشوکا له لوري (۱۰) ستويې جوړې شوي. لمر لمانځونکي يا د (زون) = (سون) ملاتړي هم خو مزدکونه لري.

دلته د چيني گرځندوي (هيوان خانگ) له بېلابېلو يادښتونو سره کارنه لرو، څرنگه چې دليکنې سرليک شابهار يانی په غزني کې بودايي شاهي مزدک دی، غواړم چې د چيني گرځندوی د يادښتونو په لاسوند تابه (استناد) ووايم چې د هندوکوش په دغه سهيلي سيمه کې بودايي گروهه له هډې تر کابل، کاپيسا، غزني او ان تر کندهاره د موريا واکمن (آشوکا) پر مهال خپره شوې وه.

(د همدغه واکمن پر مهال او د همدغه په امر بودايي مبلغان افغانستان ته راغلل او د ده خو ډېر بز فرمانونه په درونته او کندهار کې لاسته راغلي دي.) او د ده په امر ستويې هم د "زاوول" په ولايت کې ودانې شوې وې.

د دوو ښارونو يا پلازمېنو ټاکنه چې نوموړې چيني گرځندوی په زاوول ولايت کې ياد کړي، څېړنه او څېړنه غواړي. لويديځ پوهانو (هوسينا) ښار غزني گڼلی، خو ليرې نه بريښي چې دا شوکاله (۱۰) ستويو لږترلږه يوه په غزني کې هم وگڼو. څرنگه چې هيوان خانگ په زاوول کې خپل هممهالی پاچا د واکمنو له اوږدې لړۍ يو پاتې تن بولي، نو دا ټکل له مخې د (شابهار) جوړونه د دوی په هر يوه پورې اړه پيدا کولای شي. څرنگه چې د کوشاني واکمنو له يو تن "هوويشکا" يو ډبرليک د وردگو په خوات کې موندل شوی او د وردگ سيمه له غزني دومره ليرې هم نه ده، نو د ډېر اټکل له مخې د غزني دا شابهار هم د ده اړوند گڼلای شو.

ځکه څومره لاسوندونه چې له څېړنو تر لاسه شوي، د دويمې زېږدې پېړۍ له وروستيو اود درېيمې زېږدې پېړۍ تر لومړيو مخکې نه دي. باور لرم چې په راتلونکيو لاسته راوړنو کې به زما دا ټکل لاسه څرگند شي.

دلته چې څومره څېړنې وشوې دايې راوېشووه، چې د غزني شاهي بودايي مزدک "شاويهاره" يا "شابهار" پر همدغه غونډۍ جوړ شوی و. او "شابهاره" له آره د همدغه بودايي شاهي مزدک نوم و. او دا هم له اټکل نه لېرې نه ده چې پرتر اسلام وړاندې پېر د مزدک تر شاوخوا لويه دښته پر همدغه "شاه بهار" نامه نومول شوي وي. په اسلامي-په ځانگړې توگه د غزنويانو-پر پېر د بودايي مزدک موخه او مانا له ياده ووته او دا دښته د شابهار په نامه د لښکرو د پوځي تمرينونو، رسم گذشت، د خوښۍ د ډگراو د اخترونو د ورځو د مراسمو د لمانځلو ډگر شو.

کټ مټ همدا ډول کار په بغلان کې هم شوی. بغلان يا "بغلانگ" يا "بغه لانگو" چې له اړه يې د "اورتون" (اتشکدې) مانا لرله د کوشاني مزدک او اورتون ځانگړی نوم و. چې جوړ وونکي يې پخپله کوشاني امپراتور او واکمن "کنېشکا" دی، "هوويشکا" هماغلته بيا جوړونه او ترميم کړي دي او ډبرليک يې ودرولی، چې د شابهار په څېر د تېرو د غونډۍ له لوړونه د بغلان پر ټوله هواره ځمکه واکمن و. په اسلامي پېر کې اورتون مزدک او د ويجاريو مانا او موخه له منځه تللې، خو نوم يې تر اوسه يوه لويه سراسري هوارې ځمکې ته ويل کېږي، چې بغلان دی.

مخکې مو وويل چې ولسي خلک سردار غونډۍ چې پر سر يې "شابهار" مزدک موندل شوی، د نغاره خانې يانغاره غونډۍ په نامه هم يادوي. د دغه نامه فوکلوري نومونه مو هم وڅېړله. عام خلک ورته غزني وايي چې سلطان محمود غزنوي همدغلته په يوه لويه خيمه کې پر همدغه غونډۍ پر تخت کېناسته او د هند پر لور يې د لښکرو د يانه (حرکت) ننداره کوله او وروسته ورسره پخپله هم روانېده. نوموړی څو ځل هند ته تللی او بودتونونه يې وران کړي، خو پخپله له دې نه و خبر، چې په کوم ځای کې چې د ده سلطنتي دربار دی او دی پر پلازکيني، د همدغه د پلاز تر پښو لاندې يو لوي شاهي مزدک چې له بوتانو بشپړ ډک دی نښته دی.

د شابهار په دښته کې د غزنوي لښکرو د رسم گذشت ډگر

د افغانستان د اسلامي پېرونو په تاريخ کې غزني او غزنويان يوه لويه او پرتمينه برخه ده.

د دغه ښار او واکمنۍ د کورنۍ پېژندنه او ارزښت د هنر، کلتور، ادب، سياست او د هيواد په چارو کې د هغوی پوهه د افغانستان له بريدونو او بنسټې او گاونډيو سيمو ته تر ليرې خپره وه.

غزنويانو په خپله دوه سوه کلنه واکمنۍ کې، په خپل هېواد کې پرتمينې او نامتو ودانۍ جوړې کړې، چې د هر يوې پېژندنه خانگړې څېړنه غواړي. د غزني ټولواکو واکمنو چې په پراختيا غوښتنه پېژندوی وو، کله پوخ او لښکر درلود. چې پرله پسې روښانه برياليتوبونه يې په ټولو خواوو کې د نامتو شاعرانو د شعر د بولو ښکلا او خلا وه.

لکه چې د غزنويي دربار د تاريخي ليکنو له منځپانگو، پرله پسې څېړنو او د شاعرانو له وينا دا څرگندېږي، چې د غزني ښار په چاپيريال کې يو لوی ډگر، وچې دپوڅي لښکرو نندارې يا رسم گذشت او تمرينونو او د ليکو تېرېدنه وخت پر وخت دلته تر سره کېدل، چې دغه ځای ته يې "د شابهار دښته" ويله.

شابهار دښته يوازې د رسم گذشت او د عسکرو د تېرېدو لپاره نه وه، بلکې زيات مهال د جشنونو، اخترونو او ليرې ځايونو ته د واکمن د تگ پر مهال د غوږو او د خوښيو د نورو ورځو لپاره وه، چې د ښار

استوگن وگړي به همدلته راغونډېدل.

د غزنوي دربار شاعران او تاريخ ليکونکي لکه استاد ابوالفضل بيهقي، امير فرخي، امير عنصری او نور چې په سفر او حضر کې به له پاچا سره يو ځای وو، خوڅو څله د دغه ځای يادونه کړې ده. د دوی له ليکنو دا څرگندېږي چې شابهار د بنار ودانيو تر څنگ پرته وه، چې يو پراخه ډگرو او د غزنويانو د دوه سوه کلنې واکمنۍ ټولې مېلې غونډې، د اخترونو ورځې، ځيني مهال د اخترونو لمونځونه او وروستنه اودسدي د جشنونو ټاکلې شپې هم دلته تر سره کېدې.

د "دبنت" له ويي دا څرگندېږي، چې دا ډگر په خپلې پنځيزې جولي (طبعي شکل) وحشي گلونو او وښو پوښلی و. او د کال په ډېرو ورځو کې به شين و.

شابهار د غزنوي بريالي پوځي لښکرو د تمرينونو ډگر و، له همدې امله په تاريخي متونونو (منځپانگو) کې د (عرصه گاه) په نامه هم ياد شوی. او د لښکرو د تگ او بلوا سر چينه همدا پراخه دبنته وه.

فرخي په خپلو ښکليو بوللو کې، چې د محمود په ستاينه کې ويل شوي د شابهار د ډگر د چتر، بيرغ او خدمتگارانو په اړه خبرې کوي داسې په څېړنه خبرې کوي لکه قلم په لاس انځورگر.

سلطان محمود غزنوي ته د پوځ، پيلانو او پوځي ټولگيو حال داسې انځور وي.

ژباړه:

له ما سره په شه بهار کې يوه غرمه داسې سپوږمۍ مل وه، چې د څوارلسمې سپوږمۍ ورسره حسد درلود.

وې ويل چې دومره لويه او پراخه دبنته د څه لپاره ده؟

ومې ويل دا د يوه داسې پاچا د راتولېدو ځای دی چې بې شماره لښکرې لري. دې ويل چې د دې خپلواک پاچا نوم څه دی؟ ورته مې وويل چې يمین دوله محمود دين پناه. وې ويل چې د رسول د شريعت پناه ده او د دين تکيه ده، ورته مې وويل هو او دهغه دنده د اللّٰه (ج) لمانځنه ده.

وې ويل چې اوس چېرې دی، راوې ښيه؟ ورته مې وويل چې دهغه

لموی لښکر تر بیرغ لاندې دی. وې ویل چې هغه د لښکر په لومړي کتار
چې ولاړ دی همغه دی؟ ورته مې وویل، چې د لوړو لومړنیو کسانو ځای
په لومړي کتار کې وي، وې وویل چې له هیبت څخه وېرېږم، ورته مې
ویل، چې دهغه له هیبت څخه، د غره په شان زړه د وښو(بوسو) په شان
کېږي.

وې وویل چې هغه یوزر و اووه سوه غرونه څه شی دی؟ ورته مې
ویل چې یوزر اووه سوه د پاچا پیلان دي. وې ویل چې دا یې ټول د
هندوانو د لښکر له لومړي کتار څخه تر لاسه کړي؟ مې ویل چې هو او
په مېرانه یې ساتلي دي. وې ویل، هغه زغرې، غښتلي اندامونه او کمندونه
وگوره. ماویل هو دا هېواد پال او تکره ځوانان دي. وې ویل چې سر او
صورت یې څنگه ښکلی ښکارېږي!؟

مې ویل لکه سروې چې کمړیند ترلی او سپوږمۍ خولی اغوستي

وي.

وې ویل چې د پاچا لښکر ځای همدا دښته ده؟ مې ویل چې هو
او بل داسې لښکر ځای نه شته. وې ویل چې داسې بل پاچا په نړۍ کې
شته. مې ویل چې له ماڅخه پوښتنه مه کوه ورشه شاهنامه وگوره. وې ویل
چې شاهنامه ټوله دروغ ده. مې ویل چې ته رښتیا وگنه او دروغ له منځه
یوسه. وې ویل چې دا پاچا له نورو پاچاهانو څخه څه شی اخلي؟

مې ویل بیرغ و لښکر و گنج و تاج او ځای. وې ویل چې ولې یې
دروم خواته نه بیایي، مې ویل چې اوس وخت رارسېدلی دی، ښایي بویې
څي.

وې ویل چې دهغوی له لاسه به د روم ښارونه څه ډول شي، مې
ویل لکه د غره په سر کې چې څاگانې جوړې شي. (۱)

با من بشه بهار بهم بود چاشتگاه
ماه من آنکه رشک برو زد دو هفته ماه
گفت این فراخ پهنا دشت کشاده چیست؟
گفتم که عرصه گاه شه بی عدد سپاه

په دغه ټوټه شعر کې چې د یوه ډیالوګ په څېر ویل شوی مقتدر
شاعر د غزني له پرتمینو ورځو، یوه هغه په داسې حال کې یادوي، چې
ابوالقاسم یمین الدو له محمود پخپله د شابهار دینشي ته راغلی او په هغه
ډگر کې چې د فرخي په وینایې بیلګه نه موندل کېده، تر چتر او پیرغ
لاندي ناست و.

گفتا چه خوانم این شه آزاده را بنام
گفتم یمین دولت محمود دین پناه
گفتا پناه شرع رسولست و پشت دین
گفتم بلی وپیشه او طاعت اله
گفتا کنون کجاست مراده نشان ازو
گفتم که زیر سایه آن رایت سیاه
گفت آنکه پیش عرصه گهش ایستاده اوست؟
گفتم به پیشگاه بود جای پیشگاه
گفتا ز هیبتش بهر اسد همی دلم
گفتم ز هیبتش دل چون که شود چوکاه
گفت آن هزارو هفصدو اندکوه چیست؟
گفتم هزارو هفصدو اند پیل شاه
گفت آنهمه زپشرو هندوان ستد
گفتم بلی و داشت بمردانگی نگاه
گفت آن زره واران زبر هر یکی کمند
گفتم بتان مملکت آرای رزمخواه
گفتا که سر و خانمشان یامه تمام
گفتم که سرو باکمرو مه با کلاه
گفتا که عرصه گاه شه این دشت خرم است
گفتم بلی ونسیت چنین عرصه گاه
گفتا چون کربجهان هیچ شه بود
گفتم زمن میرس به شهنامه کن نگاه
گفتا که شهنامه دروغ است سربر
گفتم تو راست کیرو دروغ از میان بکاه
گفتا ملک همی چه ستاند زخسروان؟
گفتم رایت وسپه وکنج و تاج و گاه
گفتا چرا همی نبرد شان بسوی روم
گفتم کنون بر دکه کنون، آمده است گاه
گفتا چگونه گردد ازیشان بلادروم
گفتم چنانکه کوه کمر دارد چاه، چاه

غزنوی واکمنو تور چتر لاره او داسکالو (موضوع) د فرخي له دغه
بيته څرگندېږي:

ژباړه:

خواب راکړه که "توروالی" غوره نه وی. د ځمکې د واکمن چتر به
هم تور نه و.

له دغو نفوتو دا څرگندېږي، چې د غزنوی لښکرو د جنګ بیرغ
تور و (۱). لکه چې د پورتنۍ بوللې په یوه بیت کې مو ولیدل، چې پاچا پر
یادې شوې ورځ د تور بیرغ تر سیوري لاندې ناست و او د ده پروراندي په
بل اړخ کې په شابهار دښته کې (۱۷) سوه پیلان او خونور سلطنتی پیلان
چې هر یو یې د غره په څېر و، په لیکو کې ولاړ وو. فرخي د محمود رسی
لرونکیو او لوړ تنو څښتنو عسکرو د تنو ننداره په لوړوالي کې له "سبرونو"
او په ښکلا کې له بوت او سپوږمۍ سره برابره گڼلې ده.

د لښکرگاه د دربار له تالار نه د محمود سلطنتي گارد د عسکرو
د انځورونو موندنه، د محمودي لښکریانو د کالیو او سلا ښکلا رانښيي.
دغه عسکرو په ټولیز ډول ورپښمین او د اوبښ د رنگ په څېر کالي
اغوستل او گروزنه یې زرین او سمیني رنگ درلود. ځکه نو فرخي د
سلطان محمود غزنوي د لښکرو په ستاینه کې مبالغه نه ده کړې. محمود
غزنوي دوه زرو شاوخوا جنګي پیلان درلودل، دلته شاعر څه د پاسه ۱۷
سوه یاد کړي، خو په بل ځای کې بیادا شمېر (۲۰۰۰) ته داسې رسوي:

ژباړه:

ای پاچا! پاڅېږه چې د هرکال په څېر عرض ته راغلي دي، ستا
ماني له شاو ستا له بن څخه دوه زره پیلان دي.
د همدغه پوځي شمېر له مخې په څرگنده توګه ویلای شو، چې د
شابهار ډګر چې هلته به د رسم گذشت په ورځو کې (۱۷۰۰) پیلان و عسکر
راغونډېدل، یو ډېر لوی او پرتمین ډګر و. چې د پیلانو او د غزنوی لښکرو

---

۱ جواب ده که اکر نیستی سیاهی نید
سپه بودی چتر حذایکان زمین

بېلابېلو قطعو په راغونډېدو به لا ځانگړی پرتمین کېده. ټوله دښته به په
وسپنه او پولادو کې ډوبه وه او د بوق او سورني غږونو به د پیلانو له نڅا
سره ټول غزني ښار لرزاوه.

تر هغې چې د ادبي او تاریخي سرچینو له منځپانگو څرگندېږي:
د شابهار ډگر د غزني د نامتو څلیو پر سهیل لويديځ لوري په
هغه ځای کې و، چې نن ورځ یې هم په یوه څنډه کې عسکري تمرین
کيږي.

طبعاً د دغه ډگر لمنې د غزنوي پر پرتمین پېر پراخه وې او هغه
ورې غونډۍ چې مخامخ ورته پرته دي، هم په کې را اټاله وې. ان چې نن
ورځ هم د غزني خلك دا دعوه کوي چې هغه کوچنی غر(غونډۍ) چې ختیځ
لوري ته ښکاري د رسم گذشت په ورځو کې د سلطان محمود غزنوي بیرغ
او چتر همدلته لگول کېده او دا الواك هم بې باوره نه شي گڼل کېدای،
ځکه د عسکرو د لیدنې لپاره ښه وړلور ځای و.

"نغاره خانه" او شابهار ډگر

د ناصر د اولادې د واکمنۍ پېر د خپلې امپراتورۍ په ټولو ځایونو په ځانگړې توگه په پلازمېنه بنکلي غزني کې یادښتونه پرايښې، چې یو شمېر یې تاریخونو، یو شمېر ادبي سرچینو او یو شمېر یې هم فوکلوري داستانونو مور ته را رسولي دي.

غزنوی واکمن لکه څرنګه چې د دوی د پراخې امپراتورۍ له ادارې سره ورو، له پوځي اړخه بشپړ کلک واک درلود، چې په ختیځ او لويديځ کې د دوی نېونې او پاڅونونه داخبره باور وي.

هغه چې د پوځي لښکرو په رسم گذشت، د لیکو په جوړولو او د هند نیمې وچې ته د لښکر په تګ پورې اړه مومي، دوه ځایونه دي، چې له ادبي یادښتونو او فوکلوري کیسو سره نژدې اړیکې لري. یوه "نغاره خانه" او بل "شابهار ډگر".

نغاره خانه د غزني د ډاننیولسي خلکو په پېژندنه هغه غونډۍ ده، چې اوس یې په (سردار غونډۍ) خلک ښه پېژني. او همدا رنگه د خلکو په ذهنونو کې په بت خانه (بوتخونه) هم پېژندل کېږي.

سردار غونډۍ یا "بوت خونه" د درې کیلو مترۍ په برید د سلطان محمود د زیارت سهیل لويديځ لوري ته په پراخه دښته کې ده، چې پر دې وروستیو کلونو د لرغون پلټنې سپړنې د دغه ځای په منځ کې تر سره شوې او پت رازونه یې راڅرګند شول. ولسي خلکو د "بوت خانې" په نامه د دغه ځای په یادولو کې زیاتې نه دي کړې، خو داچې ښې یې په خاورو کې پټې وې ریښتینوالی یې څرګندنه و، چې د کیندونو په ترڅ کې راڅرګند شو او

د بوتخاني پايڅوړ وموندل شو، چې کېدای شي تر اسدوم وړاندې د غزني د پرمينتوب بيلگه نه وي ليدل شوې.

"نغاره خانه" د دغه غونډۍ بلنوم دی، چې د خلکو په ذهنونو کې ساتل شوی او وايي چې په محمودي پېر کې، چې د هند پر لور عياد غزاگانو لري هر کال روانه وه، سلطان چې له خپل پوځ سره د هندوستان پر لور يون پيل کا وه، سلطنتي نغاره به لومړی ځل له همدغه غونډۍ نه وهل کېده او په دې ډول به د سلطان محمود غزنوي لښکر د هند پر لوري خوځېده. نغاره غونډۍ د جوړښت له پلوه د شابههار دښتې شمال لويديځ لوري ته پرته ده. سره له دې چې د دغه غونډۍ زيات شمېر لري او نژدې ودانۍ له منځه تللي او دغه ځای اوس د يوې دښتې جوله خپله کړې، نغاره غونډۍ د پراخې دښتې په منځ کې ښکاري چې په ټوليز ډول ښايي دغه ټول ځای ته شابههار دښته ووايو.

خو که د محمود د واکمنۍ ودانۍ، باغونه او دهغې نور اړوند ځايونه په نظر کې نيسو، نو اړيو چې د شاه بهار پراخه دښته د نغاره غونډۍ سهيل ختيځ لوري ته وگڼو. دا ځايونه له اړه د پراخې دښتې په لمنو کې شمال، سويل او ختيځ لورته د غرونو پر لوري غځېدلي دي او که د محمودي پېر د لښکرو د پيلانو، او سپرو پوځونو ځای په نظر کې نيسو، نو د شابههار د لويې او پراخې دښتې ډگر د هغوی ځای و.

يمين الذوله او امين المله ابوالقاسم محمود د غزنوي واکمنۍ لوی واکمن خوځل د شابههار همدغه ډگر په نامه ځمکه او همدغه غونډۍ چې نن ورځ ورته نغاره خانه وايي - تر خپل همدغه تور بېرغ لاندې لکه چې فرخی او د هغه نورو هممهاليو شاعرانو يا دکړی، ناست و. سلطنتي لښکری يې کتلې او ننداره يې کوله.

د غزني د پاچا زابلی محمود د لښکرو واک او ښکلا د سيستاني شاعر امير فرخی په شعر کې مخکې وڅېړل شول.

موخه داده، چې سردار غونډۍ، نغاره غونډۍ او بوت خانه دا ټول هماغه له تېرو ډکې غونډۍ ته ويل کېږي، چې د روضې کلي (چې د سلطان محمود غزنوي زيارت په کې دی) سويل لويديځ ته درې کيلو متره لرې د

دښتې په منځ کې پرته ده، چې هماغه (شاهار دښته) ده. او دا دښته د غزنوي لښکرو دراتوليدو ډگر و، چې ولسي خلک يې د بوتانو د درلودلو له امله بوت خانه هم بولي او دا نو مونه په او سني سپرنو او څېړنو کې ريښتيني شوه، څرنگه چې "بهار" يا "ويهاره" بودايي مزدک ته ويل کېده، ليرې نه ده چې دا لويه بوت خانه هماغه لوی شاهي بودايي مزدک و چې د "شاويهاره" په نامه يې نوم په "شاه بهار" کې پاتې دی. دا مقاله پر ۱۳۳۸/۱۲۸ په کابل راډيو کې وويل شوه.

د دې برخې پای

د باختر بودايي هنر

څرنګه چې د ګران هېواد افغانستان تاريخي نښه څه مهال راهيسې د لرغونپوهانو او لويو تاريخپوهانو پاملرنه ځانته را اړولې، د افغانستان حکومت لرغونيو تاريخي نښو ته په پاملرنه لرغونپوهانو او مينه والو ته د څېړنې او پلټنې دروازي پرانيستي دي. لکه چې د فرانسې د لرغونپوهنې پلاوی تر اوسه د ډېرو غوره او څرګندو نښو په موندنه بريالی شويدي او د دغه ډول برياليو پلټنو په ترڅ کې يې تر لاسه شوې نښې زموږ د هېواد د وړک تاريخ پرخنډو ډېره رڼا چوي.

پر ۱۳۱۵ لمریز کال د کوندوز په خان اباد کې په ناڅاپي توګه د دغه ځای له تاريخي زېرمې ځايي ګرګرو لرغونې نښې او پژۍ وموندلې او په دې اړه دسيمه ايزو واکمنيو له خوا افغانستان پلازمينې ته خبرور کړای شو. په پايله کې يې د پوهنې وزارت له خوا د فرانسې لرغونپوه پلاوی اوبناغلی پوه موسيوهاګن د ياد شوی کال پرژمي د نښو او د هنو د ځای کتنې لپاره واستول شو. بناغلی موسيوهاګن د نښو تر څېړلو وروسته چې يوشمېر يې په کابل او مزار شريف موزيمونو کې دي. دخپلو څېړنو او کتنو پايله د يوه کتابګوتي په توګه "د باختر بودايي هنر او د ګريک و بوديک هنر سرچينه" تر سر ليک لاندې په فرانسوي ژبه وليکه. بناغلي پوه احمدعلي خان کهزاد د پښتو ټولنې د ليکنې او ژباړې د څانګې مرستيال چې د افغانستان د تاريخ په اړه يې دوه درې کتابونه ليکلي او ژباړلي دي. له دې سکالو (موضوع) سره ډېره مينه درلوده، دا کتاب يې هم له فرانسوي په دري ژبه وژباړه. پښتو ټولنه بريالی شوه، چې د دغه کتابګوتي د ارزښت له امله دا کتاب له فرانسوي ارمښبانګې سره يو ځای، چې په دې چاپيريال کې په لومړي ځل دا کار تر سره کيږي، تاسې ته وړاندې کړي.

پښتو ټولنه

د باختر بودایي هنر

او

د ګریک و بودیک هنر

سرچینه!

کوندوز: جغرافيايي اوتاريخي لنډيز

کوندوز ښار چې له اداري پلوه لومړی درجه حکومت لری او د کتغن او بدخشان پر "نایب الحکومگی" اړه لري د کوندوز سیند ختیځ ته (۶) کیلو متره او د خان اباد لویدیځ ته (۲۴) کیلو متره لرې پروت دی. د ښکار درې له لارې چې د خان اباد پر لوري ګرځندویان ځي که کوندوز ګوري، نو چې لومړی علی اباد (۱) ته ورسېږي سیده به (۱۸) کیلومتره وړاندې شمال لوري کوندوز ته ورشي. خو که لومړی خان آباد ته لاړشي، پرته له دې چې بیا راوګرځي له بلې سیده لارې چې (۲۴) کیلو متره اوږده ده، کوندوز ته رسېدای شي. په تېرو پېرونو کې هغه لوی ارزښت چې دغه تاریخي ځای تر لاسه کړی، هغه مهال څرګندېږي چې سړی د هندوکوش دوه یو ځای شویو لارو ته یرسي. دوه زره کاله وړاندې تجارتي لاره چې د هندوکش سویلي لوري ته (کاپیسا، کوه دامن، کوهستان) له لوري له شمال سره یوځای کېږي، هغه ده چې د کاپیسا له دښتې غوړبند ته ننوتې او له سیاه ګرده لږ پورته هغه دره چې اوس "کوشان" نومېږي، شمال لوري ته تللي. دا دواړه د اوسني اشرف درې په شاوخوا کې له ښکار سرک سره یوځای کېږي. اولمغه ځای یو برابر د کوندوز سیند له مورکوسره یو ځای کوندوز ته تللي دي. لکه چې اوس هم سره له دې د علي اباد له نومول شوي ځای یوه لاره د خان اباد پر لوري تللي، بله سیده لار د کوندوز پر لور هم لري.

---

۱ علي اباد سرک پر سر ځای دی (شکاری- خان اباد) تر دې وروسته دوه لارې راځي یو خان اباد او بله سیده پر شمال لوري کوندوز ته تللي ده.

د هندوکوش د لړيو تر تېرېدو وروسته د افغانستان په شمال کې هغه لومړنی ځای چې سکندر په کې څه مهال پاتې شوی په "دراپاسکا" یاد شوی. او که د شورتز "Schwarz" المانی (۱) الواک چې "دراپاسکا" یې کوندوز بللی و، د کوندوز په ارزښت کې اړنک نه پاتې کېږي.

پر اوومه پېړۍ چيني گرځندوی هیوان خانک سره له دې چې بلخ ښار د "فو-هو-لو" په نامه واکمن ښار کېلی او (۱۰۰) مزدکو نه او (۳۰۰۰) بودايي روحانيون یې په کې ښوولي، کوندوز ښار یا د هغه په وینا "هويه=Hwoh" د تخارستان اوبکتریان ترمنځ منځی و.

چيني گرځندوی له "اکسوس=امورود" تر تېرېدو وروسته، د دې پر ځای چې د سمرقند د بلخ لویه کارنده تجارتي لاره خپله کړي. په کوندوز کې ترکي شاهزی تادیو شاد = Tarduchad ته سپده راغی. هغه د کوندوز پر ټولو شمالي برخو او د هندوکوش پر سهیل واکمني لرله.

په دې توګه کوندوز د هندوکوش په شمالي خواوو کې د بکتریان و تخارستان تر منځ دمه ځای و، چې لویه تجارتي لار ترې درې ځایه شوی وه یوه بلخ او نورو باختري ښارونو، بله د تخارستان ودان ځایونو او درېیمه سیده د اکسوس پر لور تللې وه.

څرنګه چې چيني گرځندوی د خپل شتوالی پر مهال په کوندوز کې (۱۰) بودايي مزدکونه او د دغه گروهې څو سوه روحانيون او ملاتړي لیدلي نورې څرګندونې یې هم په خپلو یادښتونو کې لیکلي دي. د دې لپاره چې د دغه ځای څرنګوالی لوستونکیوته ښه روښانه شي د ده د یادښتونو کټ مټ ژباړه په لاندې کرښو کې لیکو: (۱)

"دغه ځای هم د "تو-هو-لو" (تخارستان) د ځمکې یوه برخه ده. اوږد والی یې "۳۰۰۰" لي (۲) او د منځي کچه یې لس لي ده.

---

۱ وګوری "د لویدیز پوه یادښتونه" د "بیل" پیکنه "دویم ټوک" ۲۸۸ مخ

۲ وګوری:

(۱) د ختیځ پوه د یادښتونو لومړی ټوک ۲۸۲-۲۸۸ مخونه.

(۲) "لي" چيني اندازې واټن دی، چې ۵۲۶ متره کېږي.

خمکه يې هواره ده چې د پرله پسې کړنې په ترڅ کې په کې غلې دانې ډېرې کېږي. ونې او واښه ډېر لري، کلان او بېلابېلې مېوې په کې پريمانه دي او بهرني نرمة او په طبعه برابره ده. خلک يې امين او د ساده ژوندانه څښتن دي. سړي يې چالاکه او پوه دي. پشمې کالي اغوندي د گروهې له پلوه يې ډېر شمېر بودايي او يو شمېر يې برهمني دي. دغلته "سانکارامه" (بودايي مزدک) او څو سوه تنه روحانيون شته چې د "مهايانيست" او "هنایانيست" په بودايي قانونونو کې پوهه لري او پر دواړو لارو ځي. واکمن يې پر ټولو کوچنيو سهيلي د روا "اوسپني دروازه" (۱) واکمني لري.

د کوندوز د بودايي مزدکونو په اړه د چيني گرځندوی دغو غوڅو خبروټه په پاملرنه که په دغه ځاي کې تاريخي نښې موندل کېږي، هېښنده نه ده، څرنگه چې کوندوز د باختر واکمنۍ د ختيځ پای لورځایه دی، تر لاسه شوې نښې يې سره له دې چې څو ټوټې دي، د هېواد د تاريخ په اړه ډېره غوره والی لري. ځکه دا رانښي چې باختر د کريک وېو دیک هنر د پېداېست ځای او هډه وکندهارا يې د وېوکوالي او ځوانۍ روزنځای و. او د دغه لوی هنروباړ - چې په کرار کرابي اور ټوله اسانسي - په افغانستان اړه مومي.

د دغه هنر د "کريک و بودیک" د نومونې پر مهال د افغانستان دروازي د اروپايي لرغونپوه پلاويو پر مخ تړل شوې وې. اوس د اروپايي ختيځ پوهانو په منښته په غوڅه توگه دا ويلای شو، چې د دغه هنر سرچينه او ښکلی زېږنځای همدا باختر دی.

احمد علي کهزاد

۱ د اوسپني دروازه د درې په دننه کې ده، چې له سمرقند (۹۰) ميله سهيل ختيځ ته ده.

د باختر بودايي هنر او ياگريک وبودیک هنر

سرچينه

هغه کيندنې چې له ۱۹۲۳ ز کال راهيسې د فرانسې رالپېرل شوي لرغونپوه پلاوي دافغانستان په بېلابېلو بودايي ځايونو او د اکسوس(امورود) پر بريد تر سره کړې. پر ۱۹۲۲ ز کال د افغانستان د شاهي حکومت له خوا د لرغونپلټنې له موخې سره يو ډول وې. هغه څه چې هبله يې وه تر لاسه شول.

هده او باميان(د هند له بريد د اکسوس خواته پر تللې ليکه) دوه غوره ځايونه دي، چې هنري چارې په کې پرمخ تللي او دا هنر سره له دې چې په دواړه ځايونو کې له اړنگ پرته له هندي الهاماتو رامنځته شوي، بيا هم په لومړي ځای کې يوناني او په دويم ځای کې ورسره ايراني کاردود گډ دي.

يوازې باکتریان لکه چې پر ۱۹۲۳-۱۹۲۵ ز کلونو د "موسيو فوشه" له کيندونو څرگندېږي، تر اوسه په مثبت توگه بې پايلې پاتې دي او په خواو شا کې يې د موندل شويو نښو په اړه څه نه شو ويلای. څرنگه چې د موندلو په نړۍ کې غټې پوښتنې ناڅاپي پېښې حل کوي، هغه څه چې له قانوني سپړنو تر لاسه نه شول، د ناڅاپي سپړنو او موندنو په ترڅ کې تر لاسه شول.

موندل شوې نښې لکه چې هبله يې وه، د دې پر ځای چې له بلخه و موندل شي د کوندوز له درې کيلومتري شاوخوا وموندل شول. دا هغه

ځای دی، چې د چيني گرځندوی "هيوان خانگ" په وينا لس بودايي مزدکو-
نه په کې ودان و. (۱)

دا نښې چې د پړيو وړې توتې دي لکه چې يادونه شوې کرگرو په
ناڅاپي توگه د لښتيو د ويستلو پرمهال د اومه ديوال له بيخه موندلي
دي. (د پلان له مخې د نښو موندل شوی ځای په "۸" توري ښوول شوي". دا
دېوال د ديوال د بودايي ودانۍ له شمال لويديځ ديوالونه يو هغه دی، چې
پلان يې څلور واړه څو اوې راچاپېروي. هر لوری يې "۵۰" متره اوږدوالی
لري او دسهيل لويديځ لوري تر څنگک يې يوسانگارامه "وروکي مزدک" چې
هره خوا يې "۳۰" متره خواوشا اوږدوالی لري هم نښتی دی. (۲)

له هغه ځايه د ترلاسه شويو نښو شمېر ډير نه دی. ټولې تر لاسه
شوې نښې يې په دې ډول دي: (۷) سرونه چې د (۶) يې عکس اخيستل
شوی {له (۳) تر (۹) انځور پورې} دوه گرد مډالونه (۹) انځور، يوه کوچنۍ پښۍ
چې نيم انسان او نيم بې سره مرغه رانښيي (۱۰ انځور وگورئ) له يوې بلې
کوچنۍ توتې پښې او خپلۍ څرگندېږي.

سربېره پر دې شيانو يوشمېر لويې او وړې توتې د مزدک له B او
C کوټو تر لاسه شوي (پلان وگورئ) ددغه ځای د نښو خرابېدل، ډېر ددوی
د جوړېدو په توکيو پورې اړه مومي، چې منځمهالي چونه او غونډاري،
غونډاري ده چې په لږ لاس لگېدنې او مښنې رژېږي د ويجاړتيا په پلان کې
يې ناانډوله هوا او د انسان لاس ډېره برخه لري. دا منځمهالي چونه د هډې
د ترلاسه شويو نښو په پرتله لږ کلکوالی لري. له دغه لورې يادونو دا
څرگندېږي چې دا ځای د کلکو توکيو د نشتوالي او د انسان د ويجاړونې

---

۱ د "لويديځ پوه بودايي يادښتونه" کتاب د "بيل" ليکنه د دويم ټوک په ۲۸۸ مخ
کې که د الماني پوه "شورتز" وړانديځ ومنل شي. "دراپاسکا" کوندوز گڼل کېږي.

۲ د بهلول ښار د دهمامي Dhamami دغونډۍ په پلان کې يې، چې موسيو فو
شه د کپتان کننگهام د نقشي له مخې "دکندهارا دگريک بوديک هنر" کتاب په
۱۵۵ مخ کې ۶۱ انځور ورکړی ورسره پرتله کړی. همدا رنگه لکه چې موسيوفوشه
د همدغه "دکندهارا گريک و بوديک هنر" په کتاب کې وايي "۱۵۶-۱۵۲" مخونه
وگورئ.

له امله ډېر د پایله ورنه کړي.

په ټوليز ډول د دغه ځای نقشه د گندهارا له انجنيري کار دود سره (هغه مزدکونه يادوو چې پر هواره ځمکه ودان شوي) توپير نه لري. که کوچنۍ برخې يې سره پرتله شي، توپير لري. څلور اړخيز خوبځايونه ۳ پر ۳ متره له اومو خښتو رغېدلي، بامونه يې گومبزي دي، چې د څلور اړخيزې لوی ودانۍ د دننني غولي لوري ته يې مخ دی. (پلان وگورئ) څلور اړخيزه نقشه گرده يا پرته له دې د کوټو دېوالونه له گردې نقشې سره چې بام يې گرد چوکاټ دی د غشو د اوډنې په وسيله د کوټو په څلورو کونجونو کې جوړ شوي دي.

(وگورئ ۱-۲ انځورونه)

پته دې نه وي چې دا ودانيزه ځانگړتيا- لکه چې په ايران کې اوس هم دود ده- په ايراني کار دود جوړه شوې. نه په هندي ځکه لومړنی ياد شوی کار دود چې گرده نقشه له وړو دېوالونو سره چې د کوټې اړخونه جوړوي په اتو اړخو بدلېږي (د فيروزآباد سروستان) هندي کار دود بيا دا ډول دی، چې تيرې اوږده ډول په مخکيني اړخ کې مخامخ ږدي او پر مخ يې گرده گومبزي نقشه د کوټې چټ اوچتوي. (۱)

د خوبځي "Vihava" د دېوالونو پر مخ چې ټول له خامو خښتو رغېدلي تر اوسه بېلا بېلې بنکلينې ليدل کېږي. سربېره پر دې د دېوال په منځ کې دلرگي د مېخونو سوري بنکاري چې لويې پڙۍ يې پر دېوال نښلولې وې دا ټکل له مخې دا گومبزي د غورځېدو له امله ويجاړې شوې دي. داوې د ۱۹۳۷ کال پر جنورۍ په ياد شوي ځای کې د ولاړو پښو کتنې. هغه نښې چې له کوندوز نه تر لاسه شوي، په څرگنده توگه په دوه برخو وېشل کېږي:

يوه برخه هغه دي چې ځاني کرښې په بشپړ ډول نه لري. بل يې هغه ډول دي چې د ريښتينوالي له مخې توکميزې ځانگړتياوې رابښي.

---

۱ په دې اړه وگورئ "د باميان لرغونې نښې" د موسيوومدام گودار او موسيوهاکن ليکنه ۵۴-۵۶ مخونه:

له دې ليکې نه (۳ انځور) څېړو، چې په لومړۍ برخې اړه لري. ددغه پڅۍ له ټوليز جوړښتي کاردود نه دا ښکاري، چې هيکل تورونکي په غوښتي توگه د ده څېره ناانډوله جوړه کړې، چې د مرمري پڅۍ جوسې ته ورته والی لري. له کورنت Corinthe موندل شوی او موسيو "پي کارد" (۱) خپره کړې ده. د سترگو د کاسو راوتل چې د ډېر اټکل له مخې په ټيټ سترگو څېرمو کې ښکاري، دلته نه شته، ډېر مهال سترگې په پنځيز ډول په خپل چوکاټ کې وې او سترگو څيز مې پورته غړيدلي. (۲) پوزه لويه او شونډې يې سمې دي، جسم يې لږ څه شل غونډې ښکاري. دغه ځانگړتياوې په څو نورو پڅيو کې (د بېلگې په توگه: ۴ مه) لا ښه څرگندېږي.

همدارنگه په نورو پڅيو کې د سترگو د چوکاټ راوتنه ډېره ښکاري، خو له بريده نه ده وتلې په ۴ انځور کې لويه پوزه او ښه خوله کښل شوې.

د وېښتو په اړه يې بايد ووايو چې: د وېښتوبه کړيو کې مخکيني برخه د فيتې په څېر راوتلې ده.

۴ الف، ب او ۵ الف، ب او ۶، ۷ انځورونه د سمندري مرغلي په څېر ناسمې تاوې راتاوې دي. د بوت جوړونې دا دود په ډېرو يوناني پڅيو کې هم ښکاري. لکه څرنگه چې "موسيو پيکارد" څرگندوي: د مارانو په

اوگورۍ: د يوناني لرغونپوهنې او هيکل تورنې يادښتونه، دشارل پيکارد ليکنه لومړی ټوک "لرغونې پېر" ۱۹۳۵ پاریس ۴۶۷ مخ انځور. دا ټوکي د المان د لرغونپوهنې دټولني څانگې له کالني څخه اخيستل شوي. کنه ۴۶- کال ۱۹۳۱، لومړی ټوک، ستون ۲۴۳، انځور ۱۵ ستون ۲۳۸.

د پرتلني لپاره وگورۍ: "د هډې کلورين استعداد" په دغه پڅيو کې همدغه ډول ځانگړتياوې ليدل کېږي. يانې د بوداد هغه پڅيو پر خلاف دي، چې د سترگو کاسې يې له چوکاټه ډېرې راوتلې دهډې لياقت په دغه ځای کې وروسته دی او د سترگو څيز يې راوتلي دي. د دې لپاره وگورۍ: د هډې کيندنې (د انځورونو البوم) ۳۸ انځور.

څېر د تاوېدنې دا دود پر همدغه څېر پای ته رسېدلی دی. (۱)
 له بله پلوه دا دود یو ځای په هغو ځایونو کې کارول شوی، چې
 د سرمخکیني وېښتان یې د فیتي په څېر اړول غوښتل. بنایي څیرشو چې
 پر ۶۰۰-۴۸۰ ز کلونو په یونان کې دغه دود یو سبک جوړ شوی و، چې د
 سرمخکیني وېښتان به فیتي په څېر جوړوي او نور شاتني وېښتان به په
 خپل ډول له بل سره نښتي پر اوږو پراته وي.
 ځینې مهال دا دود په یو شمېر پږیو کې له مخ او څټ لوري توپیر

لري (۲)

که (۴ انځور) بیا وڅېړو نو وښتو پر فیته د پاسه
 یو فلزي (۱۲) متره بیرغ دی او بهرنی برخه یې د کومې بلې ښکلینې
 لپاره وه چې ځای یې تر اوسه پاتې دی. ۳ دوښتو دا فیته چې په ډېره
 پاملرنه قودي قودي تر خولۍ لاندې ښکاري، لکه په (۵ الف اوب) انځور
 کې دي، ډېر خراب شوي دي.
 دا خولۍ یو ډول د شپې د اغوستلو کالي ښکاري، چې د
 کورپومارانو په څېر دي. ملاوستنی یې هم د مار په څېر تړل شوی. د هډې
 په گچي پږیو کې هم دا کار دود ښکاري. (۴)

اوگوری: د "شارلیکارډ" لیکلی کتاب ۲۶۹ مخ (بشپړه پېژندنه یې په مخکینو
 مخونو کې راغلې وه).

همدا کتاب ۲۱۸ مخ

۳ د فلزي ښکلینې د تاج یوه ښکلې بېلگه د "یوناني سیکو منتخباتو" Sir George
 Phil په کتاب کې چې بروکسل پر ۱۹۲۷ز کال په ۴۴ مخ ۳۳ مه لوحه کې راوړې
 او په پاریس کې چاپ شوې دي.
 د "هرا" Hera سر فلزي تاج لري چې د نوم توري یې دخرما د پانو په انځور کې
 راوړل شوي (۳۶۵-۳۸۵ز کلونو تر منځ)

۴ دا خولۍ د شپې د اغوستونکیو کالیو په څېر یو شی دی چې یو ماشوم پر سر
 کړي. وگورئ: د هډې کیندنې درېیم ټوک (Figurs, etfiguriness د موسیوبرتو لیکنه
 ۶۶ مخ. دا پږی د هډې له کافر غونډې تر لاسه شوي چې آرپیډی دپاریس په موزیم
 کې دي. د وېښتو دسمندري مرغلو د انځور په اړه د موسیوبرتو د یاد شوي کتاب

په (٦) انځور کې د وېښتو جوړښت د پاسني دود په څېر دی، د وېښتو د پاسني برخې کړۍ د ټاپې (مهر) په څېر گرد گرد جوړ شوي او له منځه وړل شوي. د نښتو وېښتو قودې يې تر اوسه د غاړې پر دواړو خواوو ځوړندې دي. دسر نور وېښتان چې توررنګ شوي، يوازې پرمنځ شوي څوکې يې د غوتې په څېر د سرونو په توپير سره راوړل شوي.

دا هیکل ځانګړی جوړښت لري، په منځ کې يې توکميز لاملونه ښکاري. د سترګو گردچاپېره يې لوړ، سترګې يې ټيټې او ګاټي يې راوتلي ښکاري له دې سره سره يې بيا هم سترګې د هډې د پړيو په څېر ټيټې نه دي. شونډې يې کلکې او ښې انځور شوي، پوزه يې لنډه او هنګرده، جسم يې غوښن او شل ښکاري. له دې دومره ځانګړتياوو او صفتونو سره سره دا بوت دختيځ ځانګړې ښکلا څرګندوي.

په اووم انځور کې د مخکينو ګېډيو وېښتانو فيته بشپړه ده او يوازې يوه کړۍ يې غورځېدلې ده. نور وېښتان يې د سر په توپير جوړ شوي دي چې غوته هم ورسره يو ځای ده. يو شمېر کړۍ يې پر ښي لور د سر په کاسه کې جلا شوي دي. د دغې غوتې ښي لور خراب شوی دی. د وېښتو دا ډول چې د کړيو پر وړاندې د فيتو په څېر د سر په توپير غوته لري د هډې په پړيو کې هم ښکاري. (١) د دغه ډول غوتو يوه غوره بېلګه په برتس موزيم کې د ارتميس Artemis بوت دی، د اووم انځور په اړه چې اوس يې موږ څېړو بايد ووايو چې سترګې يې لږې کړې، پوزه يې سمه اودخولې کونجونه يې لږ کاره دي. جسم يې بادامي اوڅېره يې په څرګنده توګه يوناني بيلګو ته ورته ده.

د منځ په ځانګړيو ليکو کې (٨ انځور) چې د مزار شريف په موزيم

→
A55 لوحه وګورئ: دلته دوېښتو جوړښتي دود په لږ ډول بدل ښکاري او د سرغوتې يې له څو غوتو جوړې ښکاري.

١ وګورئ: "د هډې" انځورونه د موسيو برنو کيندنې، دريم ټوک A55 لوحه.

کې اېښوول شوي، زياتونې شوي، لويې سترگې يې وړې، پوزه يې لنډه او نوکان يې راوتلي دي. پاسني شونډې يې پر لاندينو هغو راوتلې دي. دا پږې چې ځانگړتياوې يې وښوول شوې، ځانگړی جسم لري. د هډې په موندل شويو نښو کې دا ډول بېلگه نه لرو.

نهم انځور گردهال رانښيي چې ډېر خزاب شوی، نيم مخ يې نه شته، وېښتان يې کلک گېډی او لږ تاوراتاوشوي دي.

ددې مډال په څېر نور هغه له هډې هم موندل شوي دي. (۱)

"گارودا" يا نيم انسان نيم مرغه ډوله الوتونکی " ۱۰ انځور وگورئ" دا بوت سر نه لري اود منځنۍ اسيا نښو ته ورته دی.

په کوندوز کې موندل شوې نښې، چې څېړنه يې د دې کتاب په لومړۍ برخه کې راغله له يوه لوري او د شوروي پلاوي اېډ خواد ترمذ "اکسوس رود" په ښي اړخ کې درې کاله مخکې موندل شوې نښې بل لوري ته، لاسوندونه موږ ته برابرې او د بوديزم او هلنيزم مسله بيا د څېړنې ډگرته راوباسي.

ناويلې دي نه وي پاتې چې د موسيوفوشه ليکلی کتاب (۲) "د يونان او گندهارا بودايي هنر" د وروستيو برخو يو سرليک د بوديزم او هلنيزم ټکر رانښيي، لوستونکي به ددغه کتاب په لوستو پوه شي، چې څه ډول تاريخي پېښې يوځای شوي، چې د هندو يونان ښوونځي گډهنر يې رامنځته کړی دی.

د دې لپاره چې د گريک دو بوديک هنر رامنځته کېدل ښه وڅېړو لکه چې موسيوفوشه وايي، په هغه ځای کې چې د دوي ټکر رامنځته شوی د يوناني هنرگوتوهنې اود بودايي گروهې خپرېدل دواړه داسې لاملونه دي چې بايد وڅېړل شي او د سکالو بنسټ روښانه شي.

۱ وگورئ: برتو، موسيو: (د هډې انځورنه) دريم ټوک ۸۵ C. A او ۹۷، لوحې

۲ چيني گرځندوی هیوان خانک ترمذ تامي Ta-mi یاد کړی وگورئ د "مستريل" یاد شوی کتاب لومړی ټوک ۳۸ مخ

په دې توگه لکه چې د موسیوفوشه له څېړنو څرگندېږي (۱) بودیزم د هند په شمال لویدیځ کې د ۲۵۰ م.ز په شاوخوا کې راغی. څرنگه چې د افغانستان د سویل نیمه برخه دغه مهال د موريا کهاله تر سیاسي واک لاندې وه، د بودايي گروهې خپرېدو ته لاره اواره شوه او خپروونکي (مبلغین) یې د مخزېږديو پېړیو پر لومړیو، له یو نیم سل کاله زیات د یوناني واکمنۍ له منځه تگه مخکې پر باکتریان (د هندوکوش پر څوکو) لارل او هلته یې د تبلیغ بنسټ کېښود.

هغه مهال چې په باکتریان کې بودايي گروهه خپرېده، داداسې یوه سیمه وه چې له ایراني تمدن نه اغېزمنه او له یوې نیمې پېړۍ راهیسې د بهرنیو تر واک لاندې وه. د بکتریان یوناني واکمن چې ځانساتي او انديال وو. د گروهې په خپرولو سره یې، چې د دغه خاورې اړتیا وه، غوښتل چې په زور یې ونیسي خو له زور پرته یې د موريا واکمني ونړوله او له بې ځایه بلهارتابه (قرباني کېدو) وژغورل شول.^۲

هغه خاوره یې بیا ونيوله چې سکندر نیولې او تر ۳۳۰ م.ز پورې د سلو سیدیانو په لاس کې وه.

له گوندوز نه تر لاسه شوې نښې د گریک وېو دیک هنر هغه بېلگې دي، چې یوناني پرمختیا په کې ښه څرگنده وه او د دغه پرمختګ پورې په داسې برید کې وې، چې د لرغونپوهانو الواک یې وځایه او دا چې هغوی ویل د "یونان وباختر" هنريال له اسکایي او یوچي یرغلونو وروسته له بکتریانو د گندهارا پر لور تللي او دیوناني او بودايي ښوونځیو نښې یې څرگندولې، ناشوني څرگند شول. ځکه که دا ناشوني الواک و منو هم، نو ورسره ښایي دا هم و منو چې د یونان بودايي هنر پر کوشاني پېر له گندهارا بکتریان ته تللی. که د گریک وېو دیک هنر د دی پر ځای چې په بکتریان کې د یونانیانو د واکمنۍ د پرمخ خورتیا پر مهال د باختر تر واک لاندې نه و راغلی او د کوشانیانو پر پېر له گندهارا باختر ته نه و ورل شوی، د

۱ د گندهارا گریک بودیک هنر، دویم ټوک ۴۴۳ مخ

۲ د گندهارا گریک و بودیک هنر، ۴۴۴ مخ دویم ټوک

کوندوز دا اوسنی موندل شوې نښې به داسې نه وې او بل ډول خانګړتیاوې به یې درلودې. یانې د دې پر ځای چې یوناني پرمختیا په کې څرګندېده ښایي هندي اغېز پرې ډېرو. په داسې حال کې چې داسې نه ده او خبره د دې پر عکس ده.

نورښتیا به دا وي چې په بکتریان کې د بربریانو یرغلونه د "نوي هنر" د پرمختګ دېوال نه و.

ایا "هرايوس" او "کوجولاګدفيزس" د یوناني کهاله د پیسو د ډولونو پېروي نه وه کړې، هو چاره نه شته چې بودېزم د نوې واکمنۍ او لښکرو په بلوا او استقرار کې له ستونزو سره نه و مخ شوی. خو دا نارامتوبونه نه شي کېدای له ناڅاپي پښو سره پرتله کړو. چې څو پېرې وروسته د هپتالیانو د یرغلونو په ترڅ کې رامنځته شول. زما الواک دا دی چې د ګریک و بودیک هنر د باخت په کړکېچنو پېرونو کې رامنځته شوی او د ګندهارا په هډه کې یې د پرمختګ او پیاوړتیا ځای موندلی دی. (۱)

د چوني او ګچي پڅيو کارونه د اکسوس تر څنډو پورې لیدل کېږي دا د هیکل توږنې یو ډول دی، چې له یونانیانو سره په ټوله کوچنۍ اسیا کې خپور شوی و. یوازې په هډه کې چې د باخت او تېکسلا تر منځ غوره منځی و په دغه کاردود کې توپيرونه راغلی او نور څیزونه په کې ګډ شوي. دا ګډ شوي هغه سلیتي تېرې دي، چې د توکیو په ډول د ژر ماتېدونکیو ګچي نښو په هیکل جوړونه کې کارول شوي او خانګړتیاوې لري.

د خاورې د جغرافیې سطحه چې دا کاردود په کې دود و، د کاپیسا (بگرام) له شمالی څنډو (پایتاوه د کابل شمال) تر تېکسلا رانغاړل. — دا اوبه رنگه سلیتي تېرې وې، چې په څرګند ډول ځینې مهال ښکلی

که په کوندوز کې تر لاسه شوې نښې د یونان او بودایي هنر په اړه زموږ نظر بدلوی، دې ته هم موږ اړباسي، چې په باخت کې د یونانیانو د واکمنۍ په خانګړتیا وو کې او یا دا چې "د لوی هنر په اړه د یوناني واکمنۍ لږې مرستې" یوناني واکمنۍ ته د ورپېښو ستونزو بدلون وګڼو. هاکن، په افغانستان کې د فرانسوي پلاوی کړنې او کیندنې ۱۹۳۳ز د توکیو چاپ ۶۵ مخ.

خرگندپرې. د هیکل تورېونې لپاره غوره توکي وځکه درزونواو د تېرو
نابرابرنت ډېر مهال د هیکل تورېونکي استاد خواري له منځه وړې او دې
ته يې اړيستی، چې ځينې برخې جلا جوړې او ولگوي. کارپوه استاد سلېتي
تېرې له اړنگ پرته گچي هیکل تورې ته په کتنه کارولي دي. نو دا کار د-
وډيو سيمه ايز هغه گنل کېږي، چې لنډمهالی ارزښت يې درلود او د گچ
کارو استادانو کاريې بولو. دوی په دې توگه د گريک و بوديک هنر ټولې
ځانگړتياوې په بشپړ ډول ختيزې اسيا ته رسولي دي.

د انځورونو ليکلر او څېړنه

لومړی انځور:

د څلور اړخيزې لويې ودانۍ شمال لويديځ لوري (دا انځور په افغانستان کې د فرانسې لرغونپوه پلاوي د ۱۹۳۷ز کال د جنوري پر ۷ مه اخیستی دی.)

دویم انځور:

د (ويهارا = شپې خونې) بېلابېل ځايونه، چې د څلور اړخيزې لويې ودانۍ شمال لويديځ لوري ته دی. غشي په کې پراته د خونې منځ گرد، مخه يې راوتلې او د گومبزي يوځای والی په کې څرگنديږي. (دا انځور په افغانستان کې د فرانسوي لرغونپوهانو پلاوي د ۱۹۳۷ کال د جنوري پر اوومه اخیستی دی.)

درېیم انځور:

د کابل موزيم د کتلاک نهم انځور، B.A لوروالی ۹۴ % د نیمه تنو پلنوالی ۷۳ % متره (نېټه يې د لومړۍ مخزير دې پېړۍ او د لومړۍ ز پېړۍ تر منځ گڼلای شو.)

څلورم انځور:

د کابل موزيم د کتلاک پينځم انځور، A او B. لوروالی ۱۴۹ متره د نیمه تنو پلنوالی ۹۳ % متره، د دې نېټه د لومړۍ م.ز او دويمې ز پېړيو تر منځ گڼلای شو.

پينځم انځور:

د کابل موزيم د کتلاک درېیم انځور a او b ، لوروالی ۱۸ % متره، پلنوالی د نیمه تنو په ډول ۷۵ % متره، د خولۍ لوروالی (۹ % متره) نېټه يې د لومړۍ م.ز او لومړۍ ز پېړۍ تر منځ گڼلای شو.

دوېيمه برخه:

د استاد کهزاد ژوند لیک

کتابشود

لیکنې

او

وېبپاڼه

شپږم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ ۴ انځور، لوړوالی ۲ % متره پلنوالی د نیمه تنو په ډول ۸ % متره (نېټه یې د لومړۍ م.ز او لومړۍ ز پېړۍ تر منځ ګڼلای شو).

اووم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ ۶ انځور. لوړوالی ۱۲ % متره، پلنوالی د نیمه تنو په ډول ۷ % متره (نېټه یې د لومړۍ م.ز او لومړۍ "ز" پېړۍ تر منځ ګڼلای شو).

اتم انځور:

د مزار شریف (افغانی ترکستان) د موزیم نېټه یې د لومړۍ م.ز اولو مړۍ ز پېړۍ تر منځ ګڼلای شو.

نهم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ اتم او لسم انځور (دواړه یو ډول دی) منځ ۸ % متره نېټه یې د لومړۍ م.ز او لومړۍ ز پېړۍ تر منځ ټاکلی شو.

لسم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ لومړی انځور لوړوالی ۱۲۵ % پلنوالی ۱۰۵ متره له ۳-۱۰ پورې هغه انځورنه دي، چې د فرانسی لرغونپوه پلاوي په افغانستان کې اخیستي دي.

له کوندوز نه د تر لاسه شویو پږیو د توکیو د کچ ومېچ شننه: د دې لپاره چې له کوندوز نه د تر لاسه شویو پږیو ګډه توکي په څیرلي ډول څرګند شي بناغلی دیپلوم انجینرنورلله خان د کابل د طب پوهنځی استاد د دغه بوتانو یو ټوټه شنلې، چې پایله یې په دې ډول راوتلې ده:

کچ : ۸۲ % -

ناګډ شوي توکي : ۱۷ % - ۶

وسپنه ۴ % -

۱۰۰

ټول

"د دویمې برخې پای"

ارواښاد استاد احمد علي کهزاد د افغاني

فرهنگ ځلنده ستوری

ارواښاد استاد کهزاد د افغاني فرهنگ هغه ځلنده څېره ده، چې تر هغې افغانستان ژوندی، دی به هم ورسره ژوندی وي. ارواښاد کهزاد د افغانستان د تاریخ ویاړ اود افغاني فرهنگ و کلتور افتخار و. نوموړي په خپلې عالمانه او څېرمې لیکنې د افغانستان تاریخ ښکلي کړی افغانستان ته یې ویاړونه وربښلي او افغانان یې له نورو تاریخي توکمونو سره سیال کړي دي.

که کهزاد نه وای باور دی، چې د افغانستان پټ او پر دورو ککړ تاریخ ډېرې غوره او ارزښتمنې خواوې به نه وې روښانه شوې، هغه بهرنیانو ته افغانستان د یو قوي او ښکلي فرهنگ لرونکی وښود، هغوی ته یې د افغانانو د استعداد کچه ورپه گوته کړه او ویې ښووله چې افغانان په هر حال کې خپلو تاریخي ویاړونو ته پام لري.

ارواښاد استاد کهزاد د افغانستان له هغو سترو څېرو څخه دی، چې د گوتو په شمېر دي. افغانان به هېڅکله د ده "ارواښاد" په شان بل ستر استاد پیدا نه شي کړی. استاد کهزاد د افغانستان هغه یوازینی تاریخپوه دی، چې په بې پرې ډول یې د افغانستان ویاړمن تاریخ لیکلی په داسې بې پرې ډول چې هر پښتون، هزاره، ازبک، تاجک، بلوڅ اونور یې

د سرتاج گني استاد کهزاد يوازينی پوهاند دی چې، د افغانستان له تر تاريخ له مخه، مخزېږدي او زېږدي پېړيو تاريخي مدنيتونه، ژوند او ليکونه يې موږ ته راښوولي دي.

استاد احمد علي کهزاد د ميرزا محمد علي زوی د لمريز لېږدي ۱۲۸۷ کال د غويي مياشتې پر ۸مه نېټه د کابل په ښار کې زېږېدلی. په اووکلنۍ کې يې په ځانگړي ډول په درس ويلو پيل کړی دی. وروسته د اتحاد، حبيبه، جبل السراج او استقلال په ښوونځيو کې شامل شوی او پر ۱۳۰۸ لمريز کال د استقلال لېسې د فارغينو په لومړنۍ ډله کې په اعلي درجه راوتلی دی.

استاد کهزاد فرانسوي ژبه په بشپړه توگه زده کړې وه، ځکه نو همدا چې له لېسې راووت د فرانسوي پلاوي له مشر "باموسيوکول" سره، چې دارگ د دروازي د گومبزي پر بڼا جوړونه بوخت و، د ژباړن په توگه وټاکل شو. پر همدغه مهال استاد کهزاد د "هېواد پالنې" تر سرليک لاندې په فرانسوي ژبه يوه مقاله وليکله چې دا مقاله بيا د استقلال دلېسې د مدير "موسيوژرار" په لاسود اعليحضرت محمد نادرشاه حضور ته وړاندې شوه، چې هغه استاد کهزاد ته جايزه ورکړه او له همدې امله په شاهي دارالتحرير کې د فرانسوي ژبې ژباړن وټاکل شو. دا دنده يې د ۱۳۰۹ لمريز کال له لومړيو د ۱۳۱۲ لمريز کال تر پايه سرته ورسوله.

د ۱۳۰۹ لمريز کال راهيسې د خپلې رسمي دندې ترڅنگ د فرانسې دلرغونپېژندنې له پلاوي سره هم اوږه پر اوږه گرځېدلی او د افغانستان ټولو ولايتونو ته ورسره په سفر کې يوځای و.

پر ۱۳۱۰ ل کال يې د لرغون پېژندنې له يوه بهرني پلاوي سره د ايران- افغانستان له بريده نيولې، هرات، فراه، گرشک، کندهار، غزني، کابل، جلال آباد ان تر ډکي پورې وکتل.

د ۱۳۱۲ لمريز کال پر تلې مياشت يې له يوه فرانسوي لرغونپوه پلاوي سره د ۲۷ ورځو د سفر په ترڅ کې د (۳۰۰۰) کيلومتره لارې په وهلو سره له ښکار درې لارې ايبک، مزارشريف، بلخ، کابل او اندخوی بشپړه دوره، ميمنه، بالامرغاب، هرات، فراه، گرشک، بست، کندهار مقر،

غزني، کابل او د افغانستان ټولو ولايتونو ته سفر وکړ.
پر ۱۳۱۱ ل کال له يو تن فرانسوي او يوه تن سيويسي لرغونپوه
سره د سروبي له لارې د کونړ اسمار، بريكوت، نورستان د کامدیش منډه-
گل او دنورستان نورو لارې پرتوسيمو ته په سفر تللی و.

د ۱۳۱۲ ل کال په پای کې په ايتاليا کې د افغانستان د خپلواک
سفارت سکرټر وټاکل شو، دا دنده يې تر ۱۳۱۵ کال پورې تر سره کړه چې
ايتاليوي ژبه يې هم هلته زده کړه. پر ۱۳۱۵ کال د دويم ځل لپاره په
شاهي دارالتحرير کې دفرانسوي ژبې ژباړن وټاکل شو.

دا چې په ليکنه کې د غوره اند او قلم څښتن و، ورسره د ادبي
انجمن د ليکنې او ژباړې د څانگې مرستيال هم وټاکل شو. چې لږ وروسته
د دغه څانگې مشر وټاکل شو. پر ۱۳۱۶-۱۳۱۷ کلونو د پښتو ټولني د
تاريخ څانگې مشر وټاکل شو.

پر ۱۳۱۸ ل کال د پښتو ټولني د مشر مرستيال وټاکل شو. پر
۱۳۲۰ کال ده په خپله يو نوبت ته لاس واچاوه او د افغانستان د تاريخ
ټولني په نامه يې د مطبوعاتو د مستقل رياست په چوکاټ کې يو بېل
دفتر پرانېست چې پينځه کاله يې هم دی مشر ټاکل شوی و.

خرنگه چې استاد کهزاد ډېر لايقه او کارنده سړی و له همدې امله
يې زيات مهال له خپلې يوې رسمي دندې سره څو نورې هم تر سره کړي
چې يوه بېلگه يې د افغانستان د موزيم مدیریت دی، چې وروسته پر
رياست واړول شو.

د ۱۳۱۹-۱۳۲۸ ل کلونو تر منځ، دی سره له دې چې په پښتو
ټولنه او تاريخ ټولنه کې ډېر بوخت و، بيا هم د افغانستان موزيم د مشرۍ
چارې يې ورسره ترڅنگ پر مخ بېولې. پر ۱۳۲۹ کال له تاريخ ټولني سره
همکار، د افغانستان د موزيم رييس او د افغانستان د لرغون پېژندنې رييس
و. دا دنده يې تر ۱۳۳۶ ل کال پورې وه. پر همدغه کال بېرته د تاريخ ټولني
مشر وټاکل شو. پر ۱۳۴۰ کال د ښوونې او روزنې د وزارت علمي مشاور
وټاکل شو، چې دا دنده يې تر ۱۳۵۰ کال پورې تر سره کړه. د دې دندې
ترڅنگ سره له دې چې ځينې مهال به استاد کهزاد د لرغون پېژندنې،

موزيم او د تاريخ ټولنې په څانگو کې رسمي دنده نه درلوده، خودغه ټولو ټولنو او مؤسسو ته يې د مشاور او مرستندوی په توگه گڼ شمېر کارونه کړي، ليکنې يې کړې او د دغه ټولنو له خوا خپرې شوې دي.
پر ۱۳۵۰ ل کال متقاعد شو او له تقاعد سره سم د ننگرهار په جلال آباد کې مېشت شو. (۱)

استاد کهزاد بهرنۍ نړۍ ته له استراليا پرته نورو د څلورو وارو لويو وچو ټولو هېوادونو ته علمي سفرونه کړي، هلته يې د افغانستان د لرغوني فرهنگ او کلتور په اړه په سمینارونو کې د افغانستان د استازي په توگه خبرې کړي، ليکنې يې اورولي او د افغانستان د تاريخي نښو نندارې يې نړۍ والوته وړاندې کړي دي.

استاد کهزاد زښت ډېر علمي سفرونه کړي، خو د نورو په اړه يې څرگندونې تر لاسه نه شوې، يوازې د لاندې څو سفرونو يادښتونه چې د ده له خپل قلمه خپرونکيو راخيستي دلته ليکل کېږي:

- پر ۱۳۱۴ کال په ايتاليا کې د ختيځ پوهانو په نړيوال کانفرانس کې د افغانستان استازی.

- پر ۱۹۴۶ زېږدي کال په نوي ډيلي کې د بنگال د اسيایي شاهي ټولنې د جوړوونکي سرويليم جونز د دوه سوومې کاليزې په مراسمو کې د افغانستان استازی. چې دغه مهال يې په نوي ډيلي او کلکته کې د کابل موزيم د تاريخي نښو يو نندارتون هم پرانيست.

- پر ۱۹۴۷ ز کال د دويم ځل لپاره په هند کې د اسيایي هېوادونو په نړيوال فرهنگي کانفرانس کې د افغانستان استازی.
پر ۱۹۵۱ ز کال د درېيم ځل لپاره په همدغه غونډه کې د افغانستان استازی.

- پر ۱۳۴۰ ل کال په نوي ډيلي کې د اسيایي هېوادونو د لرغون پېژندنې په نړۍ واله غونډه کې د افغانستان د استازي په توگه گډون.
- پر ۱۹۵۲ ز کال د امريکا متحده ايالتونو ته کلتوري سفر، چې د غلته يې د کوربه هېواد موزيمونه، کتابتونونه او فرهنگي ټولنې وکتلې

او د افغانستان د تاریخي نښو او فرهنگي چارو په اړه یې د سانفرانسیسکو او فیلا دلیفیا په تلوویزیون کې ویناوې واورولې.

- پر ۱۳۵۲ کال لندن ته د بریتیش کونسل په بلنه سفر.
- پر همدغه کال فرانسې ته دهغه هېواد د بهرنیو چارو د وزارت پر رسمي بلنه تگ.

- پر ۱۳۳۰ لمريز کال ایران ته سفر، چې د ایران په لرغوني موزیم کې یې د افغانستان او ایران د تاریخي اړیکو په اړه یو اوږده وینا واوروله، د ده دا وینا خپره شوې هم ده.

- پر ۱۳۴۳ او ۱۳۴۹ لمريز کلونو کې دوه ځله شوروي اتحاد ته د افغان شوروي د ملگرتیا ټولني په بلنه د ختیځ پوهانو په نړیوال کانفرنس د گډون لپاره تللی دی. دغه هېواد ته استاد کهزاد خوځل نور هم تللی، چې څرگندونې یې په لاس کې نه شته.

- چین ته د افغاني کلتوري پلاوي د مشر په توگه تگ. نېټه یې څرگنده نه ده.

- مصر ته کلتوري تگ چې هلته یې د افغانستان پېژندنې په اړه یو کانفرانس جوړ کړی و.

- ترکیې ته کلتوري سفر.

استاد کهزاد نورو هېوادونو ته هم علمي سفرونه کړي، چې څرگندونې یې په لاس کې نه لرو.

په نړۍ والو علمي ټولنو کې غړیتوب:

- ۱ - د بنگال د اسیایي ټولني غړی.
- ۲ - د واشنگتن د جغرافیا ټولني غړی.
- ۳ - په فرانسه کې د "ختیځ اقصا" د ټولني غړی.
- ۴ - د فرانسې د لیکوالو ټولني غړی.
- ۵ - د اسیایي هېوادونو د نړۍ والې شاهي ټولني غړی.

استاد کهزاد د غوره لیکوال او خپرونکي په توګه لاندي کورني او بهرني نښانونه اخیستي دي:

- ۱ - د رښتین د طلا نښان
- ۲ - د شوالیې د هنر او ادب نښان، د فرانسې د جمهور رئیس شارل دوګول په لاس.
- ۳ - په فرانسوي ژبه د ښې پوهې له امله د ایتالیې د جمهور رئیس موسلولینی له خوا د طلا نښان.
- ۴ - د ایتالیوي ژبې د ښې زده کړې له امله د دغه هېواد د جمهور رئیس په لاس د طلا مډال
- ۵ - د لویې جرګې نښان (افغانستان)
- ۶ - د پوهنې نښان (افغانستان)
- ۷ - د اریانا او خوشال خټک جایزه (پښتو ټولنه - کابل)
- ۸ - د ایتالي د جمهور رئیس له خوا افتخاري ډاکټري (۲)

ارواښاد استاد احمد علي کهزاد له ۱۶ کلنۍ د عمر د پای تر ورځې د لرغوني افغانستان د تاریخ، هنر او فرهنگ په پېژندنه ښکلا او ځلا ډېرې تیاري شپې روني کړي، ډېرې مندې یې وهلی، ځان یې ستړی کړی او له کومې گټې وټې پرته یې د افغانستان د تاریخي، ښو په ساتنه کې خپل اند و ژوند او به کړی دی.

د افغانستان له تاریخ سره د ده د ډېرې مینې له امله د همدې په مرسته او غوښتنه له بهرنه په لسگونو او ان سلگونو لرغونپوه پلاروي او د لرغون پېژندنې د نړۍ والو ټولنو پازوال رابلل شوي، له ده سره یو ځای په شپو شپو، ورځو ورځو په غرونو، او دښتو کې تللي او په داسې حال کې چې د سفر توبڼه ورسره نه وه، هلته یې ویجاړې کنډرې، تیرې، غونډۍ او غرونه په نښه کړي، ډبرلیکونه یې ترې راوړي، د افغانستان ملي موزیم ته یې سپارلي او بیایي قلم را اخیستی او خپل یادښتونه یې کورنیو او بهرنیو تاریخپوهانو او د افغانستان د تاریخ ټولو مینه والو ته لیکلي دي.

هغه مهال چې د دد په مرسته په کابل کې د تاریخ ټولنه جوړه شوه نود خپرونې لپاره ورته د "اریانا" نوم همده وټاکه او دا له دې امله چې دا تاریخې خاوره یو لرغونی فرهنگ او مدنیت لري، چې بویه او سمهال وساتل شي- کورنیو او بهرنیو خپرونکیو ته د اریانا نوم همده ورپه یاد کړ او په دې توگه یې د دغه ویارلې خاورې لرغونی نوم بیا په لیکنو کې دود کړ.

په افغانستان کې د "اریانا دایرة المعارف" د ټولنې جوړېدو نومونې چارې همده پر غاړه اخیستې وې- او د دغه ډول یوې تاریخ سازې ټولنې لپاره د لرغونې افغانستان لرغونی نوم (اریانا) همده په خوښه او غوښتنه کېښوول شو چې تر ډېره به ژوندی وی. استاد کهزاد د لرغونو نښو د ساتنې په اړه هم ډېرې هڅې کړي، چې ځینوې ځای نه دی نیولی.

د همغه مهال چارواکو د کابل د زرې کوتوالۍ تاریخي گومبزه وړانوله، استاد کهزاد ډېرې مندې ترې وکړې، چې دا تاریخي نښه وژغوري خو ناپوهو چارواکو د ده خبروته غوږ کېښود. د کندهار د چارسوق د گومبزي د ژغورلو لپاره هم استاد کهزاد ډېرې هڅې وکړې، خو د تعصب په پردو کې نغښتو چارواکو کله د ده منله. (۳)

د کندهار د څلویښت پوريزې (چهل زینې) موندنه د همده د زیار پایله وه، چې د ده یو شاگرد یې له دغه ډول یوه تاریخي ځایه خبر وي او دا په کابل کې هر څه پرېږدی او هلته په منډه ځان رسوي، عکس اخلي په انگلیسی او فرانسوی لرغونپوهانو یې ستمپ جوړوي، لیکنې پرې خپروي او چارواکي یې ساتلوته رابلی. (۴)

محمد اسحاق ابراهیمی د ده، د لرغونو نښو د ساتنې په اړه یو لنډه کیسه داسې کړې ده:

"زه پر ۱۳۲۵ ل کال په کندهار کې دولتي مامور وم- هلته یو ډبرلیک و، چې د چندراکوپتا د زوی اشوکا د هندوستان د امپراتور په امر په دوو ژبو کښل شوی و. او له ۲۲۰۰ کلونو هم لرغونی و.

استاد کهزاد راغی او دواړه د دغه ډبرليک د لیدو لپاره لارو. دا ډبرليک په لويه توره تيره کې د يو په يونيم مترکچه، کيندل شوی و. خود دغه ډبرليک په چاپير کې يو چاکلا جوړونه پيل کړې وه او ان تر سره يې رسولې وه. استاد د کندهار والي ته ورغی چې لږ تر لږه دغه ډبرليک له ويجاړتيا وژغورل شي. د کندهار والي هغه ته وويل چې پروا نه کوی د دغه ډبرليک پر سر به يوه د تراټ غټه بوجی زورنده کړو چې څرگند پاتي شي. مور هېښ شو چې ايا د ډبر ليک د ساتنې لاره چاره همدا ده. اوس پته نه شته چې به دا ډبرليک څه شوی وي. ارومرو به د کورڅښتن د خپل کاله د وړاندو له وېرې له منځه وړی وی." (۵)

لنډه دا چې استاد کهزاد د افغانستان د تاريخي نښو د ساتنې او د دغه له وياړه ډکې خاورې د تاريخ د څرگندولو لپاره په کورنۍ او نړۍ-واله کچه دومره هڅې کړي، چې نور خلک يې نه شي کولای. استاد د افغانستان د تاريخ او فرهنگ په اړه نيمه پېړۍ له (۶۰) ټوکو زيات علمي او تاريخي کتابونه ليکلي، چې له يوه نيم پرته يې ټول خپاره شوي دي.

د افغانستان وټيزه اوتا (اقتصادي وضعه) لکه چې څرگنده ده د بهرنیو او ان د گاونډيو هېوادونو په پرتله ډېره ټيټه وه، له همدې امله د استاد کتابونه په داسې توگه خپاره شوي، چې يوازې د خپراوي اټکل ترې کيدای شي. بنسټ او خلا او د کتابونو د بياخپرونې په اړه يې نه يوازې دا چې چاپاملرنه نه ده کړې، لامخه يې نېول شوې ده. دا د لمړيه څېر څرگنده ده، چې په افغانستان کې دوو تنو: ارواښاد علامه پوهاند عبدالحي-جیبی او ارواښاد دکتور استاد احمد علي کهزاد د تاريخ او لرغونيو نښو په اړه هغه څه ليکلي چې بل هېچانه دي ليکلي. دغه دواړو تاريخپوهانو په بې پرې توگه د دغه سيمې تاريخ ليکلی او د دغه تاريخي لرغونې ټاټوبي د ارواستوگنواو وگړيو، دودونه، پېښې، جگړې او کلتوريې په کې روښانه کړې. پاتې تاريخ ليکونکيو چې څه ليکلي يايې د تعصب کالي اغوستي او يايې ځان نه دی ستړی کړی. له همدې امله ده چې زموږ گاونډي هيواد ايران د افغانستان د ډېر شمېر تاريخ ليکونکيو کتابونه په

وارو وارو چاپ او خپاره کړل، خو د استاد کهزاد کتابونو ته په ایران کې هېچاد خپراوی په منظور لاس ورنه وور. یوازې یو کتاب رهنمای-بامیان (د بامیان لارښود) چې ژباړه ده په ایران کې د مېشتو بامیاني فرهنگیانو له خوا بیا خپور شوی، چې دا له ارواښاد کهزاد او یاله افغاني تاریخ سره د مینې لاسوند نه شي گڼل کېدای.

زموږ گاونډي ایران د افغانستان د لیکوالو یوازې همغه کتابونه خپروې چې یاخو په کې پښتنو ته ښکښلې او بدو رد ویل شوي وي، متعصبونو لیکلي وي او یا په افغانستان کې د پښتون ولس د ونډې او برخې په اړه په کې ځان تېرېدنه شوي وي او په دې اړه هډو په کې چاڅه نه وي لیکلې.

استاد کهزاد له دري ژبې پرته په ایټالوي، فرانسوي، پښتو او نو-رو ژبو ډېر ښه پوهېده او په دغو ژبويې کتابونه هم خپاره شوي، خو دا چې دري یې مورنۍ ژبه وه، ځکه نو د ده ټول شته اثار په همدغه ژبه دي او په پښتو ژبه یې یوازې دوه ټوکه (د افغانستان پخوانی تاریخ) او یوه نیمه بله لیکنه شته چې له دې امله د استاد د کتابونو د پښتو کونې په اړه ډېره اړتیا رامنځته ده.

اوس غواړم د استاد ټول خپاره شوي کتابونه او لیکنې په لنډه توگه تاسې ته دروېږنم خو څرنگه چې کتابونه زیات شمېر په دري ژبه دي، ځکه نو ورسره د ژبې نوم نه لیکل کېږي او یوازې څرنگوالی یې په پښتو لیکو. هغه کتابونه چې له دري پرته به نورو ژبو دی له هغو سره د هرې ژبې نوم کښل کېږي.

داستاد احمد علی کهزاد خپاره شوي کتابونو او لیکنې

لومړۍ کتابونه

الف: لیکنې

۱ - بگرام

د استاد کهزاد لومړی کتاب دی، چې پر ۱۳۱۶ کال د کابل د ادبي انجمن له خوا په عمومي چاپخونه کې په کوچنۍ کچه خپور شوی او لکه چې له نامه یې څرگندیږي په (۹) څپرکو کې د بگرام جغرافیه، د بگرام اوسنۍ کنډرې، بگرام او ملي کیسې، بگرام او د کاپیسا نورې سیمې تر اسلام وړاندې کیسوکې، بگرام او خواوشا سیمې په بودایي پېر کې، بگرام په کوشاني پېر کې، د بگرام مزدکونه د بگرام سیاسي او تجارتي حالت، په بگرام کې تر سره شوې سپرنې، په کې څېړل شوي دي.

دا لیکنه د کابل مجلې د اووم (۱۳۱۶) کال په دوو وروستیو او

د اتم کال (۱۳۱۷) په لومړنیو (۶) گڼو کې هم خپره شوې ده.

۲-سکوکات قدیم افغانستان:

(دافغانستان پخوانۍ سیکې)

لومړی ځل د افغانستان د ۱۳۱۶ کال کالنی په (۳۰۱-۳۴۰) مخونو کې خپور شوی او بیا پر ۱۳۱۷ کال په عمومي چاپخونه کې په خانگړې توگه چاپ شوی چې (۴۰) مخونه لري او یو شمېر عکسونه هم ورسره مل دي.

د لیکنې په پیل کې د سیکو پر ارزښت رڼا اچول شوې او بیا په لرغوني پېر کې د سیکو د رامنځته کېدو اړتیا په کې ښوول شوې او هم ویل شوی، چې په لرغونیو پېرونو کې سیکې څه ډول کارېدې. د دغه برخې په پای کې د افغانستان لرغونې او تر اسلام مخکې سیکې راپېژني، چې د یونان-باختري پېر، سکایي واکمنو، د کندهار او سیستان د پهلوانانو،

د کوشاني واکمنو، د هيطالي واکمنو، د کوچنيو کوشاني واکمنو او کابلشاهانو په اړه په کې اوږدې خبرې شوي دي. همدا رنگه په کې د سيکو ډولونه، کچه، تول، مهال او دوه اړخيزې جولې او نور بنوول شوي دي.

۳- مردان پارو پاميزاد

(د پارو پاميزاد ميرني)

دا يو تاريخي ډرام دی؛ چې په څلورو پردو کې د پارو پاميزاد (هندوکوش) په شاوخوا کې د سکندر نېستي او افغانستان د لرغونيو وگړيو مېراني په کې بنوول شوي. همدا رنگه د ځينو يوناني ځايونو او نومونو په اړه وپيپانگه هم لري. دا کتاب پر ۱۳۱۸ ل کال په ۶۴ مخونو کې په عمومي چاپخونه کې چاپ شوی دی.

۴- امپراتوري کوشان:

(د کوشانيانو امپراتوري)

د پښتو ټولني له خوا په (۵۳) مخونو کې په لويه کچه خپور شوی دی. چې لومړی ځل پر ۱۳۱۷ کال په افغانستان کالني کې هم چاپ شوی دی. دا کتاب د کوشاني امپراتوري هر اړخيزه څېړنه ده، چې د ده دخپلوهڅو پايله په کې انځور شوې ده.

په دې کتاب کې د کوشاني پېر (۶۰۰) کلنه واکمني د افغانستان د يوې لرغونې واکمنې کورنۍ په توگه د دوی د رامنځته کېدو لارې چارې، د دوی د واکمنۍ ځايونه، د دوی اقتصادي او ټولنيزه او تا(حالت) د دوی پوهه او گروهه په کې څېړل شوي دي.

۵- مسکوکات افغانستان در عصر اسلام:

(په اسلامي پېر کې د افغانستان سيکې):

د تر اسلام مخکې د افغانستان سيکې کتاب دويم ټوک دی، چې پرې ليکل شوي نه دي، خو ليکوال دا د هماغه مخکينۍ څېړنې بشپړونه او دويمه برخه بولي.

دا کتاب په منځنۍ کچه پر ۱۳۱۹ کال د پښتو ټولني له خوا په (۵۰۰) مخونو کې خپور شوی چې دا برخې په کې څېړل شوي.

د سامانيانو ، غزنويانو، تيموريانو او هوتکيانو سيکې په هند، ايران او افغانستان کې د دراني پاچاهانو د سيکې وهلو ځايونه، د تيمور شاه، زمان شاه، د شاه محمود دوه ځلي واکمنی، شاه شجاع، قيصر شاه، شاه نورالدين، ايوب شاه، کامران شاه، دمحمدزي پاچاهانو: امير دوست محمد خان، د امير شير عليخان د دوځلي واکمنی، امير محمد اعظم خان، امير محمد يعقوب خان او امير عبدالرحمان خان د سيکو څېړنه او سپړنه ده، چې ورسره د سيکو ډولونه، کچه، د وهلو ځای، پرمخ وخت ليکنې او ځينې نورې ځانگړتياوې هم بنوول شوي دي.

۶- رتبيل شاهان:

په (۱۸) مخونو کې د افغانستان د تاريخ د عمومي مديريت له خوا په منځنۍ کچه خپور شوی، چې لومړی ځل د افغانستان کالنی په ۱۱ مه گڼه (۱۳۲۱) کې هم چاپ شوی دی. په دغه کتاب کې د رتبيل نوم، د واکمنۍ سيمه، د افغانستان د تاريخ په لړۍ کې د رتبيلي واکمنو ځای، عربي لښکر او رتبيلي واکمن ^{خپراځي} په دغه کوچني کتاب کې له اسيایي اخځونو پرته له گڼ شمېر اروپايي اخځونو هم گټه اخيستل شوي ده.

۷- آريانا:

لومړی ځل د کابل مجلې په پرله پسې (۹۸) مه گڼه (۹) کال - (۱۳۱۸) کې خپور شوی، وروسته ليکوال له دغه ليکنې يو اوږده څېړنه جوړه کړې او بدلون يې په کې راوستی، چې په ۱۴۸ مخونو کې د تاريخ عمومي مديريت له خوا په منځنۍ کچه پر ۱۳۲۱ ل کال خپور شوي. په دې کتاب کې دا څېړل شوي دي:

د آريا آرځای، آرياويی په واوېستا کې، په يو شمېر نومونو کې د آريا ريښه، آريا او د يونان کلاسيک ليکوال، آريانا ولايت، د آريانا استوگن، د آريانا بناړونه، آريانا او د اروپا د ۱۸ مې او ۱۹ مې پېړۍ ليکوال او ورسره د دې په شاوخوا کې نوره څېړنه.

۸- شاهنامه ومقايسه ميان بعض پهلوانان آن واوستا:

(په شاهنامه او اوستا کې د ځينو يادوشويو پهلوانانو پرتله،

په ۱۸ مخونو کې په لويه کچه دافغانستان د تاريخ عمومي
مدريت له اړخه چاپ شوی دی.

په دې رساله کې د اوستا پهلوان "ياتکار، زيران" او "خواتای
نامک" او داسې نور په شاهنامه کې له راغليو پهلوانانو سره پرتله شوي دي.

۹ - تاريخ افغانستان

(د افغانستان پخوانی تاريخ)

په (۴۹۵ + ۱۶ = ۵۱۱) مخونو کې د افغانستان د تاريخ ټولني له
خوا په لويه کچه په پنځو څپرکو کې پر ۱۳۲۲ کال چاپ شوی او دا
سرليکونه په کې خپرل شوي دي.

لومړۍ برخه : دافغانستان تر تاريخ وړاندې پېرته کتنه

دويمه برخه : اريا د باختری هندو اروپايي او ويدي مدنيت يو برخه

درېيمه برخه : اوستايي مدنيت

څلورمه برخه : د پرديو (هخامنشيانو) واکمني

پنځمه برخه : موريا واکمني.

د افغانستان د پخواني تاريخ دا لومړی ټوک د تاريخ ټولني له خوا
په ۵۳۵ مخونو کې پر ۱۳۳۴ کال د ښاغليو محمد يونس مراد، عتيق الله
معروف، غلام جيلاني جلالی او استاد قيام الدين خادم له خوا په پښتو ژبه
هم ژباړل شوی او خپور شوی دی.

۱۰ - تاريخ افغانستان:

(دافغانستان پخوانی تاريخ)

دويم ټوک

پر ۱۳۲۵ لمريز کال په (۶۰۰) مخونو کې د افغانستان د تاريخ
ټولني له خوا زر ټوکه چاپ شوی او دا برخې په کې راغلي دي.
د يونانو باختری له خپلواک سلطنت نه (۲۵۰ مخزېږدي) تر د

کابلشاهانو دواکمنی ترپایه.

د اسلام د سپڅلی دین خپرېدنه په (۹) څپرکو کې په کې څېړل شوې، چې د لومړي ټوک په پرله پسې څپرکيو پسې راغلي دي. دا کتاب په ۶۱۱ مخونو کې پر ۱۳۳۷ ل کال د محمد یونس مراد، پاینده محمد زهير، استاد قیام الدین خادم، غلام جیلاني جلالی، محمد ابراهیم ثابت، پوهاند صدیق الله ریښتین او عبدالباقي باغوانیوال په ژباړې په پښتو هم چاپ شوی دی، چې لومړی چاپ یې د چاپخونې د سوزېدا په پېښه کې له منځه تللی او دویم ځل پر ۱۳۳۹ کال بیا خپور شوی دی.

۱۱- کنېشکا:

لومړی ځل د افغانستان کالنی په ۱۴ مه گڼه (۱۳۲۴-۱۳۲۵) کې خپور شوی او دویم ځل د تاریخ ټولنې له خوا په ۳۴ مخونو کې په وره کچه او درېیم ځل په (۴۰) مخونو کې د اطلاعاتو او کولتور وزارت له خوا (۵۰۰) ټوکه خپور شوی دی.

د دغه کتاب په لومړي برخه کې په افغانستان کې یو شمېر لاسته راغلي پیسې او له کوشاني پیسو سره د هغوی اړیکې، په دویمه برخه کې د یوچیانو د مهاجرت په اړه، چې د بتیانو یوه څانگه ده، څېړنه شوې ده. ورپسې د کوشاني کهاله دیوې کورنۍ کد فیزس (۴۰-۲۰) (ز) او د کنېشکا (۱۲۰-۲۶۰) (ز) د کهاله په اړه خبرې لري.

۱۲- ادبیات افغانستان در ادوار قدیم:

(په لرغوني پرونو کې د افغانستان ادبیات)

دا د ښوونځیو د دوولسمو ټولگیو ښوونیز کتاب دی، چې له (۴) نورو لیکوالو سره په گډه لیکل شوی، په عمومي چاپخونه کې چاپ او (۴۰۸) مخه لري.

د دغه کتاب د لرغونیو ادبیاتو برخه د ارواښاد کهزاد له خوا په (۹) څپرکو کې لیکل شوې او هندو اروپایي ژبې، ویدي ادب، اوپستایي ژبه او ادب، لیکدود، په افغانستان کې د یونان فرهنگي او ادبي نفوذ،

پهلوی ژبه او ادب، بودايي کوشاني ادبيات، پهلوي ساساني، دري او پښتو
ژبې په اړه څرگندونې په کې راغلي دي.

۱۳- افغانستان و ايران:

(افغانستان او ايران)

پر ۱۳۳۰ کال استاد کهزاد امريکا ته تللی، د بېرته راتلو پر مهال
څو ورځې په تهران کې هم و، چې هلته يې د ايران په ملي موزيم کې يو
کانفرانس ورکړ. د دغه کنفرانس د وينا کتابي ډول دا کتاب دی چې:
د ايراني او افغاني ولس گډې سرچينې د افغانستان او ايران په
سهيلي ساحلونو، د خزر او د جله رودونو پر غاړو د دوي مېشتېدنه او
نورې لرغونې پېښې په کې څېړل شوي دي.
دا کتاب په وړه کچه د مظاهري چاپخونې له خوا په ۳۷ مخونو په
ايران کې خپور شوی دی.

۱۴- به يادبود جشن هزارمين سال تولد

شيخ الرئيس ابوعلی ابن سینا بلخي

(د شيخ الرئيس ابوعلی ابن سینا بلخي د

زوکړې د زرمې کاليزې په ياد)

د افغانستان تاريخ ټولنې پر ۱۳۳۱ کال د ابن سینا د زوکړې د
زرمې کاليزې په وياړ يوه غونډه جوړه کړې، چې د دې په وياړ دا کتاب
په ۲۸ مخونو کې چاپ شوی چې (۴) مخه ورسره د محمد ابراهيم خليل يو
بولله هم خپره شوې ده.

په دغه رساله کې د ابن سینا د زوکړې، زده کړې، او نور ژوندانه
په اړه څرگندونې شوي دي.

۱۵- گلسته عشق:

(د عشق گل کېدې)

د مولانا جلال الدين بلخي د اووسووم تلين په وياړ کوچنی ۱۴
مخيزه رساله ده، چې د ده د دوه ايزې منتخبات په کې راغلي. د ده د

مشوي دا ټاکنې استاد کهزاد کړي او یوه سریزه یې هم پرې لېکلې ده

۱۶- د زوایای تاریخ معاصر افغانستان

(د افغانستان د اوسمهالي تاریخ په خنډوکې)

پر ۱۳۲۷ ل کال لیکل شوی او پر ۱۳۳۱ کال د افغانستان د تاریخ

ټولنې له خوا په ۱۴۲ مخونو کې خپور شوی دی

دا کتاب په (۹) څپرکو ویشل شوی او داسر لیکونه په کې څپرل

شوی دي:

د بارکزیو او سدوزیو مرسته او رقابت، په کشمیر کې افغانې واکمن، د غزني کلابندي، دکابل تش پاتې کېدل او د جلال اباد پر لور د الفنستین یون، د شاه شجاع د وژنې په خنډوکې، د امیر دوست محمد خان د امارت لومړي کلونه او...

دا کتاب په انگلیسي ژبه په ۱۴۴ مخونو کې د اقبال علی شاه په

ژباړه هم د تاریخ ټولنې له خوا پر همدغه کال چاپ شوی دی

د دري متن دویم چاپ پر ۱۳۷۶ کال په پېښور کې د دانش کتابتون له خوا

خپور شوی دی

۱۷- رجال وريده های تاریخي:

(تاریخي پېښې او شخصیتونه)

په ژوندون مجله کې د (۱۳۲۸-۱۳۳۱) کلونو تر منځ د استاد

کهزاد یو شمېر لنډې تاریخي لیکنې خپرې شوي، چې د تاریخ ټولنې په

غوښتنه له دغه لیکنو (۴۶) سرلیکونه انتخاب شوي او لیکوال بیاپه کې

گوتې وهلي او په ۱۴۶ مخونو کې (۴۶) سرلیکونه په کتابي ډول چاپ شوي

دي

د دغه کتاب لیکنې د احمد شاه بابا له مهاله تر امیرشرعلي خان

پورې د افغانستان د واکمنو او په واکمنیو کې د یو شمېر غوره

شخصیتونو پېژندنه او تر سره کړې چارې راپه گوته کوي

دا کتاب پر ۱۳۷۶ د دویم ځل لپاره په پېښور کې د دانش کتابتون

له خواهم خپور شوی دی

۱۸- روابط فرهنگي افغانستان و هند:

(د افغانستان او هند فرهنگي اړيکي)

استاد کهزاد پر ۱۳۳۳ ال کال د درېيم ځل لپاره هند ته تللی و او هلته يې د افغانستان د تاريخي نښو د کلکسيون يو نندارتون هم پرانيستی و، چې هلته يې په دغه اړونده غونډه کې په انگليسي ژبه وينا اورولې، چې دري متن يې په لنډيز سره د افغانستان په اريانا مجله کې هم خپور شو. دغې انگليسي وينا د هند او افغانستان پر خپرونو ښه اغېز ښودلی و، له همدې امله په يوه وړه رساله کې انگليسي او دري دواړه وينا په ليکلي توگه چاپ شوې ده.

۱۹- لښکر گاه:

په ۱۵۲ مخونو کې د افغانستان د تاريخ ټولني له خوا په منځني کچه (۱۰۰۰) ټوکه چاپ شوی دی.

دا کتاب د استاد کهزاد د هغو پلټنو گزارش او ياد ښتونه دی، چې له فرانسوي پلاوي سره يې يو ځای پر ۱۳۲۷-۱۳۲۸-۱۳۳۰ کلونو د بست په لښکر گاه کې کړې وې. د ده په دغو پلټنو د لښکر گاه وړک ښار وموندل شو او دا نوم په عامو خولو کې ولوبد او د کارونې وړوگرځېد. په دغه کتاب کې لس سر ليکه راغلي: لښکر گاه څه ډول او څه وخت وموندل شوه؟

- د لښکر گاه سپړنې
- لښکر گاه اوبست د فرخی په اند
- د لښکر گاه سلطنتي ماني د ملك الشعرا استاد عنصري په اند
- د هلمند د اوبو پر سر بېړۍ چلونه
- د لښکر گاه د ماني ديوالي انځورونه
- د لښکر گاه سلطنتي لوي جومات...
- ښکار او غزنوي واکمن
- په لښکر گاه کې د مسعود لنډمهالی ژوند
- د لښکر گاه پيل، لوړوالی او له منځه تگ

۲۰. از سروبي تا اسمار:

(له سروبي تر اسماره)

پر ۱۳۳۴ کال په ۲۷ مخونو کې د افغانستان د تاريخ ټولنې له خوا چاپ شوی او د استاد کهزاد د (۲۸۰) کیلومتره سفر گزارش دی، چې د افغانستان ختیزو ولایاتو ته یې کړی و.

په دغه کتاب کې د لغمان او کونړ ولایتونو په جغرافیه، تاریخي نومونو او ځایونو او دلرغونيو نښو په اړه څرگندونې شوي دي.

۲۱- بالا حصار کابل و پيشامد های تاریخي:

(کابل بالا حصار او تاریخي پېښې)

.. لومړی ټوک ..

په (۳۱۶) مخونو کې د افغانستان د تاريخ ټولنې له خوا په لويه کچه خپور شوی دی. په دغه کتاب کې د کابل د نومه ونې، تاریخي دیوالونو، اړونده کیسو، د کابل له بېلابېلو سیمو تر لاسه شوې لرغونې نښې، د کابل پلازمېنه کېدنه، د کابل د نیولو لپاره د بېلابېلو مهالونو واکمنو هڅې او نورو په اړه څرگندونې شوي دي.

۲۲- بالا حصار کابل و پيشامد های تاریخي:

(کابل بالا حصار او تاریخي پېښې)

.. دویم ټوک ..

په ۴۴۰ مخونو کې د افغانستان د تاريخ ټولنې له خوا په لويه کچه خپور شوی، چې د پورتنی کتاب دویم ټوک دی. په دغه ټوک کې له ۱۱۵۱ لیردیز لمریزنه تر د محمد یعقوب واکمنی د انگلیسي جنرال رابرت په هڅه د بالا حصار د سوزیدو (۱۲ اکتوبر ۱۸۷۹) او د کابل د اوسمهالی ارګ تر جوړیدو، چې د بالا حصار پر ځای د واکمنی منځی شو، پېښې خپرل شوي دي.

۲۳- افغانستان د پرتو تاریخ:

(افغانستان د تاریخ په رڼاګې)

دا کتاب په ۲۸۴ مخونو کې پر ۱۳۴۶ کال د کتاب چاپولو موسسې

له خوا په لویه کچه خپور شوی دی.

په دې کتاب کې د استاد کهزاد هغه ۱۱۴ سرلیکه لیکنې راغلي، چې هغه په افغانستان راډیو کې یو ځل لوستي-البته په راډیو کې د استاد اورولې لیکنې ډېرې وې، خو دا له هغوي ټاکل شوي او تمه وه، چې نورې به یې هم په ګانده کې چاپ شي، خو تر اوسه نه دي چاپ شوي. دا کتاب د افغانستان د تاریخي ځایونو د نومونو، مزدګونو او لرغونو واکمنو په اړه ګټوره څېړنه ده، چې څوسر لیکه یې د بېلګې لپاره دلته لیکو:

- د ارغنداب او هیرمند سیمه د تر تاریخ وړاندې ژوندانه یو

منځی.

- د جغرافیایي یادښتونو له پلوه ویدی سر ودونه او افغانستان.

- د افغانستان موسیقي.

- زردشت او له اسپه کهاله سره د هغه اړیکې.

- د اوبستا له نظره د افغاني خاورې لرغونتوب.

- په افغانستان کې د سکندر تګلاره.

- په لرغوني افغانستان کې د یوناني لیکدود د ودېدنه.

- په افغانستان کې د بودېزم خپرېدل.

- کنېشکا د تاریخي امپراتورۍ واکمن.

- د افغانستان پر لوري د ورینمو دلارې دریځ.

- د کابل د خواوشاه بودايي مزدګونو پایڅور.

- د کابل لرغوني دېوالونه.

- بامیان د ګرځېدا لپاره.

- د هندو کوش فرهنگ.

- چغان تپه یا اوسنی چغه سرای او نور.

۲۴- فروغ فرهنگ:

(د فرهنگ رڼا)

په ۵۲ مخونو کې په لويه کچه ليکلی کتاب دی، چې لومړی ځل په انيس کالنۍ او بيا په خانگړې توگه چاپ شوی دی. دا کتاب په افغانستان کې د فکري او کلتوري مدنيت رامنځته کېدل څېړي، چې له لرغونيو پېرونو تر (۷) زېږدې پېړۍ پورې په کې څېړنه شوې ده، په دې اړه تر اوسه هېچا آن کومه مقاله هم نه ده ليکلې، د دې کتاب څېړنه د ايتالوي، فرانسوي، امريکايي او نورو بهرنيو لرغونپوهانو په لاسوند تابه شوې ده، چې هغوی په بلخ، باميان، پغلان، سمنگان، د سينستان شاوخوا، ارغنداو او هيرمند، منديگک، غزني، هده، بگرام صوف دره، قره کمر او نور ځايونو کې پلټنې کړي او ده د هغويه رڼاکې د افغانستان فرهنگ څېړلی دی.

۲۵- سپرلو:

يو کوچنی کتاب دی، چې پر ۱۳۴۶ کال په "۲۲" مخونو کې د کتاب چاپولو موسسې له خوا په کوچنی کچه خپور شوی او د افغانستان د لرغونيو لوبو لکه بزکشي، نيزه وهنه، اربوجورونه او نورو په اړه په کې څېړنه شوې ده.

همدا رنگه دا رساله دا رانبيي چې په افغانستان کې اسونه څه وخت انسان رام کړي، لومړی چېرته له اسونو کار واخيستل شو او اسونو په افغانستان کې څومره ارزښت درلود؟

۲۶- شابهار:

په ۲۰ مخونو کې پر ۱۳۴۶ کال د کتاب چاپولو موسسې له خوا په کوچنی کچه خپور شوی، چې څو عکسونه هم ورسره يو ځای دی. د دې کتاب په منځپانگه کې دا لولو چې د غزني د شابهار مزدک څه وخت وموندل شو، چا وموند او څرنگه يې وموند. شابهار مزدک د غزني

د شابهار دښتې په منځ غونډۍ کې، چې سردار غونډۍ او نغاره غونډۍ هم ورته ویل کېږي، دهغه مزدک نوم دی، چې د سلطان محمود غزنوي پلازناستي ځای و او د غزنويانو د دوه سوه کلنې واکمنۍ منځۍ و. خو پر لرغونيو وختونو دا له آره يو بودايي مزدک و، چې د راهبانو او گرځندويانو لپاره يې تر څنگ د استوگنې خونې او دېرې هم لرلې. د ستاسو په لاس کې کتاب لومړۍ برخه د همدغه کتاب پښتو ژباړه ده.

۲۷- تاريخ برای صنف مهم

(تاريخ د اووم ټوکي لپاره)

په منځنۍ کچه په ۱۴۴ مخونو کې د افغانستان د ښوونې او روزنې وزارت له خوا پر ۱۳۵۰ کال چاپ شوی، چې له دغه کال مخکې هم درې ځل خو زره ټوکه چاپ او خپور شوی او دايې څلورم چاپ دی. دا کتاب پر ۱۳۵۵ کال په پښتو ژبه هم په ۱۳۲ مخونو کې د ښوونې او روزنې وزارت له خوا خپور شوی، خو ژباړن يې څرگند نه دی کېدای شی پخپله استاد پښتو کړی وي. دا کتاب په درې برخو کې د افغانستان لرغونې تاريخ دی، چې له تاريخ وړاندې پېرته تر د اسلامي دين راتگه پورې مهال په کې څېړل شوی دی.

۲۸- درفش ملي جمهوريت

(د جمهوريت ملي بيرغ)

په منځنۍ کچه په ۳۶ مخونو کې پر ۱۳۵۴ کال د بيهقي کتاب خپولو موسسې له خوا خپور شوی دی. دا کتاب په افغانستان کې د بيرغ تاريخچه ده او دايې په کې څېړلې چې د افغانستان ملي بيرغونه پر کوم مهال کوم يووو- او همدارنگه د دوی رنگونه او څرنگوالی په کې څېړل شوی دی.

۲۹- افغانستان در شاهنامه:

(افغانستان په شاهنامه کې)

دا کتاب د بیهقي کتاب خپرولو موسسې له خوا په ۱۱۴ مخونو کې په دولتي چاپخونه کې په منځني کچه خپور شوی دی. شاهنامه د فردوسی هغه کتاب دی چې (۶۰۰۰۰) بیتونه لري او په ۳۵ کلو کې بشپړ شوی، چې د غزنوي پېر د امپراتور سلطان محمود غزنوي په امر او غوښتنه لیکل شوی و. استاد کهزاد شاهنامه لوستې او د افغانستان په اړه یې په کې راغلي بیتونه په نښه کړي او بیایې پرې څېړنه کړې ده. په دې کتاب کې ۱۲ سرلیکونه راغلي، چې تر هر سرلیک لاندې د شاهنامې تر بیتونو وروسته څېړنه او گروپونه شوي. د دغه کتاب ځینې سرلیکونه دا دي: البرز کوه او سیمرغ، رودابه د کابل خدای لور، د دقیقی بلخی شاهنامه، لهراسپ د بلخ واکمن، په بلخ کې د گشتاسب واکمني، همدارنگه د افغانستان او افغان د لرغونې کلمې په اړه هم پر زړه پورې څرگندونې په کې شوي دي.

۳۰- غربت یا گرشاسب:

پر ۱۳۵۵-۱۳۶۰ کلونو په ۸۸۲ مخونو کې په منځني کچه (۱۵۰۰) توکه خپور شوی دی. دا کتاب د چاپ کال نه لري، خو د لیکونکي د سريزې په پای کې چې د کتاب په سر کې راغلي (۱۳۵۵) کال لیکل شوی دی. گرشاسب نامه د حکیم ابونصر علی بن احمد اسدي طوسي منظوم کتاب دی، چې (۱۰۰۰۰) بیتونه لري او پر ۴۵۸ سل کال لیکل شوی او د غربت د سفرونو، پهلوانیو او هنر ښوونې په اړه په کې خبرې راغلي دي. استاد د دغه کتاب یو شمېر تاریخي بیتونه را اخیستي او څېړنه یې پرې کړې ده او دایې ثابته کړې چې گرشاسب هماغه پښتون غربت دی.

چې پراسلامي پېر افغانستان کې و. په گرشاسبنامه کې راغلي "اثرت"
او "سرند" يې "بتن" او "سربن" بنوولی چې يوه پر زړه پورې خپرنه ده.
خو بناغلی حسين نایل په "کهزاد وپژوهشهای او" کتاب کې هاد
تعصب په ناله راغلی او دانسې يې ليکلي:

"غرغبت يا گرشاپ" که در انشای ان ونيزگاهی در املاي ان
نشانه های سستی و بی حرکتی انگشتان کهزاد به مشاهده میرسد از آخرین
اثر های او میباشد که توانسته بود بنویسد...

تحریر کهزاد در اثر مورد گفتگو، ضعیف و نارسا و نامنسجم
میباشد که این امر ناشی از ضعف جسمی و ناتوانی انگشتان اوست، دریغ
و درد که او درین هنگام ان توانایی و حال را نداشت که تحلیل اشعار
گرشاسبنامه را به مانند کتابهای دیگر خود به انشای رسا و زیبا به نگارش
بیاورد."

ژباړه: غرغبت يا گرشاسپ چې کله يې په املا او کله يې په پېمانشا
کې د کهزاد د گوتو سستی اوناخوځند توب ښکاري، د ده وروستی ليکلی
کتاب دی...

په بيان او خبرو کې د کهزاد ليکنه کمزورې ناسمه او بې نظمه ده
چې دا د ده د گوتو د کمزورۍ اغېز دی، کاشکې چې دی دغه مهال
جوړوی او د گرشاسبنامې شعرونه يې لکه د خپلو نورو مخکينو کتابونو
په څېر ښه خپرلي وای.

دی بیاوراندي ليکي:

"گر چه کهزاد يکی بودن گرشاسپ و غرغبت را نتیجه خوابی
میداند که دیده است و به هیچ وجه عالمانه و مطابق معایر تحقیق نیست
و..."

ژباړه:

سره له دې چې کهزاد د گرشاسپ او غرغبت يووالی د هغه خوب
پایله بولي، چې ده لیدلی او دا کار هيڅ مهال د تحقیق له مېتود سره برابر
نه دی او... (٦)

بناغلی نایل د تعصب قلم په لاس هغه مهال، چې استاد

کهزاد "زبان تخاري، زبان اصلي، اهلی باختر و تخارستان" ليکني او تخاري ژبه ايراني گني (افغانستان در پرتو تاريخ ۱۸۵ مخ) د کهزاد د گوتو سستي او خوب ليدنه نه گني، خو چې ارواښاد استاد کهزاد کله د غربت او گرشاسب د يو والي خبرې کوي دا مهال ورته کهزاد ناروغه او ناپوهه بنکاري. دا بناغلی د استاد کهزاد بل يو کتاب هم د املا او انشاله لوري ضعيف او ناسم نه بولي، يوازې همدا کتاب بولي او دا ځکه چې ده د افغانستان د يوه تر ټولو لوی تېر او تر ټولو لويې ژبې په اړه پخه او ژوره څېړنه کړې ده.

د بناغلي نایل په اند افغانستان يوازې د دري ژبو کور دی او پښتانه، نه خو د دغه ځای پخوانی استوگن بايد وبلل شي او نه د دغه ډول يو پرتمين فرهنگ څښتنان. بناغلی نایل په دا ډول خبرو غوښتي، چې په افغانستان کې له لرغونيو پېرونو تراوسه دورونو قومونو او ژبو تر منځ د جلا توب کرښه راکاږي؛ يوه لوړه وښيي او بله ټيټه. خو دی له دې نه دی خبر چې لکه په څرگنده توگه چې له داڅو پېړيو راهيسې يوازې پښتنو د ټول افغانستان د ننگ او غيرت شمله اوچته کړې پر لرغوني مهال هم د همدوی نيکونه وو، چې د دغې خاورې ننگيالي بلل کېږي. ايا دابه ريښتني وی چې د احمد شاه بابا په څېر ننگيالی مېړنی چې د خپلو متو په زور يې يوه امپراتوري جوړه کړې وه. له بل ځايه راغلی وي او دهغه قام به دلته هېڅ ډول تاريخ، ژبه او غځېدلې ريښې ونه لري!؟

دا کتاب ترچاپ وروسته د همدغه نایل او د ده دنورو انډيوالانو او ايران پلور متعصبينو او ان پخپله له ايرانيانو له خوا په داسې حال کې چې (۱۵۰۰) ټوکه چاپ شوی وو له بازاره ټول او ورك شو، چې ارومرو به سوزول شوی وي. او اوس يې يوازې ۳-۴ ټوکه راپاتې دي چې په دوربين کې نه ليدل کېږي.

پر دغه کتاب د متعصبينو له خوا د بې ځايه شکونو او اړنگونو په اړه ځانگړيو ليکنو ته اړتيا ليدل کېږي، چې داځای يې د څېړنې نه دي، پورته خبرې يوازې يوه يادونه وه.

۳۱- زمانشا و فعالیت دستگااستعماری:

(زمانشاه او د بنکیلاکي دستگا گوتوهني)

په لویه کچه په ۲۸ مخونوکې د پښتو نستان د ورځې په ویاړ
پر ۱۳۲۹ کال د کورنیو خپرونو د مدیریت له لوري چاپ او خپور شوی
همدا کتاب پر ۱۳۲۹ کال په افغانستان کالنی کې هم خپور شوی دی.
دا کتاب د زمانشاه واکمنی (۱۲۰۷-۱۲۱۵ ال) پر پېر د ده
اندوژوند، سهوې او د افغانستان په کورنیو چارو کې د ختیز هند د
کمپنی په مرسته د انگریزي بنکیلاکي دستگاه پر گوتوهنو پر زړه پورې
خبرې لري.

۳۲- رهنمای بامیان:

(د بامیانو لارښود)

په (۵۰) مخونو کې د بامیانو د تاریخي سیمې لارښود دی، چې
په منځنۍ کچه د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا پر ۱۳۳۴ کال (۵۰۰)
ټوکه خپور شوی دی.
په کتاب کې: د گرځندویانو په اند د بامیان ارزښت، د بامیان د
تاریخي او جغرافیایي جوړښت لنډیز- د نومونې لامل، لویې او کوچنۍ
پژې، غلغله، ضحاک او سرخک ښارونه، پولادې درې، ککرک او اوهنگران، د
گرځېدو وړ سیمې، بند امیر، بامیانو ته د تگلارې، دتگ مهال او نور
راغلي دي.

د استاد کهزاد سياسي ليکنې:

ارواښاد استاد کهزاد د تاريخي ليکنو تر څنگ يو شمېر سياسي ليکنې هم لري، چې ځينې يې د کتابگوټو په جوله په کوچنۍ کچه خپرې شوې هم دي. هسې خو به استاد په ورځنيو اخبارونو او خپرونو کې ډېرې سياسي ليکنې کړي وي، خو هغه د کتابونو يا رسالو په جوله د چاپ ډگر ته نه دي راوتلې او د هماغې ورځې په تېرېدو په خپرونو کې ساتل شوي دي.

خو هغه چې د کتابگوټو په شکل د ده په نامه خپرې شوي دي، دلته به په لنډه توگه درويپژندل شي. دا بايد هېره نه شي، چې د ده سياسي ليکنې هم په پخپله د معاصر تاريخ يوه برخه ده.

۳۳- حدود نفوذ سيک در اينطرف اباسين:

(د اباسين دې غاړې ته د سيکانو د پرمختگ بريدونه) په ۱۲ مخونو کې د کورنيو خپرونو د مديريت له لوري په کوچنۍ کچه خپور شوی دی، چې د څېړنې سکالويې له نامه څرگنديږي.

۳۴- دعواي امير دونت محمد خان بانگليس ها در مورد قبائل سرحد:

(د سرحد د قبایلو په اړه له انگریزانو سره دامير دوست محمد خان دعوه) په لسو مخونو کې د کورنيو خپرونو د مديريت له خوا په کوچنۍ

کچه خپور شوی دی

۳۵- اختلاف بين افغانستان و پاکستان از نظر سرجارج کنگهم:

(دسرجارج کنگهم په اند د پاکستان او افغانستان تر منځ اختلاف)

په (۲۰) مخونو کې په کوچنی کچه پر ۱۳۲۹ ل کال خپره شوې

د همدې رسالې لنډيز په پښتو ژباړه هم د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا

خپور شوی دی.

۳۶- سیاست خارجی پاکستان

(د پاکستان بهرنی سیاست)

د سرویلیم بارتن په قلم لیکل شوې رساله ده، چې استاد کهزاد

ژباړلې، څرگندونې یې پرې لیکلي او د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا

پر ۱۳۳۰ کال په (۱۰) مخونو کې په کوچنی کچه خپره شوې ده.

۳۷- امیر شيرعلی خان در مقابل سیاست انگلیس:

(امیر شېر علی خان د انگریزي سیاست پر وړاندې)

د انیس ادارې له خوا په (۸۰) مخونو کې په لویه کچه پر ۱۳۳۰

کال خپور شوی کتاب دی، چې له امیر شېرعلی خان سره د انگریزانو له

چالونو نه په کې پرده پورته شوې ده.

۳۸- افغانستان در مجاورت هند:

(افغانستان په هند ګاونډیتوب کې)

د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا په (۹) مخونو کې په کوچنی

کچه خپور شوی دی.

۳۹- اعلان ریچاداودنی و قیام سرحد در ۱۸۹۷:

(پر ۱۸۹۷ د ریچاداودنی خبره ونه او د سرحدی خلکو پاڅون)

د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا په (۸) مخونو کې خپور شوی

دی.

۴۰- در تجسس خط سرحدی:

(د سرحدی لیکې په لټه کې)
په (۷) مخونو کې د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا په کوچنی
کچه خپور شوی دی.

۴۱- امیر امان الله خان و مسایل سرحدی:

(امیر امان الله خان او سرحدی مسالې)
د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا پر ۱۳۳۲ کال په (۱۲) مخونو
کې په کوچنی کچه خپور شوی دی.

۴۲- سیاست متوقف، احتراز

اشتباهات یک و نیم قرنه:

(په یونیمه پېرې کې پر سهوې
او خانساتې ولاړ سیاست)
د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا په ۱۵ مخونو کې په کوچنی
کچه پر ۱۳۳۳ کال خپور شوی دی.

۴۳- شیرشاه سوری یامثل روح افغانیت درهند:

(شیرشاه سوری په هند کې د افغانیت ژوندی انځورگر)
د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا په (۹) مخونو کې په کوچنی
کچه پر ۱۳۳۴ کال خپور شوی دی.
د استاد پورته ټول کتابونه چې څه ناڅه سیاسي جوله لري د
پښتونستان د ورځې په ویاړ خپاره شوي دي.

ب: ژباړې:

استاد کهزاد یو شمېر بهرني ایتالوي، انگلیسي او فرانسوي
کتابونه په دري ژباړلي دي، چې دلته ښوول کېږي:

۴۴- آثار عتیقه بودایی بامیان لجددویم)

(د بامیانو زرې بودایی نښې) (دویم ټوک)

پر ۱۳۱۵ ل کال په کابل مجله کې تر خپرېدو وروسته په ۸۷ مخونو کې د کابل د ادبي انجمن له خوا چاپ او په لویه کچه خپور شوی دی.

دا کتاب موسیو، مادام گودار او پروفیسر هاکن په فرانسوي لیکلی او استاد کهزاد ژباړلی دی. په دغه کتاب کې له (۲۴) تاریخي عکسونو پرته چې د انځورونو سیکو (پیسو) پږیو، مزدکونو، سمخو او د بامیانو د تاریخي او هنري ځایونو دي، د تصویر پېژندنې په اړه څېړنه، په اروپایي لیکنو کې د بامیانو د تاریخي نښو یادون، په افغانستان کې دلرغونپلتنې څرنګوالی، له ۱۹۲۲ کال مخکې لرغونپلتنې، لوی بوتان او تگلارې یې، د ځینو مزدکونو پېژندنه او د ودانۍ څرنګوالی یې او د بامیان نوم په چيني لیکنو کې، څېړل شوي دي.

پر دغه کتاب ژباړن هم یو ۱۴ مخیزه سریزه لیکلې ده.

۴۵- صنعت بودایی باختر و مبدأ صنعت گریکو بودیک:

(بودایی باختری هنر او دگریکو بودیک هنر سرچینه)

په کوچنی کچه په (۱۷) مخونو کې له فرانسوي ژبې په دري ژباړل شوی چې (۱۴) مخه هماغه آره فرانسوي منځپانګه هم ورسره یو ځای خپره شوې او ورسره (۱۴) تصویرونه هم مل دی.

دا کتاب په کوندوز کې د تر لاسه شویو تاریخي نښو څېړنه او سپړنه ده، چې موسیوژ وژف هاکن په فرانسوي لیکلی او پر ۱۳۱۶ کال د پښتو ټولني له خوا په کابل کې چاپ شوی دی. ستاسې په لاس کې کتاب دویمه برخه د همدې کتاب ژباړه ده.

۴۶- منظره افغانستان:

(د افغانستان منظره)

پر ۱۹۵۱ ز کال په کابل کې د بریتانیا استوګن استازي (سفیر) د خپلې استوګنې پر مهال د افغانستان سیاسي او تا د یوې لیکنې په ترڅ کې په یادښتي بڼه په "مارتن ریویو" خپرونه (لندن) کې خپره کړې ده. چې دري ژباړه یې د استاد له خوا پر ۱۳۳۰ کال په (۲۰) مخونو بشپړه شوې او د کورنیو خپرونو د لوی مدیریت له خوا د پښتو نستان دملي ورځې په ویاړ خپره شوې ده.

۴۷- سرخ کوتل:

(سور کوتل)

په (۲۱) مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا ۲۰۰ ټوکه چاپ او خپور شوی دی.

دا کتاب په فرانسوي ژبه د استاد کهزاد او د فرانسې د یوه تن لرغونپوهاند دانیل شلوم برژه د هغو دوو لیکنو ټولګه ده، چې پر ۱۹۵۲ ۱۹۵۳ کلونو په سرخ کوتل کې د تر سره شویو پلټنو په اړه په کې څېړنې شوي دي.

د استاد کهزاد مقاله په لنډه توګه د سرخ کوتل د موندل شوي اورتون، چې په زیږدي لومړنیو دوو پېړیو کې دلته ودان شوی- پېژندنه ده. د دانیل شلوم برژه لیکنه د دغه اورتون د ځانګړتیاوو، ودانۍ، خواو شاو موندل شویو نښو، ډبر لیکونو، لوښیو او موندل شویو سیکو د څرنګوالي په اړه ده.

۴۸- تایان:

دا کوچنی کتاب په ۴۴ مخونو کې د "شی، چې" کتاب "۲۳۱" څپرکی دی، چې په چین کې د مشهور تاریخپوه "ته ماچه ین" په قلم لیکل شوی او د افغانستان د یو پلاوي د سفر په ترڅ کې په چین کې د دغه پلاوي مشرته سپارل شوی و.

په دغه کتاب کې د چيني گرځندوی "چانگ، چه، ين" له خوا د افغانستان د شمالي سيمو په اړه د "تاهيشا" تر سر ليک لاندې څېړنه شوې چې تر "۲۰۰۰" کاله مخکې دغلته راغلی و.

د افغانستان تاريخ ټولني دغه کتاب له انگليسي منځپانگې سره يو ځای پر ۱۲۳۷ کال خپور کړی دی.

۴۹- هنر قديم افغانستان:

(د افغانستان لرغونی هنر)

دا کتاب د افغانستان د لرغونیو هنري نښو هغه کتلاک دی، چې د یو نړۍ وال کانفرانس په ترڅ کې د ۱۹۶۶ کال د جنوري له ۱۳ مې تر د مارچ ۶ مې پورې په نیویارک کې او د مارچ له ۲۵ مې تر د می ۱۶ مې پورې د لاس انجلس په هنري موزیم کې او د جون له ۲۹ مې تر د اگست ۲۳ مې پورې د واشنګټن د بنکلیو هنرونو په کلکسیون کې نندارې ته ایښول شوې وې.

د دغو نښو د ټاکلو لپاره د دغه کتاب لیکوال او ټولوونکی بنجامن رولاند د اسيا فاونډيش ټولني په غوښتنه پر ۱۹۶۴ کال کابل ته راغلی و.

په دغه لرغونیو تاریخي نښو کې د منیديگک، بگرام، پایتاوې، هډې، بامیان، کابل، فندقستان، بلخ، غزني او دننگرهار د کمې ډکې شاملې وې.

د هارورډ پوهنتون د بنکلیو هنرونو استاد بنجامن رولاند، دغه نښې تر نندارې وروسته په څېړلې بڼه وکتلې او د هر یو له پېژندگلوی او څېړنې وروسته یې له عکسونو سره یو ځای په انگليسي ژبه په کتابې بڼه خپرې کړې چې ۱۲۰ قطعي عکسونه هم ورسره مل وو.

استاد کهزاد د دغه کتاب دري ژباړه د افغانستان د لرغوني هنر په نامه پر ۱۳۴۶ ل کال تر سره کړه، چې د زرو نښو د ساتنې او د موزیم مدیریت له خوا د ښوونې او روزنې په چاپخونه په ۱۴۴ مخونو کې "۱۰۰۰" ټوکه خپور شوی دی.

په بهرنيو ژبو د استاد کهزاد خپاره شوي کتابونه:

۵۰- سکندر په افغانستان کې:

په فرانسوي ژبه په (۳۱) مخونو کې پر ۱۹۴۶ز (۱۳۲۵هـ.ل) کال د کابل په چاپخونه کې په منځنۍ کچه خپور شوی دی. دا په څلورو پر دوکې يو نندار ليک دی، چې په افغانستان کې سکندر ته د ورپېښو ستونزو په اړه په کې څېړنه شوې ده.

۵۱- د افغانستان دودونه:

د گيمي موزيم له خوا د پاریس پوهنتون په چاپخونه کې په منځنۍ کچه په ۲۰۴ مخونو کې په فرانسوي ژبه پر ۱۹۵۳ کال خپور شوی دی.

دا کتاب د فرانسوي لرغونپوه موسیوهاکن په غوښتنه ليکل شوی، چې غوښتل یې په افغانستان کې له لرغونيو موندل شويو نښو سره د افغانانو نننۍ فولکلوري کيسې او دودونه پرتله کړي او رينستېني پایله لاسته راوړي.

۵۲- د باميانو لنډ لارښود:

انگليسي- فرانسوي.

دا کتاب ۱۲ مخه په دوو ژبو له ۲۴ عکسونو سره د افغانستان د تاريخ ټولنې (۲۶) مه نومره خپرونه ده، چې د اټکل له مخې به پر ۱۳۲۴ لمريز کال خپور شوی وي.

دا کتاب د استاد کهزاد د هماغه کتاب لنډيز دی، چې په دري ژبه د "باميان لارښود" په نامه پر ۱۳۲۴ کال د افغانستان د تاريخ ټولنې له

خوا خپور شوی دی

د دغه کتاب څرنګوالی او سکالو هماغه ده، چې د پورته کتاب په اړه مخکې لیکل شوي ده.

۵۳- شخصیتونه او تاریخي پېښې:

د men and Events تر سرليک لاندې د افغانستان د تاريخ ټولني له خوا پر (۴۴) مه خپرنۍ لړۍ په ۱۷۰ مخونو کې، په انگليسي ژبه په منځنۍ کچه خپور شوی دی.

د دغه کتاب لومړی چاپ نېټه نه لري، خو دویم ځل پر ۱۹۷۲ کال د افغان کتاب خپرولو موسسې له خوا خپور شوی دی. د دغه کتاب سکالو (موضوع) هماغه ده، چې د "رجال و رویداد های تاریخي" تر سرليک لاندې په دري ژبه لیکل شوی او د دغې لیکنې په مخکینيو مخونو کې تاسې ته در پېژندل شوی دی.

۵۴- لرغونې او ننني افغانستان:

په ايټالوي ژبه په ۵۳ مخونو کې پر ۱۹۵۵ کال د ايټاليا په پلازمېنه روم کې چاپ شوی دی. په دې کتاب کې په افغانستان کې د لرغونې او ننني واکوالۍ جوليږ توپيرونه څېړل شوي او همدارنگه په کې د نورو يرغلونو له امله د افغاني واکمنيو د ړنگېدو تاريخي لاملونه په ګوته شوي دي.

۵۵- اريانا يا لرغونې افغانستان:

په انگليسي ژبه پر ۱۹۵۶ زېږدي کال په ۱۱۷ مخونو کې په منځنۍ کچه په بنکلی کاغذ د فرانسې په پلازمينه پاریس کې چاپ شوی دی.

کېدای شي، چې دا کتاب په دري ژبه د استاد کهزاد د لیکل شوي کتاب "اریانا" ژباړه او یا په لږتو پیر سره نوې ګوتوهنې په کې شوي وي چې د لرغونې اریانا په اړه په زړه پورې څېړنه لري. همدارنگه په دغه کتاب کې ځای پر ځای بنکلي رنگه عکسونه

هم خپاره شوي دي

۵۶- د کابل تاريخي لارښود:

په "۷۰۰" مخونو کې په انگليسي ژبه په لويه ښکلي کچه د بریتانیې په پلازمینې لندن کې خپور شوی دی. په دې کتاب کې د کابل تاريخي نومونې، د کابل پخوانۍ او نننۍ جغرافیه، په لرغونيو واکمنيو کې د کابل اړوندې سيمې او منځي، په کابل کې بودايي مزدکونه، په اسلامي پېر کې د کابل او نا او نور څېړل شوي چې گڼ شمېر رنگه او تورو سپين عکسونه هم ورسره مل دي.

د استاد کهزاد ناخپاره شوی کتابونه:

۵۷- رایان کابلي:

(په کابل کې لرغوني هندي واکمن)

په (۸۱) مخونو د استاد کهزاد په خپل لاس ليکل شوی کتاب دی، چې د اټکل له مخې به پر ۱۳۲۳ کال کښل شوی وی. په دې کتاب داسر ليکونه څېړل شوي دي:

کابل واکمني يا کابل واکمن، د کوشانو يفتلي يا خبونیانو سرچينه، رتبيل واکمن يا کوشانو يفتلي واکمن، د واکمنۍ منځی او کابل ختيځ لورته د هغې بدلون. د برهمني واکمنۍ، دلړۍ جوړوونکي. غزنویان او هندي واکمن، د دغه کهاله نور واکمن، نامتو بودتونونه، سکاوند بودتون، په خيرخانه کوتل کې د موريا برهمني مزدک، د کابل د برهمني واکمنو سيکې.

۵۸- افغانستان چهار راه تمدن و تهذيب:

(افغانستان د مدنیتونو او کلتورونو څلور لارې)

دا کتاب په (۱۶۶) لویو مخونو کې یو تاریخي البوم دی، چې د افغانستان د ټولو تاریخي سیمو او نښو ښکلي رنگه عکسونه او تر (۲۰۰۰۰) کالو وړاندې د افغانستان د بېلابېلو لرغونو نښو په اړه په کې په دې ډول څېړنه شوې، چې ترهر عکس لاندې نسبتاً اوږده شرح راغلې ده. استاد کهزاد پخپله د دغه کتاب په سریزه کې ليکلي:

"دا کتاب "يا د تاريخي عکسونو ټولگه" چې په يوه ټوک کې د افغانستان د مدنیتونو او کلتورونو څلور لارې) تر سرليک لاندې سره

یوځای شوی دی، یو شمېر فرهنگي او هنري لاسته راوړنې په کې خوندي دي، چې د دغه هېواد د خلکو په برخليک کې ترشلو زرو کالو مخکې د "گارما" تر ورځو-ډېر غوره ارزښت لري.

د دغه ټولګې ليکنه د یو کتاب په څېر نه ده. یوازې هڅه شوې، چې په یوه مخ کې تر عکس لاندې آره موخه څرګنده شي او په مخامخ مخ کې لوی سر لیکونه د یوه تاریخي فارمول په توګه څرګند شي. هېله لرم چې د دغه کتاب کتنه ستاسې وخت بې ځایه ونه لګوي او د یو تاریخي انځور په توګه یې ننداره وکړئ او په اسانۍ ترې ګټه ترلاسه کړئ.

دا کتاب د ۱۳۵۶ کال د وږي پر (۲۰) مه پای ته رسېدلی او د ده د زوی "زرګي کهزاد" په وینا، ده غوښتل چې دا کتاب په یوه بهرني هېواد (جاپان؟) کې ټیټلې چاپ کړي. خو د ده تر مړینې وروسته دا کار پاتې شو. که افغان خپرندویو ټولنوته خدای (ج) وسه وکړي، هېله ده دا کتاب چاپ او خپور کړي.

۵۹- رویین تن و تهمتن یا

جنگ اسفندیار و رستم در وادی هیرمند:

(رویین تن او تهمتن یا

د هیرمند په دښته کې د اسفندیار او رستم جګړه)

دا د استاد د عمر وروستی کتاب دی، چې د "افغانستان در

شاهنامه" په څېر د شاهنامې د شعرونو تفسیر تعبیر او څېړنه ده.

ده د رویین تن (د اسفندیار بلنوم) او تهمتن (د رستم بلنوم) د کیسو

اړوند شعرونه له شاهنامې را اخیستي او څېړنه یې پرې کړې، چې یو غور

څېړنیز کتاب ګڼل کېږي.

دا کتاب په ۳۱۴ لویو مخونو کې لیکل شوی او تر اوسه نه دی

خپور شوی.

۶۰- کابل موزیم:

د دغه کتاب نوم په انگلیسي ژبه د کابل په تاریخي لارښود نومي کتاب کې راغلی، خو د چاپ او یا نه چاپ په اړه په کې څه نه دي لیکل شوي، کېدای شي د کابل موزیم پېژندنه وي. (۱)

نا چاپ ژباړې:

۶۱- نتایج تاریخي کشفیات جدید افغانستان:

(د افغانستان د نویو موندل شویو نښو تاریخي پایلې)
دا د "ایچ-تی، پرنسپ" په انگلیسي ژبه د لیکل شوي کتاب دري ژباړه ده چې په (۱۴۹) لویو مخونو کې د استاد په خپل لاس لیکل شوې ده.

دا کتاب پر ۱۳۱۲ ال کال ژباړل شوی او د ایتالیې په پلازمینه روم کې ده پخپله بیالیکلې (پاکنویس کړی) دی.
د دې کتاب په منځپانگه کې د لرغونې اریانا تاریخ خپرل شوی چې د یوناني، پارتي، پهلوايي او اسکایي پېرونو په اړه اوږده څېړنه ده.

۶۲- از چنگیز تا تیمور:

(له چنگیز تر تیموره)

دا کتاب په فرانسوي ژبه په ۴۳ لویو مخونو کې د "موسیورونه-گروسه" د کتاب ژباړه ده، چې د مغلو د امپراتورۍ د څېړنې په ترڅ کې په کې د افغانستان په اړه ډېرې څېړنې هم شوي دي. وایي چې دا کتاب استاد د خپریدو په منظور نه بلکې په خپلو څېړنو کې د گټې اخیستو په منظور ژباړلی- خو وروسته یې په کې بیا د چاپ په منظور گوتې وهلي دي. دا کتاب تر اوسه نه دی خپور شوی. (۸)

په خپرونو کې داستاد کهزاد لیکنې (مقالې):

استاد کهزاد د خپرنیز ژوند په "۵۰" کاله کې وخت ناوخت تر افغانستان دننه او بهر په مهالنیو او نا مهالنیو خپرونو کې پر بېلابېلو سکالوي (موضوعگانو) لیکنې خپرې کړې دي، چې ځینې یې ان د کتاب ارزښت لري.

په ټولیزه توګه د استاد کهزاد ټولې خپرې شوې لیکنې د افغانستان د لرغوني تاریخ، لرغون پېژندنې، تاریخي، جغرافیوي، د موسیقۍ د تاریخ او پېژندنې، د لرغونیو ځایونو تاریخي نومونې، د لرغونیو نښو د سپرنې بېلابېل گزارشونه، د لرغونیو توکیو په اړه یونلیکونه او د بهرنیو لرغونپوهانو د تاریخي لیکنو ژباړې دي.

په بهرنیو خپرونو کې د استاد کهزاد د خپرو شویو لیکنو په اړه خو اوس څرګندونې په لاس کې نه لرو، خو په کورنیو خپرونو کې د ده ډېرې لیکنې تر سترګو کیږي. چې په لنډیز سره به دلته پرې خبرې وشي:

په کابل مجله کې:

کابل مجله پر ۱۳۱۰ کال د کابل د ادبي انجمن د خپرنې ارګان په توګه په خپرونو پیل وکړ. په دغه خپرونه کې د استاد کهزاد لیکنې د لومړني کال له پېنځمې ګڼې راپیل کېږي، چې لومړنۍ لیکنه یې "د-افغانستان لرغوني مدنیت" نومېږي او مور داهم ویلای شو، چې دا د استاد لومړۍ لیکنه ده، چې د خپرونو ډګرته راوتلې وه.

د کابل مجلې په (۱۱) پرله پسې کلونو کې د استاد کهزاد لیکنې چاپ دي، مانا دا چې له ۱۳۱۰ کاله پیل او ان د ۱۳۲۰ کال تر وروستیو ګڼو پورې په کې خپرې شوې دي.

په کابل مجله کې د استاد کهزاد ټولې (۲۳) سرلیکه لیکنې

راغلي، چې ځينې ډېرې اوږدې او ان کلونه کلونه تر همدې يود سرنيک
لاندې خپرې شويدي. چې د استاد (۲۳) سرليکه ليکنې د مجلې په (۵۷)
گڼو کې خپرې شوې دي. (۹)

په اريانا مجله کې:

د اريانا مجلې موسس او د لومړنيو پېنځو کالو چلوونکي پخپله
ارواښاد استاد کهزاد و، دا چې اريانا يو تاريخي خپرونه وه، ځکه د استاد
کهزاد گڼ شمېر ليکنې په دغه مجله کې خپرې شوې دي.
په دغه خپرونه کې د استاد کهزاد ليکنې شاوخوا (۲۵) کاله پرله
پسې خپرې شوي، چې شمېرې ۱۷۵ شاوخوا ته رسي که موږ د استاد
کهزاد ليکنې او د مجلې گڼې سره پرته کړو، بويه چې د مجلې د يو کال
له هر دوولسو گڼونه په لسو هغو کې د استاد ليکنې خپرې شوي دي. او
که په بله وينا يې وگڼو؛ نو پرله پسې (۲۲) کاله د اريانا مجلې په هره گڼه
کې د استاد ليکنې خپرې شوي دي.

په ژوندون مجله کې:

ژوندون مجلې پر ۱۳۲۸ل کال په کابل کې په خپرونو پيل وکړ.
استاد کهزاد له هماغه لومړي کاله له دغه مجلې سره (۳۶) کاله پرله پسې
ليکنې مرسته کړې ده، چې په دغه شاوخوا کې په اټکلي ډول د استاد
کهزاد (۱۷۰) سرليکه ليکنې خپرې شوي دي. البته ځينې ليکنې تر يوه
سرليک لاندې په څو برخو کې خپرې شوي، چې نور يې اټکل لوستونکيو ته
سپارو.

په افغانستان کالني کې د استاد کهزاد ليکنې:

د افغانستان کالني لومړي گڼه د "سالنامه مجله کابل" په نامه په
کابل کې خپره شوې، چې وروسته يې نوم د افغانستان کالني شوی او ټوله
د کالني خپرونې په توگه ۵۷ گڼې خپره شوې ده.

له دغه خپروني سره د استاد كهزاد "همكاري له پېنځمې گڼې
 (۱۳۱۵ل كال) را پيل شوې، چې تر ۱۳۳۸ كال شاوخوا پورې روانه وه.
 له دې دا څرگنديزې، چې په افغانستان كالنۍ كې (۲۴) كاله د
 استاد كهزاد اوږدې ليكنې خپرې شوې دي. همدارنگه په دغه خپرونه كې
 ځينې ليكنې نو مونه نه لري، چې هغه هم د استاد گڼل كيږي، چې په
 پورته كلونو كې نه دي گڼل شوي.

په اريانا دايرة المعارف كې:

د اريانا دايرة المعارف لومړې ټوك پر ۱۳۲۸ل كال خپور شوى.
 استاد كهزاد د دغه ټولني د يو كارنده غړي په توگه پرله پسې په دايرة-
 المعارف كې ليكنې كړي دي، چې په ټوليز ډول په لومړي ټوك كې (۱۲)
 سرليكه په دويم ټوك كې (۴) سرليكه، په درېيم كې (۱۵) سرليكه، په څلورم
 ټوك كې ۲۲ سرليكه، په پېنځم ټوك كې ۹ سرليكه او په شپږم ټوك كې
 (۱) سرليك ليكنې راغلې چې ټولې (۷۳) سرليكه كيږي.

په اتحاد مشرقى (اوس ننگرهار) ورځپاڼه كې:

اتحاد مشرقى جريده، چې اوس يې ننگرهار نوم دى، پر ۱۲۹۸ل
 كال د ننگرهار ولايت په مركز جلال اباد كې په خپرونو پيل وكړ. پر ۱۳۲۰ل
 كال د دغه جريدې (۶) چلوونكى استاد قيام خادم وټاكل شو. د ده د
 مديريت په دويم كال (۱۳۲۱) په دغه ورځپاڼه كې د استاد كهزاد يو شمېر
 ليكنې په پښتو ژبه خپرې شوې دي، چې د لرغونيو توكيو او د افغانستان
 د لرغوني تاريخ په اړه دي. داليكنې ټولې په پښتو ژبه دي او ژباړونكى يې
 هم نه دى څرگند او ياهم كېداى شي چې پخپله استاد په پښتو ليكلې وي.
 كېداى شي په دغه خپرونه كې د استاد د ليكنو شمېر ډېر وي- خو ما يې
 ټولې (۲۱) سرليكه وليدې.

په نورو خپرونو کې:

پورته چې کومې خپرونې يادې شوې دا هغه دي، چې د استاد کهزاد ليکنې يې په پرله پسې او عمده ډول خپرې کړي. له دې پرته نورې ډېر داسې خپرونې هم شته، چې د ارواښاد استاد کهزاد ليکنې په کې خپرې شوي. په دې کې د افغانستان مجله چې په انگليسي او فرانسوي ژبو خپرېده د لومړيتابه حق لري، خو په هغې کې د استاد د ليکنو څرگندونه اوس مهال شونې نه ده.

له دې پرته په انيس ورځپاڼه، اصلاح ورځپاڼه، پښتون غږ مجله او نورو کې هم د استاد بېلابېلې ليکنې خپرې شوې دي.

استاد کهزاد گڼ شمېر ليکنې په افغانستان راډيو کې هم اورولې، چې يوه برخه يې د "افغانستان در پرتو تاريخ" په نامه پر ۱۳۴۶ کال خپره شوه، خو څرنګه چې هغه پخپله ليکلي چې دا د هغو ليکنو يوه برخه ده او نورې هم شته، چې په گانده کې يې د چاپ تمه لرم. په دې توګه د استاد پخپله وينا هلته هم د ده گڼ شمېر ليکنې ناچاپ پاتې دي.

خو د يادونې وړ ده چې:

د استاد د دغه ليکنو يوه برخه د ده په کتابونو کې هم بېرته را يوځای شوې او خپرې شوي دي. مانا دا چې د استاد يو شمېر ليکنې لومړی په خپرونو کې خپرې شوي او بيا په کتابي بڼه يا را يو ځای شوي او ياکت مت- که اوږده ليکنه وي- خپره شوې ده. خو که موږ د استاد ټولې چاپ شوې ليکنې (مضمونونه) مخې ته کېږدو او د ده له چاپ شويو کتابونو سره يې پرتله کړو، نو په سلو کې شل ۲۰% په خپرونو کې د ده خپرې شوې ليکنې په کتابي بڼه خپرې شوي او نورې همداسې پاتې دي. استاد کهزاد ځينې مهال شعر هم وايه چې يوازې يو شعر يې تر موږ رارسېدلی او دا په دري ژبه د هيواد د ملي وياړونو په اړه ترانه ده، که مو هېواد خدای (ج) بيا ودان کړي، د ده د شعر په اړه به نورې څرگندونې هم ومومو.

اخځونه او پايلیکونه:

- ۱- حسيني، نعمت: سيماها و اوaha، د چاپ او خپرونو دولتي کمېټه ۱۳۶۷، کابل، ۵۹۵ او ۹۶ مخونه.
- ۲- همدا کتاب ۵۹۷-۹۸ مخونه او يادنامه کhezاد.
- ۳- ابراهيمي، محمد اسحاق: يادنامه کhezاد (د سر محقق هېواد مل په زيار) د کابل پوهنتون د تاريخ او فلسفې پوهنځي خپرونه ۱۳۶۷ ل، کابل ۸ مخ.

۴- همدا کتاب ۹ مخ.

۵- پورتنی کتاب ۱۰ مخ.

- ۶- نايل، محقق حسين، کhezاد و پژوهشهای او، د افغانستان جمهوريت د علومو اکاډمي ۱۳۶۶ کابل ۶۸-۶۹ مخونه

۷- همدا کتاب ۷۱ مخ

- ۸- د استاد کhezاد گڼ شمېر خپاره شوي کتابونه: د ليکونکي

خانگري کتابتون.

د استاد کhezاد د کتابونو په پېژندنه کې ډېره گټه د ده له شتو خپرو شويو کتابونو اخيستل شوې "ځينې يې چې نه دي موندل شوي له لاندې کتابونو او سرچينو اخيستل شوي دي:

- کhezاد و پژوهشهای او، د محقق حسين نايل ۱۳۶۶ ل کابل

- د تاريخ ټولني کتابونه د استاد جيب الله رفيع ۱۳۵۱ ل کابل

- فهرست کتب چاپی دري افغانستان، د مايل هروي ۱۳۶۷ ل کابل

- د ننگرهار پوهنتون او د ننگرهار د اطلاعاتو او کلتور رياست

کتابتونونه.

- ياد نامه کhezاد د سر محقق هېواد مل په زيار ۱۳۶۷ ل کابل

- بناغلی نايل په "کhezاد و پژوهشهای او" کتاب کې د ارواښاد

استاد کhezاد د ليکنو په اړه نسبتاً اوږده څېړنه کړې ده، په "کابل" او يو

شمېر نورو خپرونو کې د استاد کhezاد د ليکنو شمېر او څرنگوالی له

همدغه کتاب راخيستل شوی دی.

ويپانگه

آر	:	اصل
آره موخه	:	اصلي هدف
اټاله	:	ايسار، يوځای، شامل
اخځ	:	ماخذ (داخيستلو ځای)
اړنگ	:	شك، توهم
استازی	:	نماينده، سفير
اسمانڅك	:	لور، هسك
اغيز	:	تاثير
الواك	:	نظر
اند	:	فكر
اورتون	:	اتشكده، د اوربلولو ځای
برم و پرتم	:	شان و شوكت
بلوا	:	پاخون
بنستيز	:	اساسي
بوت خونه	:	بتخانه
بوق	:	د موسيقي يو ډول اله
بولله	:	قصيده
بېلگه	:	نمونه، مثال
پايڅوړ	:	بقايا، پاتېشوني

نتیجه	:	پایله
مقایسه	:	پرتله
مقایسوی	:	پرتلیز
مجسمه، بوت	:	پژی
تخت	:	پلاز
پایتخت	:	پلازمینه
تخت ناسته	:	پلازناسته
هیئت	:	پلاوی
طبیعی	:	پنخیز
دوره، حالت (اوتا)	:	پپر
مشهور	:	پپژندوی
سیکی	:	پیسپی
لویه خیمه	:	تچیر
مقتدر پاچا	:	تولواک واکمن
مجموعی شکل	:	تولیزدول
عمومی شکل	:	
شکل	:	جوله
شکلی	:	جولیز
مطبعه، د چاپ خای	:	چاپخونه
حاکم، پاچا، د واک خبنتن	:	چارواکی
تیار، اماده	:	چمتو
دقیق شکل	:	خبرلی دول
زمین شناس	:	خمکپوه
شرق	:	ختیخ
شرقی	:	ختیز
	:	دختیخ پپژندنې
موسسه شرق شناسی	:	تولنه
وظیفه	:	دنده

میلادی (م)	:	زېږدی (ز)
قرن میلادی	:	زېږدې پېړۍ
قمری	:	سپوږمیز
ماخذ، مبداء	:	سرچینه
موضوع	:	سکالو
موضوعگانې	:	سکالوي
جنوب	:	سهیل
جنوبي	:	سهیلی
پرایستی، اچولی، شیندلی	:	بنندلی
حویلی، انگر	:	غولی
فعال	:	کارنده
اندازه	:	کچه
ویجاړی، کنډوالې	:	کنډرې
اینده، راتلونکې	:	ځانده
سیاحین	:	گرځندویان
پلټنه	:	گروپړنه
عقیده	:	گروهه
عقیدتمن	:	گروهمن
سند	:	لاسوند
استناد	:	لاسوند تابه
وجه	:	لامل
هیئت باستانشناسي	:	لرغونپوه پلاوی
پیش گوئی	:	لرلید
حداقل	:	لرترلره
د لمر عبادت	:	لمر لمانځنه
غرب	:	لویدیځ
غربي	:	لویدیز
چيني اندازې واټن	:	لي

لیکدود	:	رسم الخط
لیکه	:	"پوځي" کرښه، خط، صف
مخزېږدی، م، ز	:	قبل المیلاد، ق.م
مزدک	:	معبد، د عبادت ځای
منځپانګه	:	متن
موخه	:	هدف
مهالنۍ	:	موقوته
نامتو	:	مشهور، معروف
نامهالنۍ	:	غیرموقوته
نښې	:	آثار
نغوته	:	اشاره
نندارلیک	:	نمایشنامه
نوبت	:	ابتکار
نومه ونه (نومونه)	:	نامگذاري
وتییز	:	اقتصادي
وتییزه اوتا	:	اقتصادي وضع
وی	:	لفظ ویسیونه جمع
ویپانګه	:	لغت نامه
هېښ	:	حیران
هېښنده	:	حیرانوونکی، عجیب
یون	:	تګ، حرکت
یانه	:	"د یون" او بنی پېر

Acknowledgement

This book in your hand is a summation of three different pieces of work. The first two parts are the Pashto translations from two small booklets written in Dari while the third one is a small contribution from the author himself.

The late Ustad Ahmad Ali Kuhzad in Dari language wrote those two booklets whose translation is presented here. The first booklet was published in the year 1337, in Kabul. It is in fact a research work carried out the same year in Ghazni, the historic capital of Sultan Mahmood Ghaznawi. It is a research about a temple of the Buddhist in Shah Bar of Ghazni. Ustad kuhzad had gone there with French team of archaeologist as a guide and adviser. During digging over there a large number of Budds and other things were discovered, which could be counted a golden Doors of our history and national heritage. Ustad kuhzad wrote all these findings and discoveries in the form of a booklet and arranged for its publication later on.

The second booklet was written in French by the name of [Buddhist skill of Bacteria] and translated in Dari by Ustad Kuhzad. This book encompasses the original work done by Mr. Hoken the of the then French archaeological team by digging places of Khan Abad of the Kunduz province. The French work was published in Paris in the year 1315.

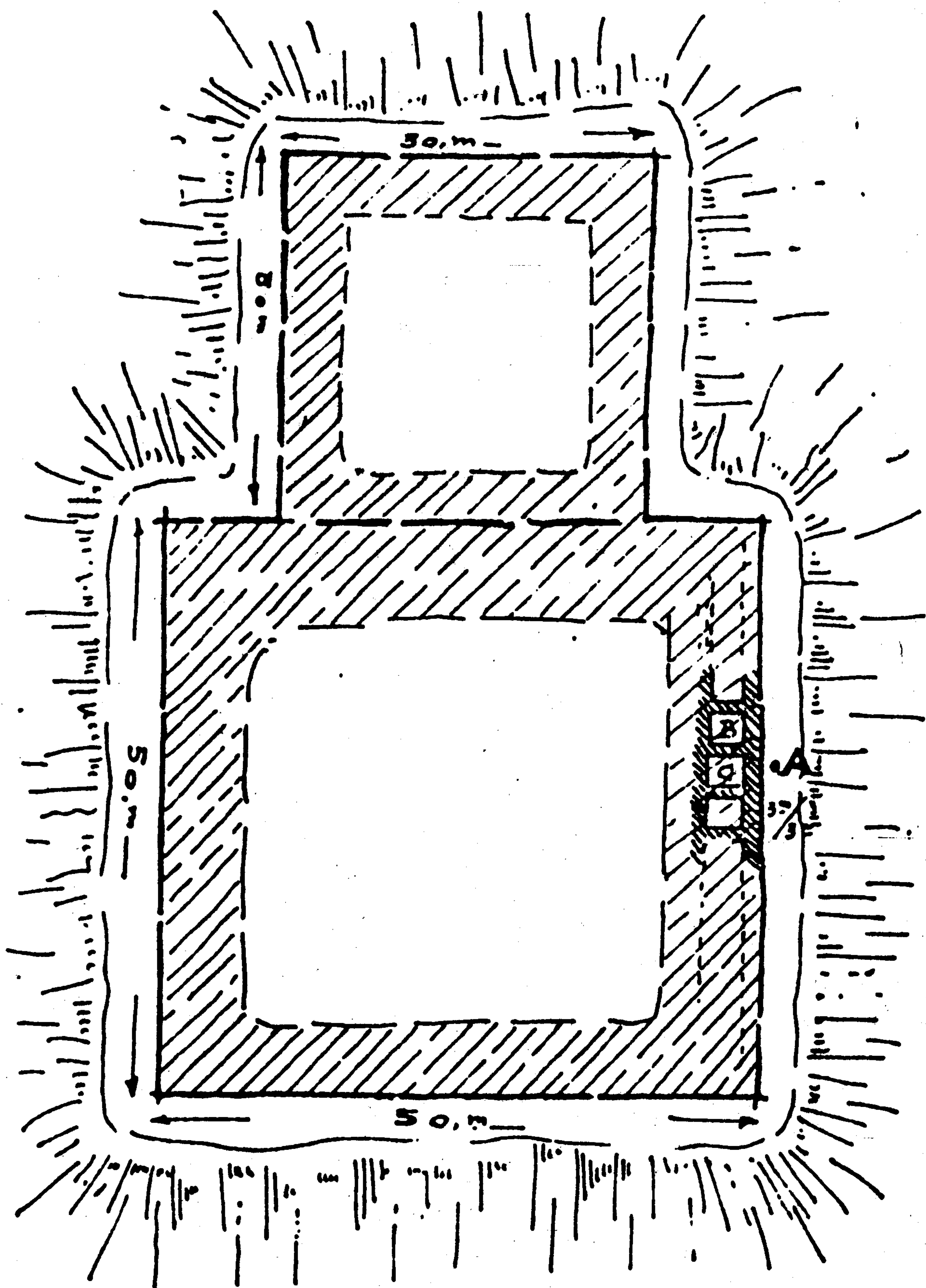
Both these booklets carry a great amount of informations about the archaeological value of these mentioned areas.

The third part of the book is not a translation but a writing from the author Mr. Daud Wafa and presents the life career and the written monuments of the late Ustad Kuhzad, a famous and illustrious archaeologist of Afghanistan.

Here I will like to take the opportunity to appreciate Mr. Parwash Shaheen for reading this book and writing introduction for it. At last it must be said the without Kindness of the Danish Publication Center this work would have been a failure.

Mohammad Daud Wafa

6jun 1999.

Plan

پرتہ نقشہ

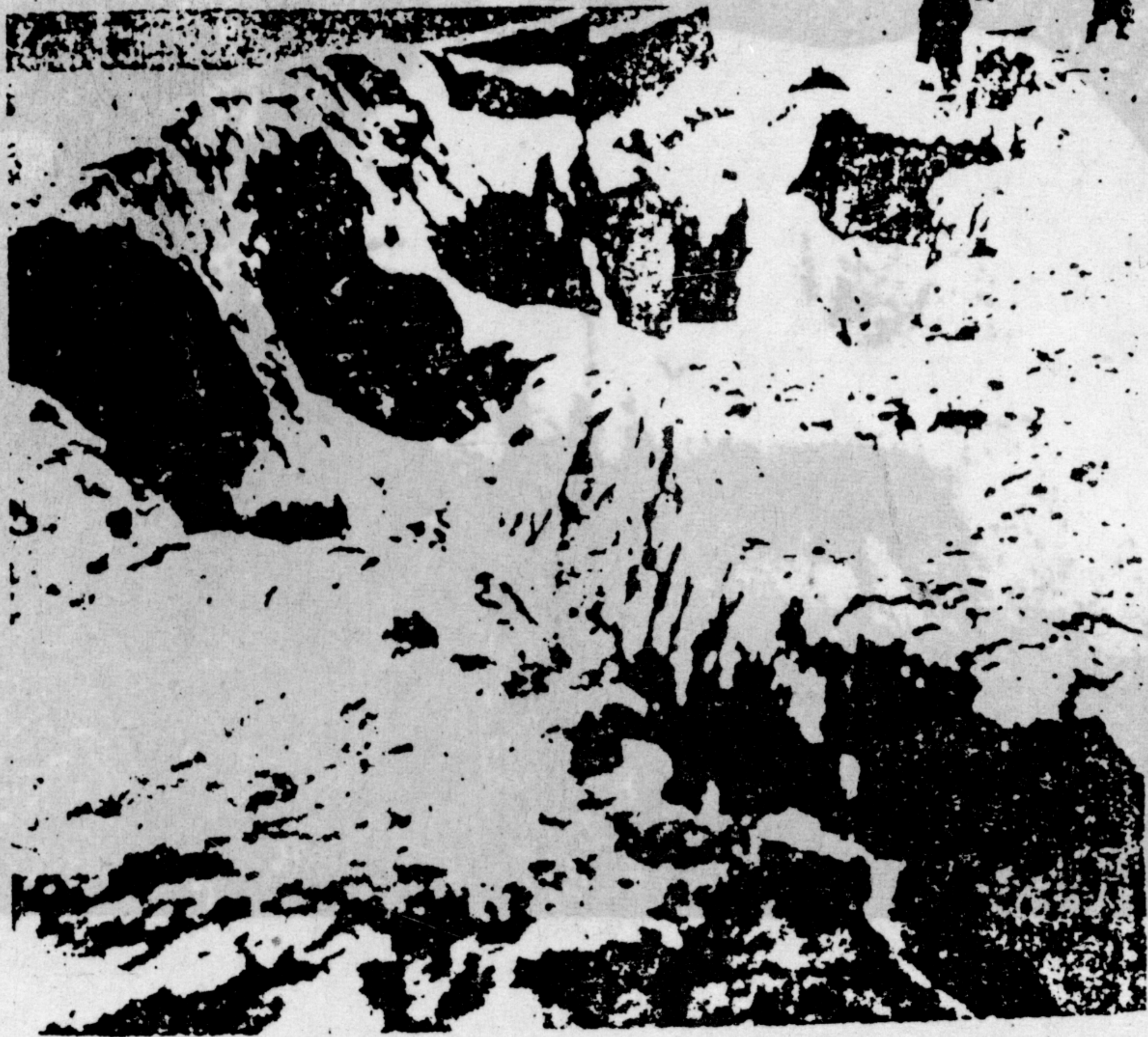
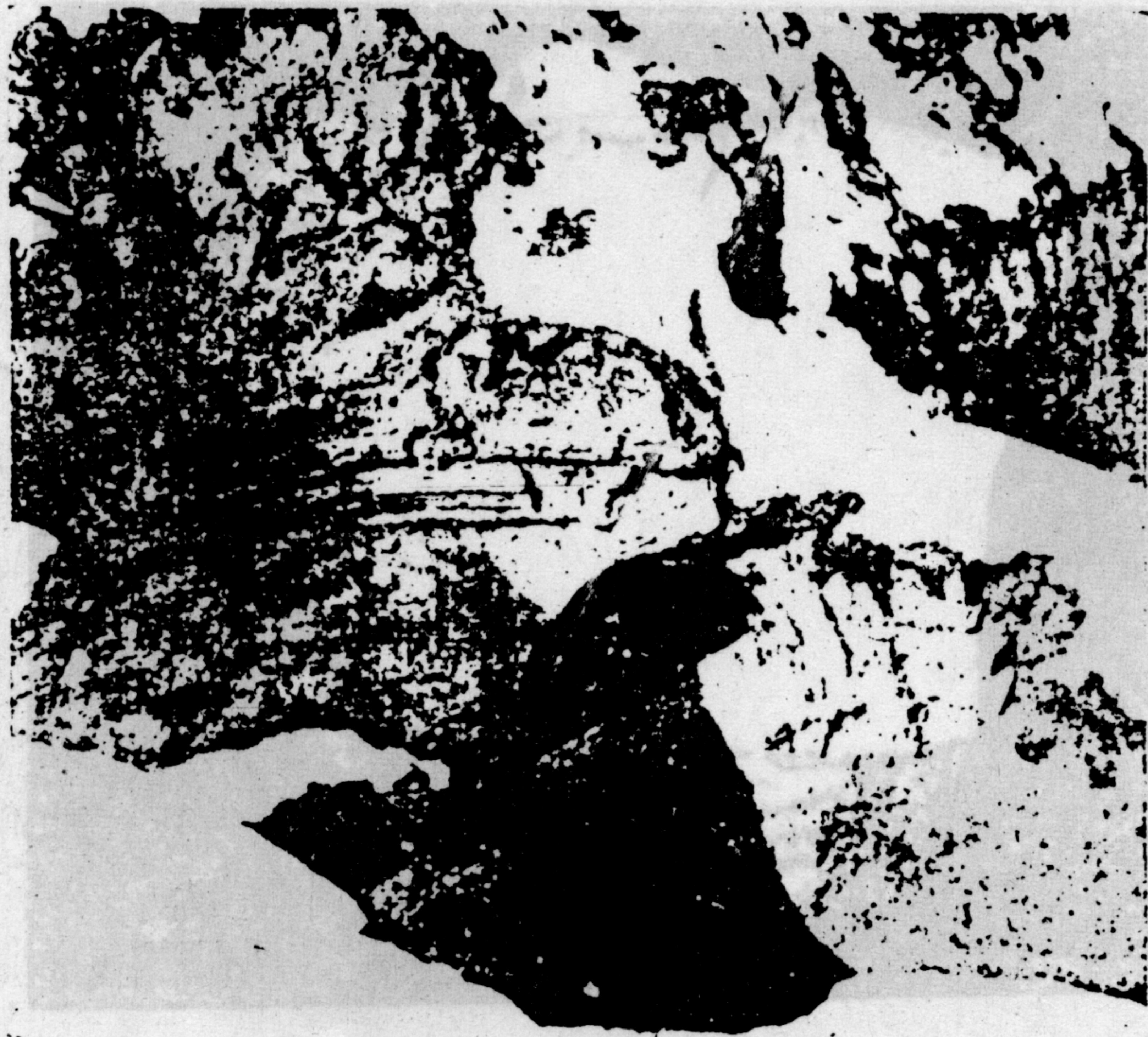

Fig : (1)

لومړی انځور

(Fig : 2)

دویم انځور

درېسم انځور

Fig : (3 a)

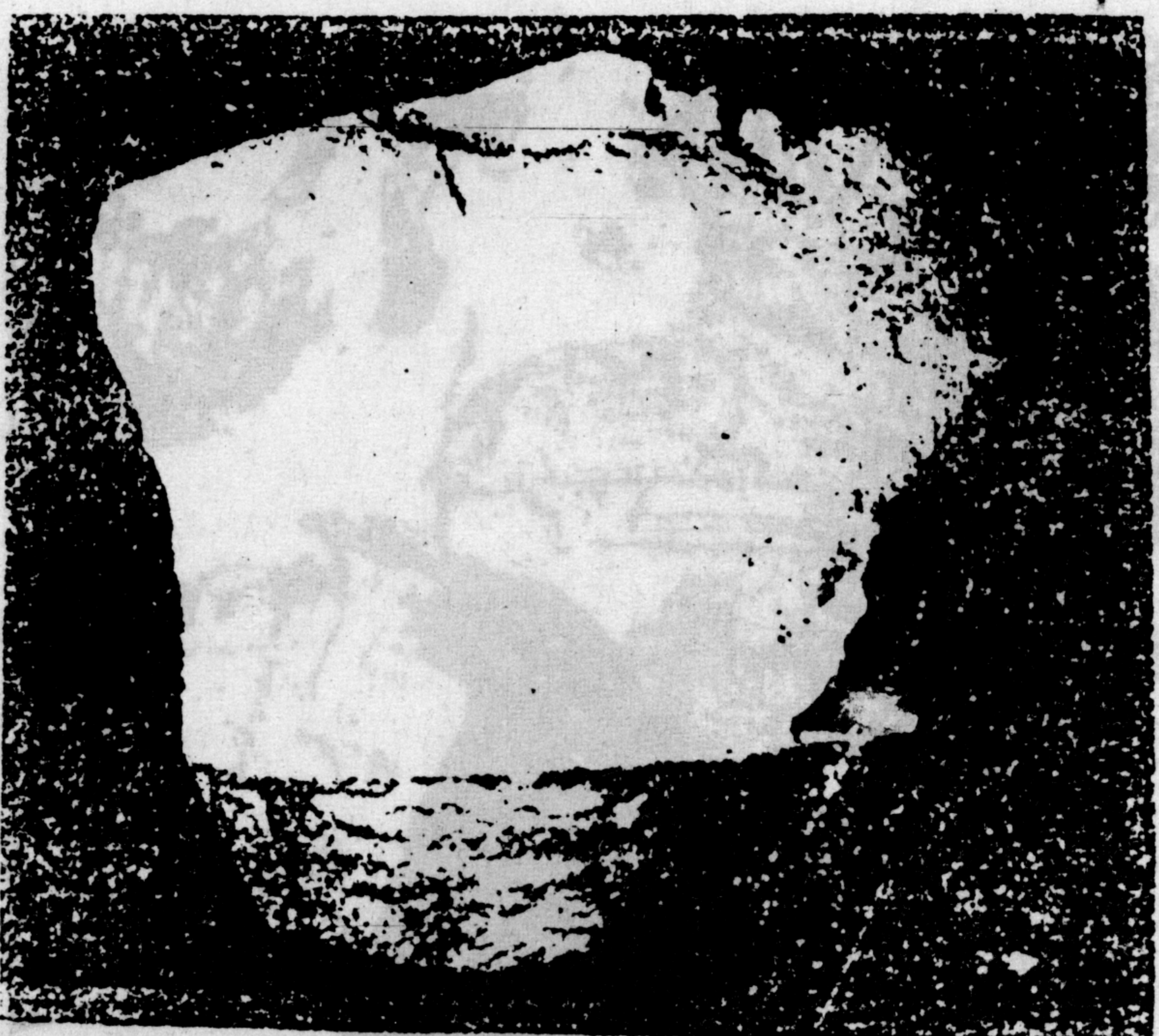

Fig : (3 b)

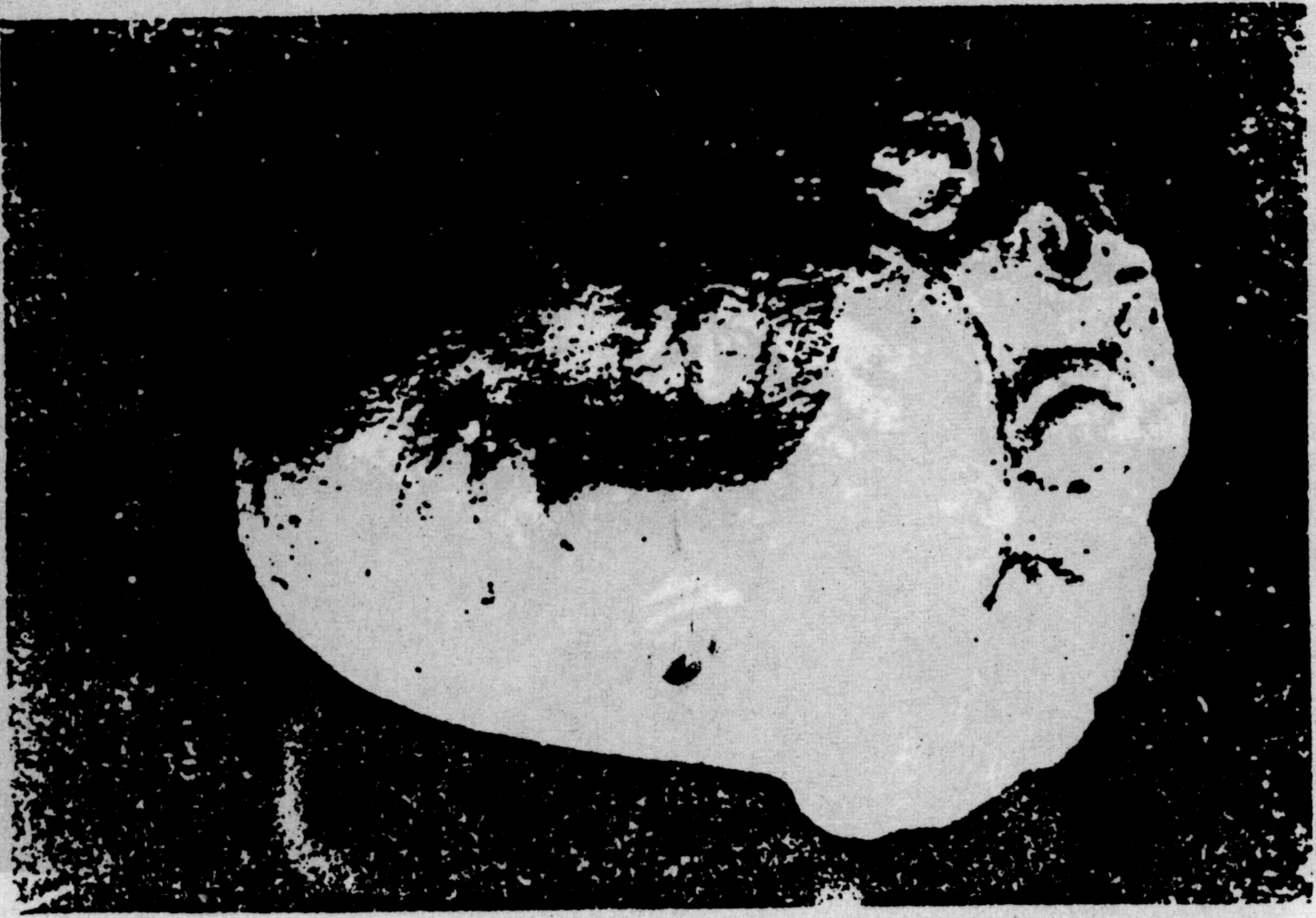

Fig. (١ ا)

خلورم انخور

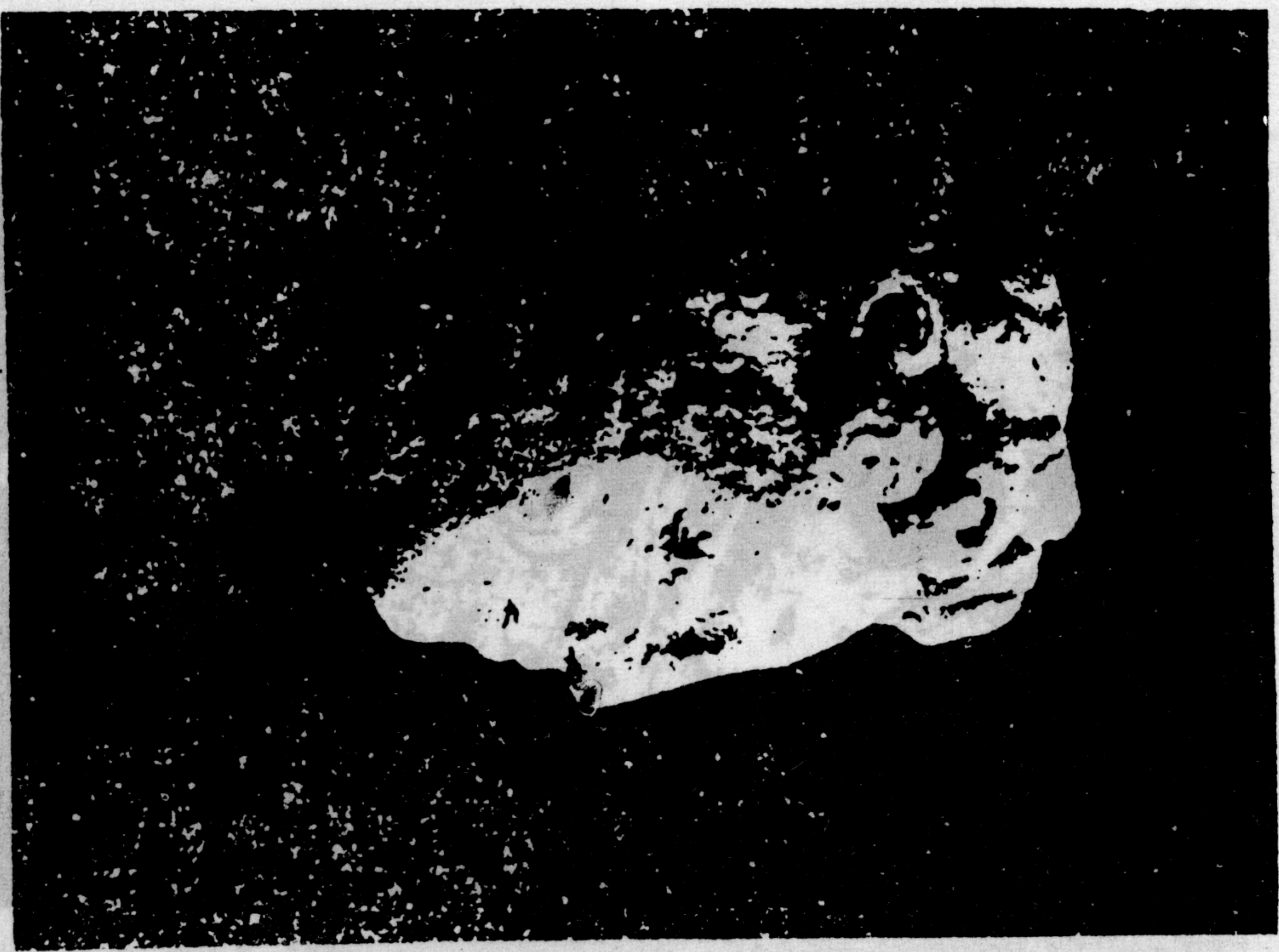

Fig. (٤ ب)

(١١ ا) - ١١١

پہنچم انخور

Fig. (5 a)

Fig. (5 b)

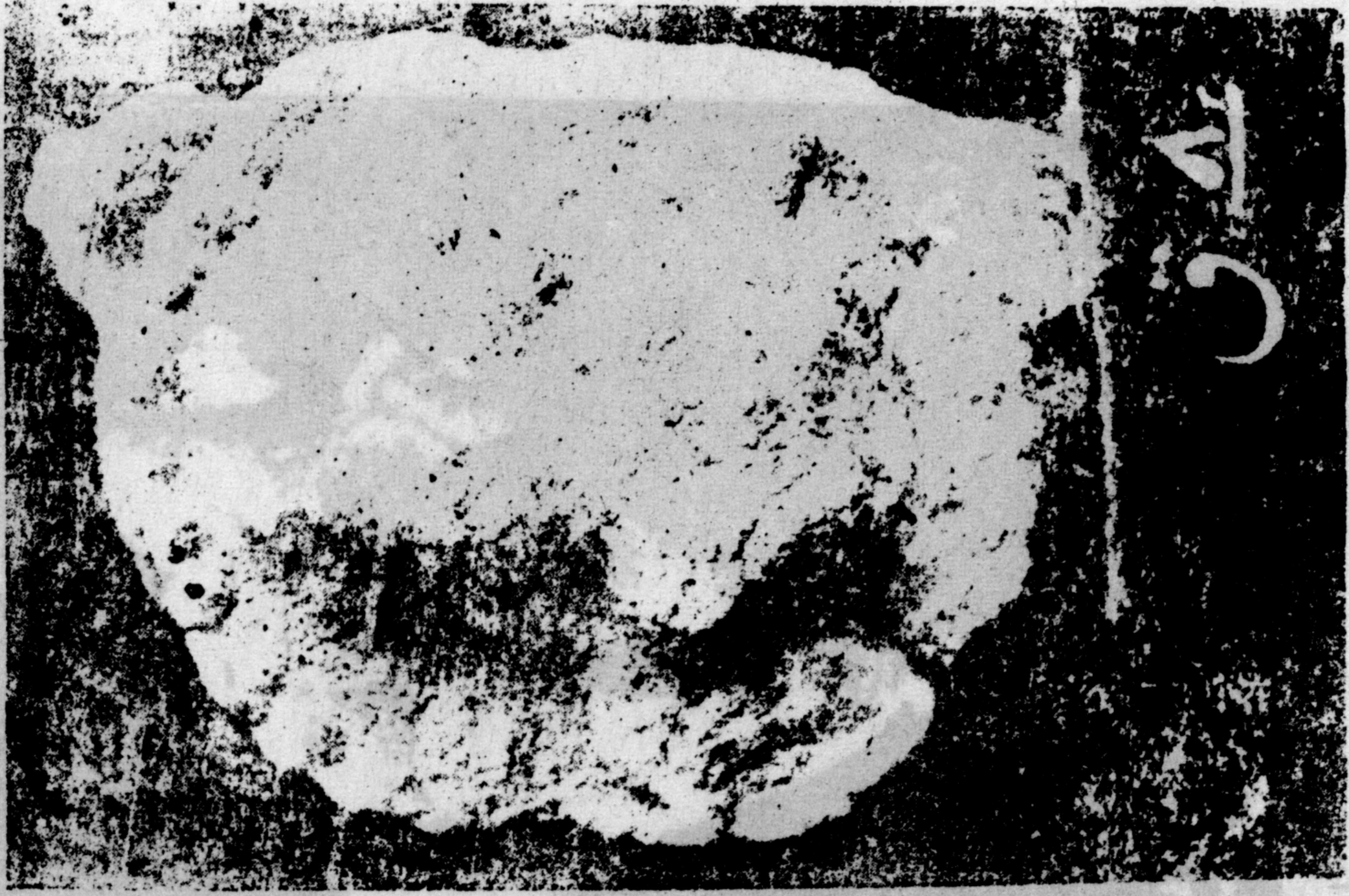
Fig. (6)

شپيرم انخور

Fig. (7)

اووم انخور

نهم انخور

Fig : (9)

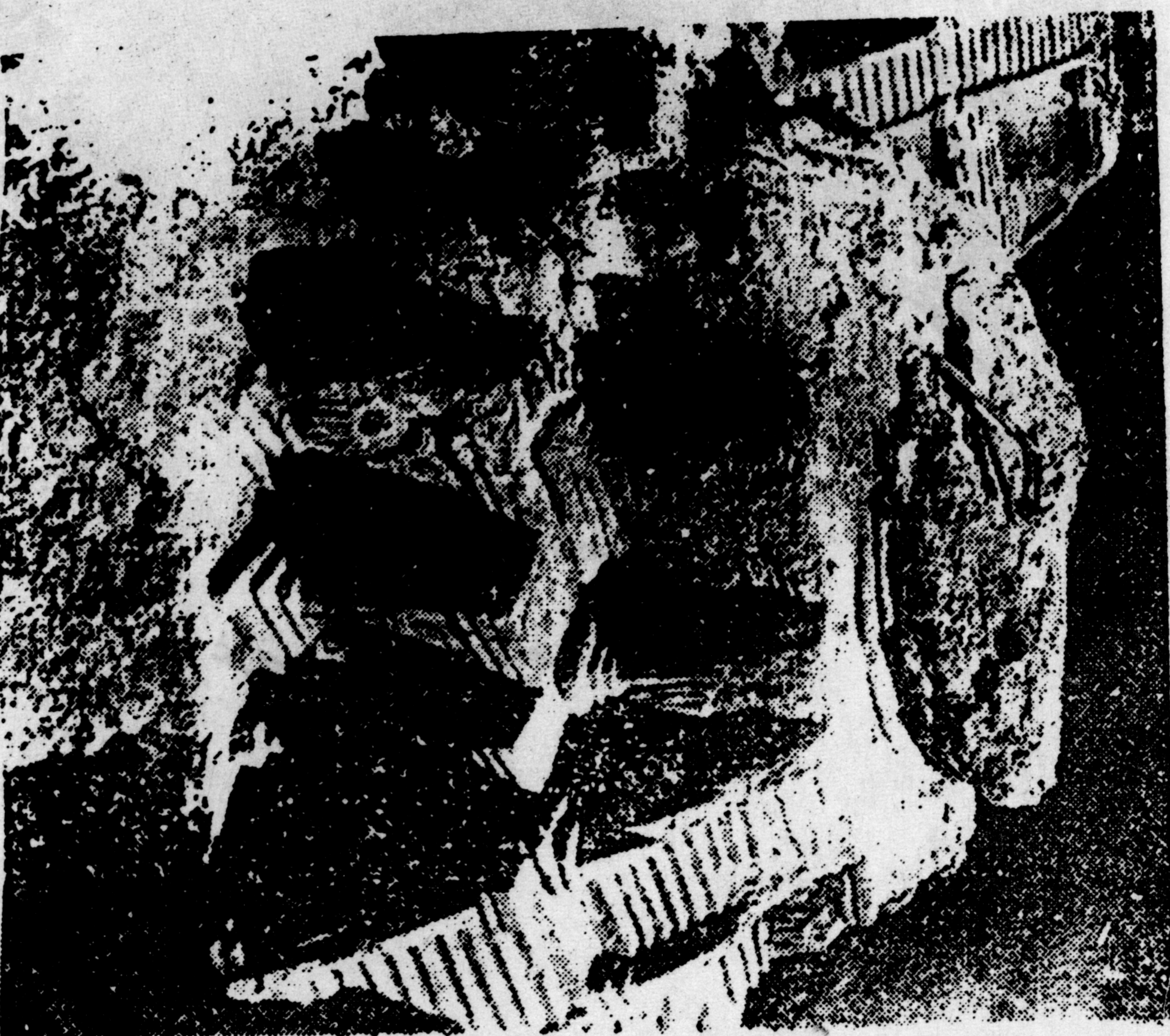
اتم انخور

Fig . (8)

Fig. (10)

لسم انخور

غزني: د شابهار مزدك

غزني: د شابهار د مزدك يوه بله خوا

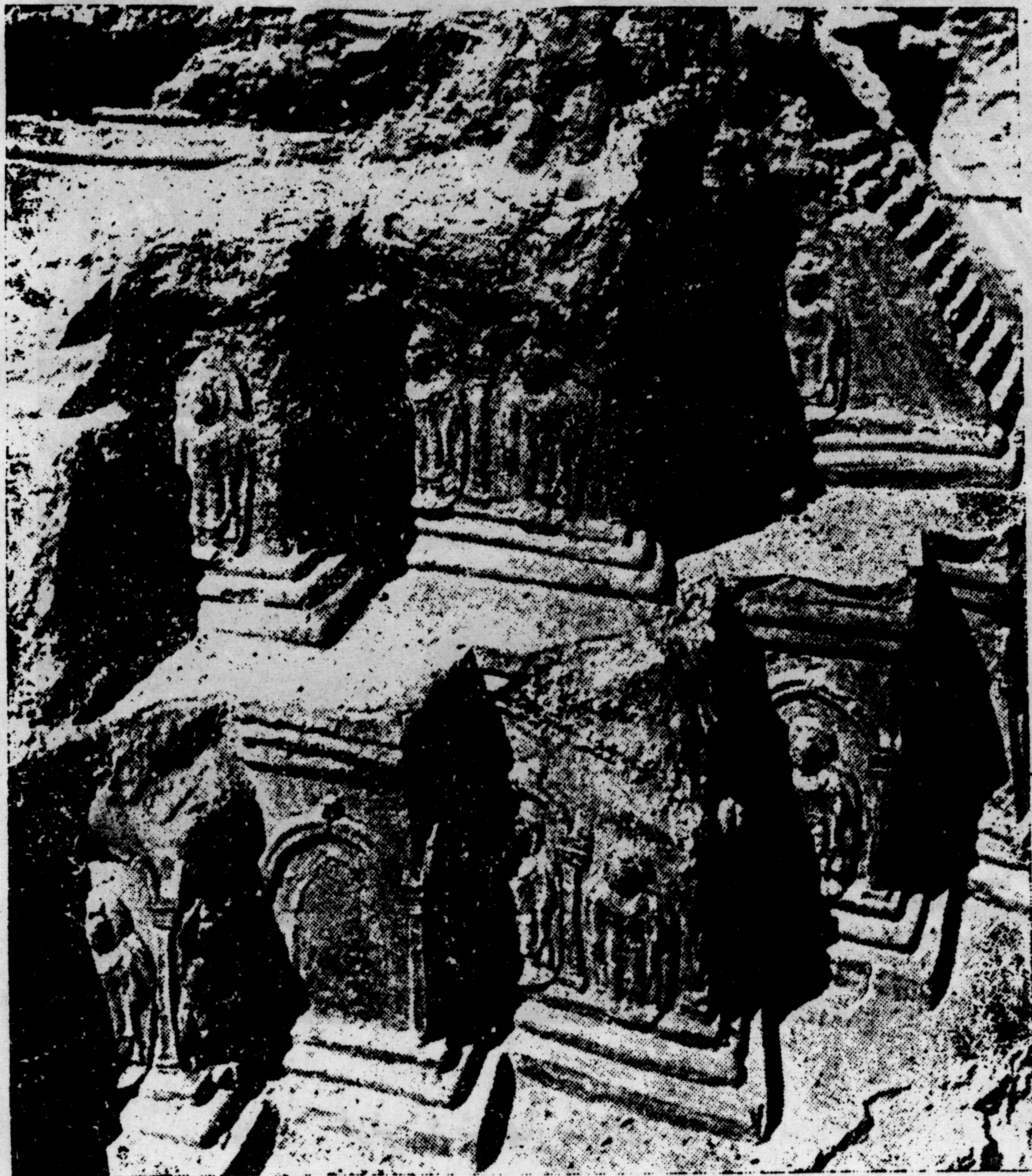
د غزني د شابهار د مزدك يوه بله خوا

غزني: د شابهار مزدك .

ایضاً ملی و پورتالی و ایفای و ایفای

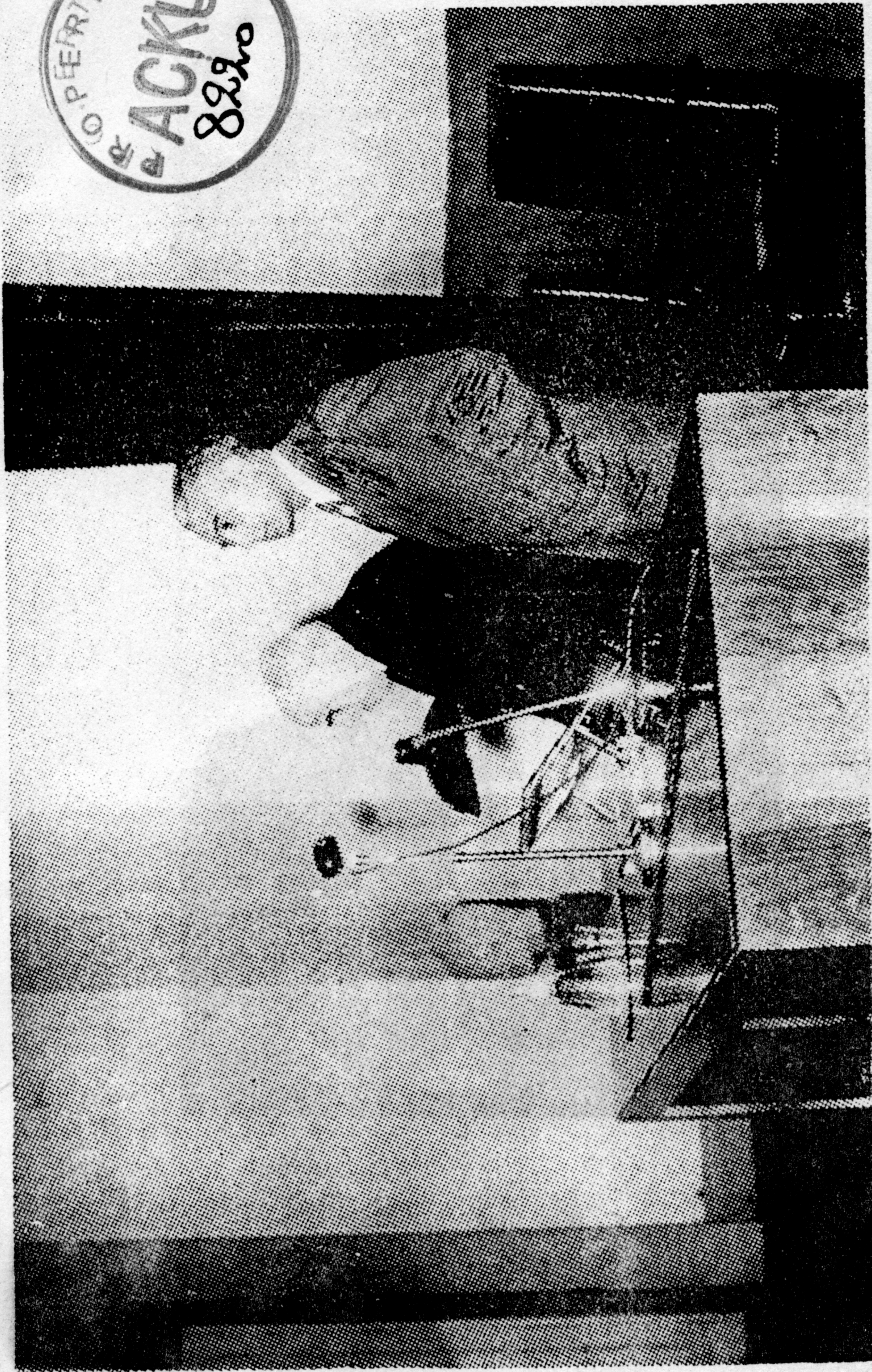

غزني: د شابهارد مزدك يوه بله خوا

استاد کهزاد دخوانی په کلونوکی

PROPERTY OFF
ACKU
8220

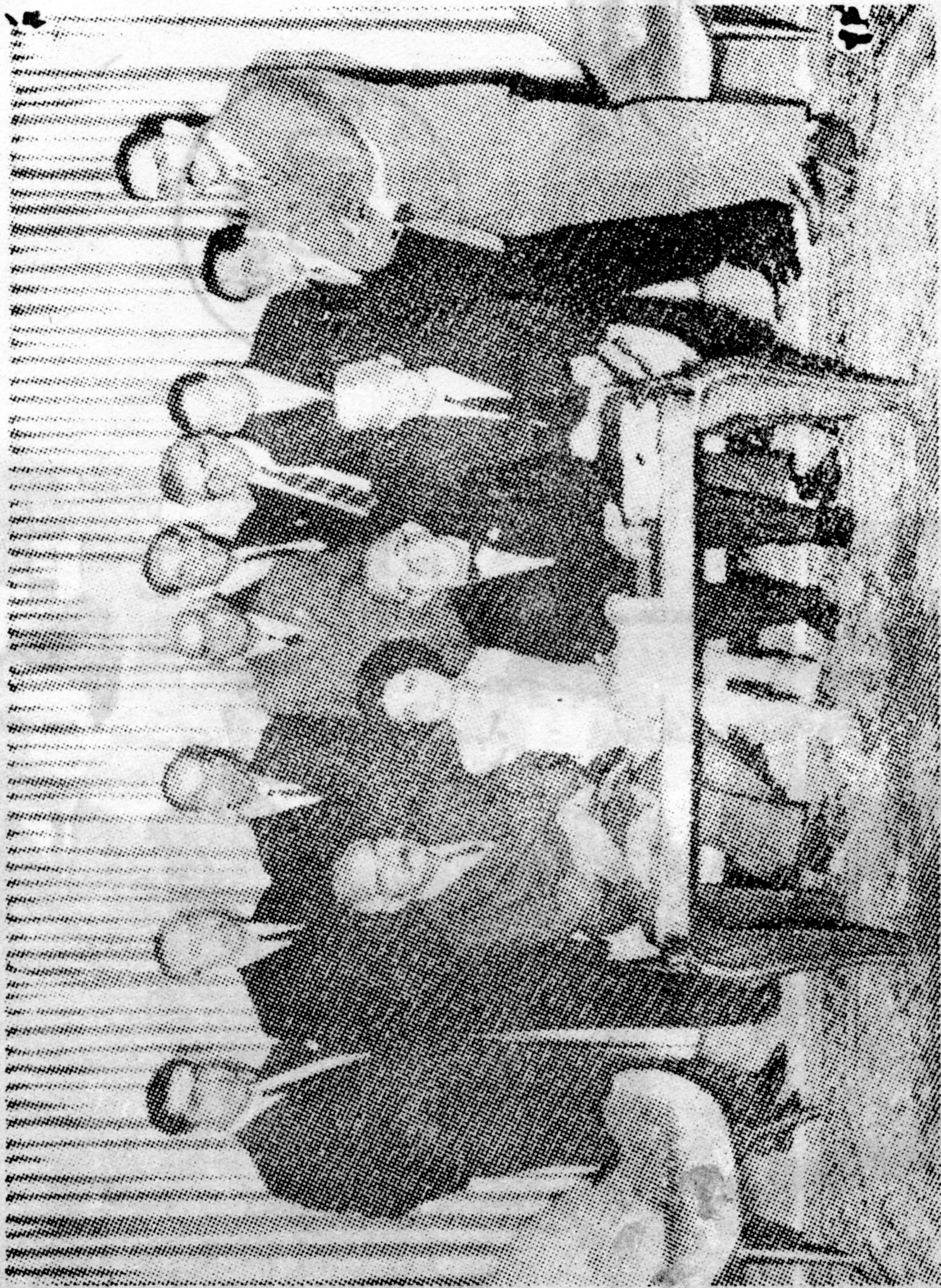

اروانباده استاد كهزاد دايتاليا دختيخ پيژندنې په كنفرانس كې دافغانستان دلرغونيو اثارو په اړه وينا اوروي

استاد کهزاد په شوروي اتحاد کې

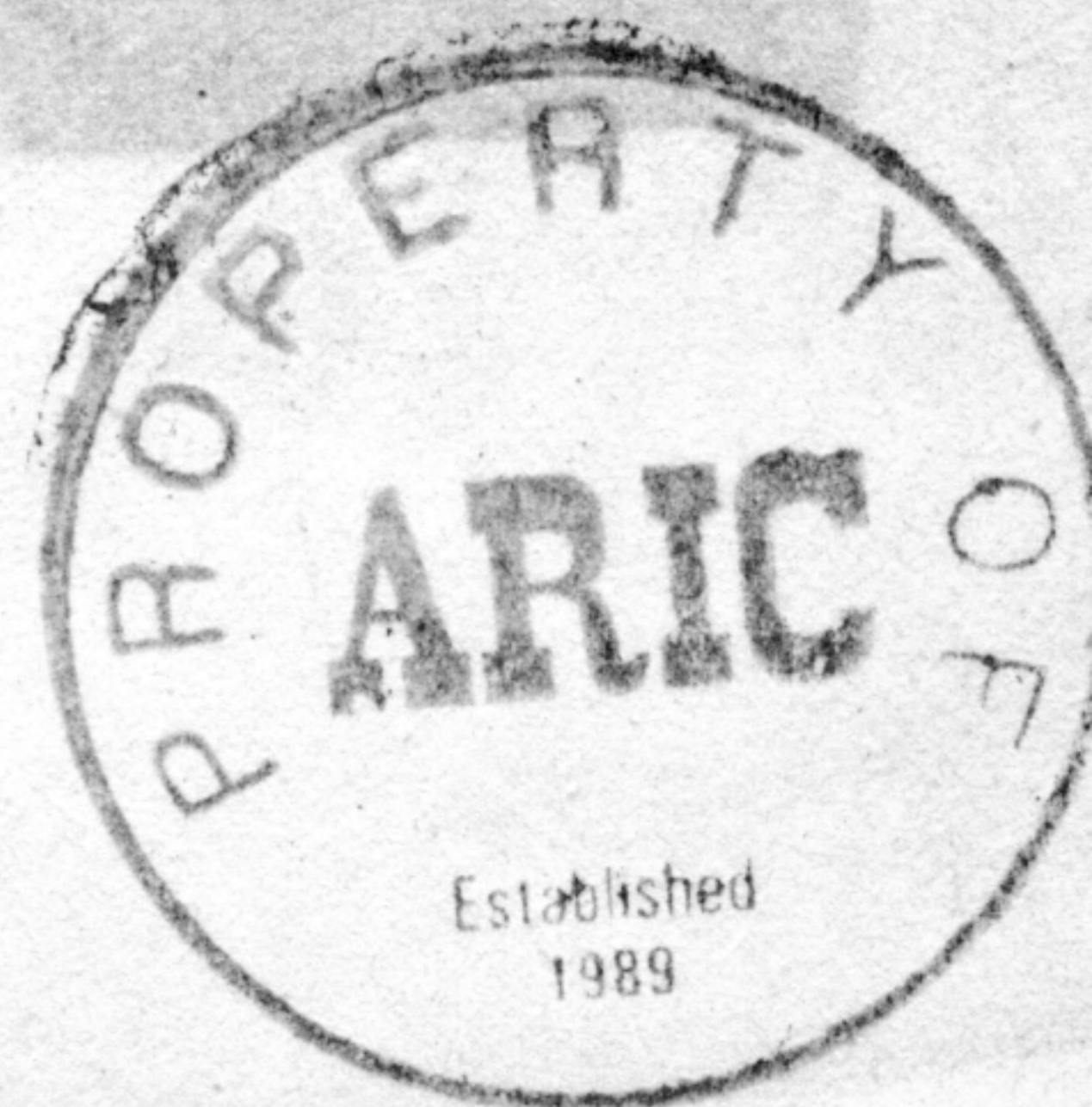

استاد کهزاد دایران پیرندنی به لومرینی نیرواله کنکره کی له افغانی او ایرانی پوهانو سره

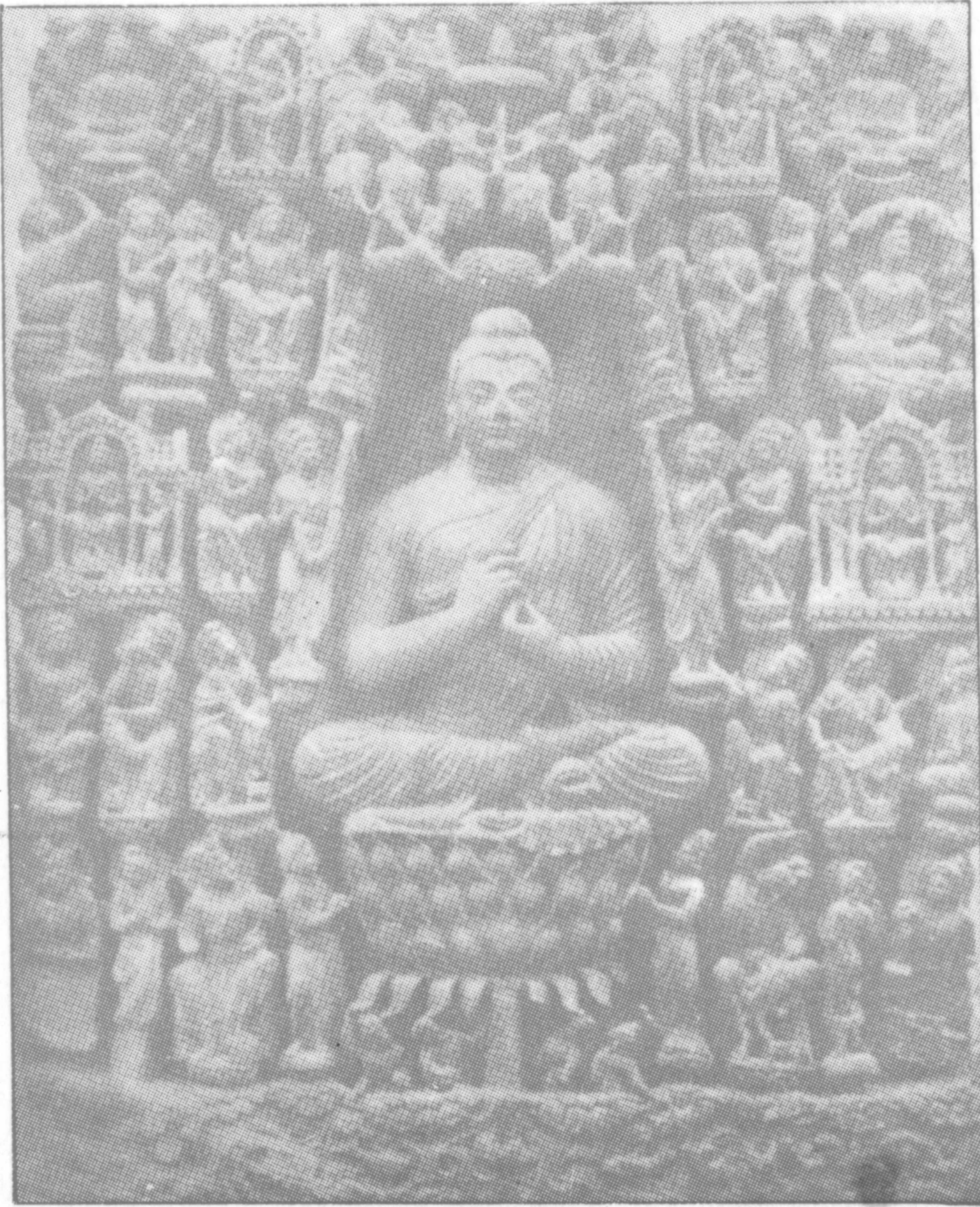
تهران ۱۹۶۵ ز

پوهنتون پوهاندان

محمد داود وفا

دانش خپرندویه ټولنه

+۹۲۰۹۱۰۲۵۶۴۵۱۳

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**